

Сокиринська І.Г., Журавльова Т.О.

Фінансовий менеджмент у банку

Навчальний посібник

Рекомендовано Вченою Радою
Національної металургійної академії України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
Протокол №3 від 28 березня 2016р

Дніпропетровськ
«Пороги»
2016

УДК 658.1.336.7(075.8)
ББК У290-93.У262.10я7
С 24

Рекомендовано Вченою Радою Національної металургійної академії України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
Протокол №3 від 28 березня 2016р.

Сокиринська І. Г. Журавльова Т.О.
С 24 **Фінансовий менеджмент у банку.** Навчальний посібник./за ред. І.Г.Сокиринської, Т.О.Журавльової – Дніпропетровськ: Пороги, 2016. - 192 с.

Навчальний посібник охоплює основні теми програми дисципліни «Фінансовий менеджмент у банку», наведені матеріали розкривають зміст і основні положення дисципліни. Після викладення кожної теми курсу студентам пропонуються питання для самоперевірки знань.

Навчальний посібник призначений для студентів усіх форм навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування»

Рецензенти:

Бондарчук Марія Костянтинівна - д.е.н., професор кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка»

Череп Алла Василівна – д.е.н., професор, декан економічного факультету, Запорізький національний університет

УДК 658.1.336.7(075.8)
ББК У290-93.У262.10я7

ISBN 978-617-518-234-5

© Національна металургійна академія України, 2016
©Сокиринська І.Г., Журавльова Т.О., 2016

ВСТУП

До середини 2007 року в банківський сектор України розвивався достатньо динамічно. Криза 2008 – 2009 р.р. призвела до значних фінансових втрат банків, а потім, у 2014 році, Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської криз. Конфлікт на сході України разом із накопиченими у попередні роки макроекономічними дисбалансами зруйнували макрофінансову стабільність держави, що безпосередньо вплинуло на діяльність банків, значна кількість з яких були визнані неплатоспроможними.

Таке становище актуалізує проблему ефективного управління банківськими операціями, послугами, продуктами. У сфері фінансового банківського менеджменту все більше застосовуються новітні технології, форми, методи роботи. Вимоги часу потребують як адекватних змін у правовому регулюванні банківської діяльності, так і новітніх знань в цій галузі.

Навчальний посібник, який ви тримаєте в руках, відповідає вимогам часу, доповнює наявні підручники, наочно подає матеріал щодо базових основ банківської справи, банківських ризиків, фінансового менеджменту банку. Його написання є результатом дидактичного та методичного оброблення і систематизації авторами теоретичних, методичних та фінансово-організаційних питань фінансового управління у банку; аналізу наявного навчального матеріалу, переробки та узагальнення теоретичних положень дисциплін «Банківські операції», «Банківські ризики», «Аналіз банківської діяльності», «Банківський менеджмент» вітчизняних і закордонних фахівців, опрацювання результатів досліджень науковців з питань управління прибутком, активами і пасивами, ризиками та ліквідністю банків. Викладений матеріал враховує останні зміни у документах законодавчо-нормативного характеру.

Вивчення дисципліни «Фінансовий менеджмент у банку» починається з визначення місця банку в фінансовому ринку; з'ясування сутності фінансового менеджменту у банку та його підсистем; огляду структури фінансових ресурсів банку та методів обчислення їх вартості; розкриття питань щодо видів

активів банку. Приділено увагу фінансовим аспектам діяльності банку, зокрема, розглянуто компоненти доходів та витрат; акцентовано увагу на видах прибутку банку, методиці його обчислення, особливостях управління фінансовим результатом, розробці фінансових стратегій. Окремо розглянуто види банківських ризиків, висвітлені питання управління ними, зокрема і за допомогою фінансових угод форвард, ф'ючерс, опціон, своп. Завершує посібник блок тем, безпосередньо пов'язаних з управлінням фінансовими ризиками, капіталом банку, кредитними ризиками, процентними і валютними ризиками, ризиками ліквідності, мінімізація яких – одна з основних складових управління прибутком банку.

Кожна з 12 тем посібника містить основний текст, оснащений наочним матеріалом, схемами, таблицями, статистичними даними; питання для самоконтролю знань, основну та додаткову літературу. Наприкінці посібника запропоновано практичні завдання та рекомендована література, значна кількість якої має посилання на інтернет-доступ.

Увага приділена систематизації методів управління банком, стратегій розвитку, особливостям функціонування фінансових інструментів, методології хеджування ризиків.

Навчальний посібник з дисципліни «Фінансовий менеджмент у банку» призначений для студентів усіх форм навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування».

Навчальний посібник може бути рекомендований студентам, аспірантам та викладачам економічних спеціальностей, банкірам, менеджерам. Буде корисний усім, хто цікавиться проблемами сучасних фінансових ринків, менеджменту, банківської справи, ризикології та методології хеджування.

ТЕМА 1. БАНК – ФІНАНСОВИЙ ПОСЕРЕДНИК НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. Фінансовий ринок та фінансові посередники
2. Банк: сутність, функції, принципи діяльності
3. Банківська тріада та основні операції банків

1. Фінансовий ринок та фінансові посередники

Банки функціонують в певному середовищі та обставинах, здійснюючи професійну діяльність на фінансовому ринку та виступаючи у ролі посередника та професійного учасника цього ринку.

Фінансовий ринок (ринок позичкових капіталів) – це механізм перерозподілу капіталу між кредиторами й позичальниками за допомогою посередників на основі попиту та пропозиції на капітал. На практиці це становить сукупність кредитно-фінансових інститутів, що направляють потік коштів від власників до позичальників і зворотно. Головна *функція фінансового ринку* полягає в трансформації бездіяльних коштів у позичковий капітал.

Фінансовий ринок поділяється на грошовий ринок і ринок капіталів (рис. 1.1).

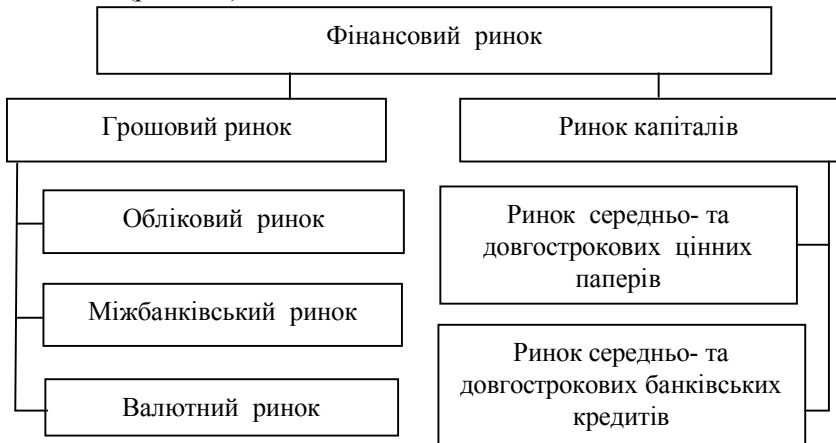


Рис. 1.1. Структура фінансового ринку

Під *грошовим ринком* розуміється ринок короткострокових кредитних операцій (до одного року). У свою чергу, грошовий ринок підрозділяється на обліковий, міжбанківський і валютний ринки.

Ринок капіталів включає ринок цінних паперів (середньо- і довгострокових) і ринок середньо- і довгострокових банківських кредитів. Ринок капіталів слугує важливим джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів для корпорацій, урядів і самих банків.

Виникнення та обіг капіталу, представленого у цінних паперах, тісно пов'язаний з функціонуванням ринку реальних активів, тобто ринку, на якому відбувається купівля-продаж матеріальних ресурсів. З появою цінних паперів (фондових активів) відбувається нібито роздвоєння капіталу. З однієї сторони, існує реальний капітал, представлений виробничими фондами, з іншої – його відображення у цінних паперах. Поява цього різновиду капіталу пов'язана з розвитком потреби у залученні все більшого об'єму кредитних ресурсів унаслідок ускладнення та розширення комерційної та виробничої діяльності.

На ринках діють суб'єкти ринку (продавці – посередники – покупці), які беруть участь у торговельних операціях різних специфічних товарів – інструментів ринку. Характер (тактика) поведінки суб'єкта на ринку залежить від мети, яку він поставив перед собою (стратегії).

Суб'єктом фінансового ринку може бути практично кожний індивідуум як фізична особа, що не обмежена законом у правосуб'єктності та дієздатності; групи громадян (партнерів); трудові колективи; юридичні особи усіх форм власності. Але здійснювати професійну діяльність можуть лише професійні учасники ринку, які отримали ліцензії на окремий вид діяльності.

Фінансові посередники – фінансові установи, до яких належать суб'єкти банківської системи, небанківської системи, фінансові та кредитні інститути, чия діяльність пов'язана із створенням нових фінансових інструментів. Фінансові посередники отримують для управління гроші клієнтів і повинні, виконуючи правила й вимоги банківського та інвестиційного менеджменту, одержати дохід у розмірі, що дозволяє

задовольнити вимоги клієнтів, та мати норму прибутку, середню для цього виду діяльності.

До фінансових посередників відносяться інвестиційні фонди, кредитні спілки та товариства, страхові компанії, дилерські, брокерські фірми та інші. Найважливішу роль серед фінансових посередників відіграють комерційні банки.

Банки як суб'єкти фінансового ринку мають *дві принципи ознаки*, що відрізняють їх від інших суб'єктів.

По-перше, для банків характерним є подвійний обмін борговими зобов'язаннями: вони розміщують власні боргові зобов'язання (депозити, ощадні сертифікати тощо), а мобілізовані таким чином кошти розміщують в боргові зобов'язання та цінні папери, випущені іншими. Це відрізняє банк від фінансових брокерів та дилерів, які не випускають власних боргових зобов'язань.

По-друге, банки відрізняє прийняття на себе безумовних зобов'язань з фіксованою сумою боргу перед юридичними та фізичними особами. Цим банки відрізняються від інвестиційних фондів, які всі ризики, пов'язані зі зміною вартості активів та пасивів, розподіляють серед своїх акціонерів.

Фінансові посередники виступають торговцями специфічного товару – фінансових послуг.

Під *фінансовими послугами* розуміють операції з фінансовими активами, що здійснюються фінансовими посередниками в інтересах третіх осіб, за кошт посередників чи замовників, а у випадках передбачених законодавством – за рахунок інших залучених активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів.

2. Банк: сутність, функції, принципи діяльності

Юридичною основою визначення сутності банку в Україні є відповідна законодавчо-нормативна база. Основою функціонування банків в Україні є Закон України «Про банки і банківську діяльність», згідно із ст.2 якого термін **«банк»** вживається у такому значенні: це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності наступні операції: залучення у вклади грошових

коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення запозичених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківські рахунки фізичних та юридичних осіб.

Тобто *банк* – це багатофункціональний фінансовий інститут, що здійснює широкий спектр послуг кредитного і платіжного характеру, а також виконує різноманітні фінансові функції відносно будь-якої юридичної або фізичної особи з метою одержання прибутку.

Стратегічною метою діяльності банку є максимізація його ринкової вартості (ринкової оцінки власного капіталу).

Мета формулюється в контексті дещо загальнішого поняття – *місії* як безстрокової концепції існування та розвитку організації. Завдання місії полягає у виборі напряму та засобів удосконалення діяльності банку. Формулювання місії банку передбачає визначення його місця і ролі в економіці та суспільстві, що потребує розгляду банку як цілісної системи зі своєю філософією й ідеологією. Наприклад, місія банку може бути визначена як виживання в конкурентному середовищі, що передбачає належність системи до множини заданих наперед можливих станів за будь-яких змін навколишнього середовища. Іноді місія конкретизується через опис основних функцій та завдань банку, таких, наприклад, як кредитування малого бізнесу чи завоювання позицій лідера на конкретному сегменті ринку. У найбільш агрегованому вигляді, з погляду забезпечення вирішення основних цілей і завдань, покладених на банки, можна виділити такі *групи функцій*:

– *платіжно-розрахункова* – посередництво банків у платіжних розрахунках,

– *ощадно-капіталотворча* – залучення тимчасово вільних ресурсів суспільства, зокрема мобілізація грошових доходів і заощаджень та перетворення їх у реально діючий капітал,

– *кредитно-інвестиційна* – розміщення залучених коштів завдяки механізму створення кредитних знарядь обігу.

Принципи діяльності банків:

1. Робота в межах наявних ресурсів – означає, що банк повинен забезпечити не тільки кількісну відповідність між власними ресурсами та кредитними вкладками, але й прагнути до

відповідності банківських активів специфіці мобілізованих ним ресурсів.

2. Економічна самостійність, яка передбачає економічну відповідальність за результати діяльності. Чинне законодавство надає банкам економічну свободу в розпорядженні власними фондами й доходами, прибутком після сплати податків та створення обов'язкових резервів.

3. Договірний характер відносин між банком і клієнтами, які будуються на ринкових критеріях прибутковості, ризику та ліквідності.

4. Регулювання діяльності здійснюється тільки опосередкованими економічними (а не адміністративними) методами. Держава визначає тільки «правила гри», але не може давати банкам накази.

З економічного погляду банк є підприємством, яке виробляє особливий, специфічний продукт – гроші та платіжні кошти. Крім того, банки надають різні послуги переважно грошового характеру.

Проте на відміну від підприємства банк має такі особливості:

1. Порівняно з промисловим підприємством:
 - діяльність банку зосереджена не у сфері виробництва, а у сфері обігу, обміну. Банк - це посередник між товаровиробниками, скоріше продавець, ніж виробник;
 - банк відрізняється характером емісії (крім випуску цінних паперів, банк проводить облік, збереженні цінних паперів інших емітентів);
2. Порівняно з торговельним підприємством (фундаментальна відмінність полягає в тому, що в основі банку лежить кредитна справа):
 - при торгівлі має місце зустрічний рух вартості (товар-гроші), у кредиті – однобічний (вартість передається позичальнику, який повертає позику у визначений термін);
 - при торгівлі власність на товар переходить від продавця до покупця, у кредиті цього не відбувається

(вартість переходить до позичальника в тимчасове користування);

- при торговельній угоді продається те, що належить власнику, у кредиті це відбувається не завжди (банк, як правило, має справу з чужими коштами);
- при торгівлі продавець отримує від покупця ціну товару, при кредиті кредитор отримує не тільки суму наданої позички, а й приріст у вигляді проценту.

Основне *призначення банку* – посередництво в переміщенні грошових коштів від кредиторів до позичальників, від продавців до покупців, крім того, акумулювання грошових засобів та передавання їх в кредит.

Таблиця 1.1

Динаміка кількості банків України, які мають банківські ліцензії НБУ станом на 01.01.2008р. – 01.01.2016 рр.[7]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016#
Кількість діючих банків	175	184	182	176	176	176*	180*	163*	117*
з них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51	41
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19	17

з них 1 банк має ліцензію санаційного банку

без неплатоспроможних банків

Кризові явища останніх декількох років в фінансово-економічній та політичній сфері країни призвели до скорочення кількості банків України, які мають банківські ліцензії НБУ.

3. Банківська тріада та основні операції банків

Всі види діяльності банків прийнято поділяти на банківські операції, послуги та продукти, це так звана «банківська тріада» (рис. 1.2).

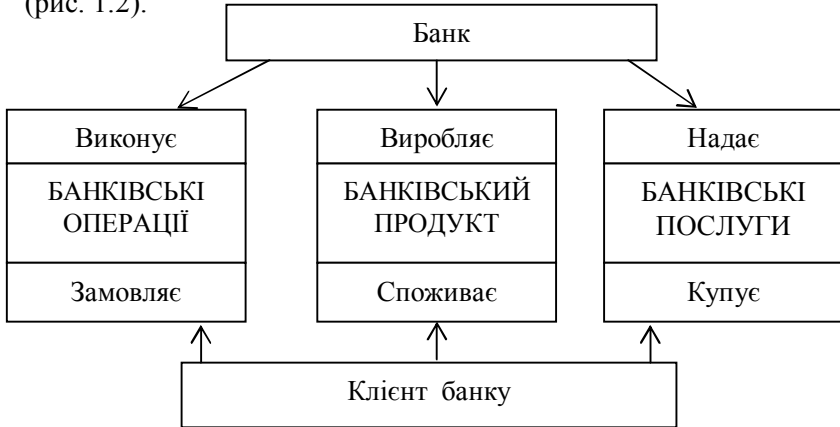


Рис. 1.2. Банківська тріада [4.,С.22]

За ступенем складності можна виділити три класи тріад, представлених в таблиці 1.2:

Таблиця 1.2

Види банківських тріад та їх структура

Види тріад	Операції	+	Послуги	+	Продукти
Елементарні	Типові		Масові		Прості
Комбіновані	Комплексні		Групові		Складні
Інтегровані	Об'єднані в процес		Індивідуальні		Системні

До основних сфер діяльності банків в Україні належать: приймання заощаджень та інших коштів, що підлягають поверненню; надання кредитів за рахунок власних і залучених коштів; здійснення інвестицій за рахунок власних коштів; переміщення коштів в рамках платіжної системи України.

Банкам забороняється здійснювати ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, забороняється діяльність у сферах матеріального виробництва та торгівлі (крім банківського золота, дорогоцінних металів,

монет, цінних паперів), а також діяльність у всіх видах страхування.

Операції банку – це дії банківської установи, спрямовані на забезпечення її функціонування і як суб'єкта підприємницької діяльності, і як фінансового посередника. Іншими словами банківська операція – це комплекс взаємопов'язаних дій (угод), що здійснюються банками. Класифікацію операцій банків представлено на рис. 1.3.



Рис. 1.3. Класифікація видів банківських операцій [4,С.24]

На підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати базові операції, серед яких: прийом вкладів та депозитів від фізичних й юридичних осіб; відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів; розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

За допомогою операцій банку формуються його ресурси та здійснюється їх розподіл та вкладання з метою отримання прибутку. В табл. 1.3 представлено взаємозв'язок основних операцій банку та їх вплив на активні та пасивні статті балансу.

Таблиця 1.3

Розміщення в балансі операцій банку

Актив		Пасив	
Грошові активи	Кошти на коррахунку в НБУ та інших банків (на рахунках НОСТРО) Кошти в касі банку Депозити, розміщені в інших банках	Статутний, резервний, страховий фонди Інші фонди спеціального призначення Нерозподілений прибуток	Власні ресурси
Кредитний портфель	Кредити, видані клієнтам банку – фізичним особам та юридичним особам, в т.ч. іншим банкам	Вклади та депозити клієнтів банку, в т.ч. і інших банків, залишки на коррахунках, відкритих в даному банку	Залучені ресурси
Інвестиційний портфель	Вклади в державні і корпоративні цінні папери Вклади в статутні фонди підприємств	Кредити, отримані від інших комерційних банків, НБУ	Позичені ресурси
Матеріальні активи	Основні фонди та товарно-матеріальні цінності		

Пасивні операції – це операції з мобілізації ресурсів банку. За їх рахунок формуються ресурси банку, які необхідні йому понад власний капітал для забезпечення нормальної діяльності, підтримання ліквідності на належному рівні та отримання запланованого доходу. Акумуляовані в результаті пасивних операцій грошові кошти складають переважну частину ресурсів банку, що визначає важливу роль цих операцій в його діяльності. Поміж іншим, пасивні операції включають: залучення коштів юридичних осіб та вкладів населення; отримання кредитів від комерційних банків та Національного банку України; випуск банківських облігацій, векселів та інших зобов'язань. Результати пасивних операцій відображаються в пасиві балансового звіту банку (правій частині).

Активні операції – це операції з розміщення банком мобілізованих коштів у депозити, кредити, інвестиції, товарно-матеріальні цінності з метою отримання прибутку.

До активних операцій належать: надання кредитів юридичним та фізичним особам; вкладення в цінні папери; формування касових залишків та резервів; формування інших активів (придбання приміщень, обладнання тощо).

Результати активних операцій відображаються в активі балансового звіту банку (лівій частині).

Активні операції тісно пов'язані з пасивними операціями. За результатами активних операцій банк отримує дохід у вигляді процентів, а за залучення та запозичення коштів сам сплачує відсотки власникам коштів. Банк, розміщуючи грошові кошти в активи, постійно стежить, щоб частина коштів знаходилась у вигляді обов'язкових та вільних резервів і терміни вкладень в активи відповідали термінам залучення коштів в пасиви. Крім того, кредитні операції банків призводять до появи додаткових коштів в пасивах. Все це вимагає від банку управління активами та пасивами в їх взаємозв'язку як єдиним комплексом банківської діяльності.

Банківська послуга – це форма задоволення потреб (у кредиті, розрахунково-касовому обслуговуванні, гарантіях, купівлі-продажу та збереженні цінних паперів, іноземної валюти, дорогоцінних металів тощо) споживачів-клієнтів банку. Тобто банківська послуга являє собою економічні відносини між виконавцем та споживачем з приводу виконання першим певних дій в інтересах останнього з метою задоволення його певної потреби в сфері грошового обігу та кредиту.

До *банківських послуг належать*: розрахункові, касові, трастові (довірчі), посередницькі, консультаційні та інші. Істотною ознакою банківських послуг є те, що для їх надання банку не потрібні додаткові ресурси. Свою діяльність щодо надання послуг банк здійснює, як правило, в процесі проведення пасивних і активних операцій. Доходи від послуг банки отримують не у вигляді відсотків, а у формі комісійних виплат. Банківські послуги приносять банку стабільний дохід і є практично безризиковим видом діяльності.

Банківський продукт - спосіб надання послуг клієнту банку, регламент взаємодії службовців банку з клієнтами, тобто комплекс взаємопов'язаних організаційних, інформаційних,

фінансовий та юридичних заходів, об'єднаних єдиною технологією обслуговування клієнтів. Банківські продукти поділяються на *прості* – продукт, який реалізується одним функціональним підрозділом банку шляхом надання однієї послуги, та *складний* – продукт, для реалізації якого можуть бути задіяні декілька підрозділів банку на протязі тривалого часу шляхом надання комплексної послуги.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність та призначення фінансового ринку
2. Охарактеризуйте структуру фінансового ринку
3. Назвіть ознаки та особливості, що відрізняють банки від інших суб'єктів діяльності
4. Що є метою та місією діяльності банку?
5. Охарактеризуйте основні функції банків
6. Чим принципово між собою відрізняються банківські операції, банківські продукти та банківські послуги?
7. Розкрийте сутність банківських операцій

Рекомендована література

Основна:

1. Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 7.12.2000р. із змінами та доповненнями:[Електронний ресурс]:Режим доступу. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. –2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ,2004. –468с.
3. Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. Операції комерційних банків: Навчальний посібник.-Суми: ВДТ «Університетська книга», 2007. – 523с.

Додаткова:

4. Банківські операції. Навчальний посібник / К.Ф.Ковальчук, І.В.Вишнякова, Л.М.Савчук, І.Г.Сокиринська. — Дніпропетровськ:ІМА-прес. — 2010. — 234 с.
5. Банківські операції: Підручник / За ред. В.І.Міщенко, Н.Г.Слав'янської. – К.: Знання, 2006.-727с.
6. Косова Т.Д., Циганов О.Р. Банківські операції: Навч.пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008.-372с.
7. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

ТЕМА 2. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У БАНКУ: СУТНІСТЬ, ПІДСИСТЕМИ, ФУНКЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ

1. Сутність банківського менеджменту та його підсистеми
2. Функції фінансового менеджменту банку
3. Планування в банках: види та призначення

1. Сутність банківського менеджменту та його підсистеми

Банківський менеджмент – це наука про ефективні системи організації та управління всіма процесами та відносинами, які характеризують діяльність банку. Під процесами та відносинами розуміють всю сукупність фінансових, економічних, організаційних і соціальних сфер банківської діяльності.

Банківський менеджмент базується на спільних для всіх сфер діяльності *принципах*: спрямованість дій суб'єкта на досягнення конкретних цілей; комплексність процесу управління, який включає планування, аналіз, регулювання та контроль; єдність стратегічного та тактичного планування; єдність мети, результату та засобів його досягнення; контроль за прийнятими управлінськими рішеннями.

Управління банком в умовах ринку означає: орієнтацію на попит і потреби ринку; постійне прагнення до підвищення ефективності банківської діяльності з метою зменшення витрат; коригування цілей, завдань і програм банку залежно від кон'юнктури ринку; необхідність використання сучасної інформаційної бази з метою здійснення багатоваріантних розрахунків; раціональний добір персоналу і його ефективне використання.

Складність та різноманітність підходів, які застосовуються в банківському менеджменті, перш за все визначається рівнем ієрархії поставленої задачі з фінансового управління банком відповідно до визначеної мети та швидкоплинністю чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ, де функціонує банк (рис. 2.1). В банківській практиці менеджмент розглядається з погляду системного, інтеграційного,

маркетингового, функціонального, нормативного, процесного і ситуаційного підходів [3,5,7].

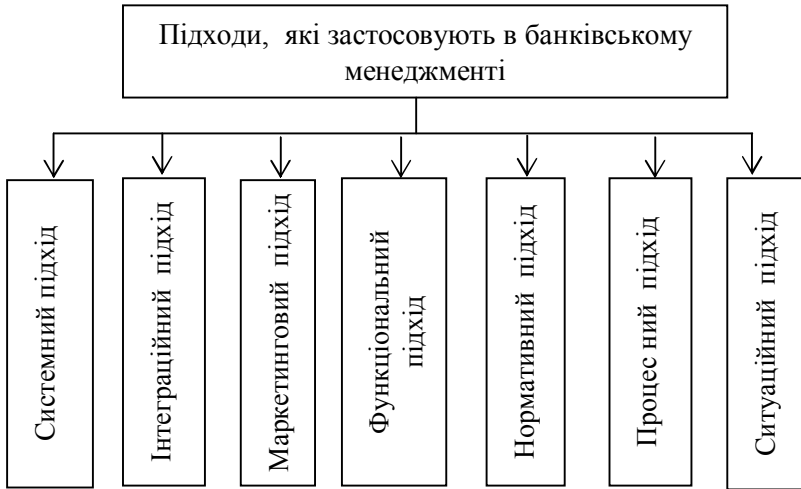


Рис. 2.1. Найбільш відомі та розповсюджені підходи банківського менеджменту

Системний підхід базується на структуруванні загальної задачі з управління банком на ряд окремих під задач. Такий підхід розглядає управління як сукупність взаємопов'язаних елементів та окремих підсистем, які орієнтовані на досягнення різноманітних цілей: людей, структури, технології, фінансів, маркетингу.

Інтеграційний підхід припускає, насамперед, дослідження взаємозв'язку між окремими підсистемами і компонентами системи визначеного управління банком, до яких, як правило, відносяться множина структурних підрозділів банку, напрямків його діяльності, клієнтська база.

Маркетинговий підхід передбачає орієнтацію системи управління на споживача, а саме залучення клієнтів до банківської установи та розширення спектра банківських послуг.

Функціональний підхід полягає в тому, що комплекс задач, що виникають у системі управління банком, розглядається як сукупність функцій, які потрібно виконати для досягнення ефективності загального розвитку банку.

Нормативний підхід дозволяє обґрунтувати та встановити окремі обмеження в системі управління банком. З цим підходом досить тісно також взаємопов'язаний адміністративний, за допомогою якого визначається регламент відповідної підсистеми управління та поведінковий, який визначає внутрішні аспекти організації управління з погляду існування та врахування в економічних системах людського фактора тощо.

Процесний підхід розглядає менеджмент як безперервне застосування чотирьох взаємопов'язаних управлінських функцій: Планування – Організація – Мотивація – Контроль.

Ситуаційний підхід, розроблений наприкінці 60-х років ХХ ст., концентрується на твердженні про те, що можливість використання різних методів управління визначається ситуацією. Використовуючи цей підхід, керівники можуть краще зрозуміти, які прийоми будуть більшою мірою сприяти досягненню цілей банком в конкретній ситуації (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Моделі управління при ситуаційному підході

Для управління персоналом	Планування – Організація – Мотивація – Контроль
Для управління технологіями	Планування – Організація – Регулювання – Контроль
Для управління фінансами	Планування – Аналіз – Регулювання – Контроль

Банківський менеджмент за напрямками діяльності поділяють на організаційний та фінансовий.

Таблиця 2.2

Об'єкти управління фінансового менеджменту та процеси організаційного менеджменту в банку

Об'єкти управління фінансового менеджменту	Процеси сфери організаційного менеджменту
Активи, зобов'язання та капітал банку Банківські ризики Прибутковість Ліквідність та резерви Планування	Організація системи контролю Організація системи безпеки банку Управління кадровим потенціалом Управління інформаційними технологіями

Організаційний менеджмент стосується проблем організації і управління колективом, створення організаційних структур та систем забезпечення діяльності банку.

Фінансовий менеджмент у банку – це система менеджменту, яка передбачає цілеспрямований вплив на банківські операції шляхом використання таких інструментів, як аналіз, планування, регулювання і контроль. Його можна розглядати як напрямок діяльності та як орган управління.

Як напрямок діяльності фінансовий менеджмент представляє собою діяльність, яка охоплює питання, пов'язані з фінансовими ринками, ліквідністю банку, його фінансовими ризиками, прибутковістю та ефективністю використання окремих видів банківських операцій.

Як орган управління фінансовий менеджмент являє собою сукупність підрозділів, на які покладено функції управління фінансами.

Як система управління фінансовий менеджмент містить керовану підсистему – інструменти управління, керівну підсистему – суб'єкт управління, а також інформаційне забезпечення – інформаційну базу(рис.2.2).



Рис. 2.2. Підсистеми фінансового менеджменту у банку та їх склад

До інструментів фінансового менеджменту належать аналіз, планування, регулювання і контроль.

Суб'єктом управління фінансового менеджменту є комплекс підрозділів, які за допомогою різноманітних управлінських форм впливу забезпечують ефективне управління фінансами в комерційному банку. До них належать: аналітичні служби, служби планування, казначейство, служби контролю.

Фінансовий менеджмент має свій власний економічний механізм, який складається з двох ланок: внутрішньобанківського управління та управління операціями.

Таблиця 2.3

Принципи, функції та методи внутрішньобанківського управління

Принципи	Функції	Економічні методи
Централізація в управлінні	Маркетинг	Комерційний розрахунок
Децентралізація в управлінні	Планування	Внутрішньобанківський розрахунок
Поєднання централізації і децентралізації	Організація	Ціни й механізм ціноутворення
Демократизація управління		Професіоналізм в діяльності комітетів
Орієнтація на довгострокові цілі розвитку	Контроль і облік	Фінансова політика та її найважливіші інструменти

Таблиця 2.4

Управління банківськими операціями

Проведення науково-дослідної роботи	Забезпечення розвитку	Забезпечення збуту	Організаційна структура
Розробка науково-технічної політики банку	Забезпечення політики з найважливіших напрямків діяльності	Розробка збутової політики	Функціональна
Розробка і впровадження нових продуктів	Розвиток банківських технологій	Вибір каналів та методів збуту продуктів банку	Лінійно-функціональна
Організація науково-технічної діяльності	Забезпечення матеріально-технічними ресурсами	Організація збуту банківських продуктів	Проблемно-цільове управління

Розглядаючи суть поняття «банківський менеджмент» важливо уточнити деякі положення, які входять до його складу. Банківський менеджмент передбачає, що менеджер може не мати капіталу у банку, в якому працює. Він може володіти акціями банку, може і не мати їх, працюючи за наймом.

2. Функції фінансового менеджменту у банку

Фінансовий менеджмент у банку об'єднує в собі низку взаємопов'язаних *функцій*, що накладають відбиток на організаційну структуру банку, яка повинна сприяти послідовній реалізації функції фінансового планування, фінансового аналізу, регулювання та фінансового контролю в банку. Крім того, організаційна структура фінансового менеджменту має враховувати особливості об'єкта управління: необхідність управління ліквідністю, ризиками та прибутковістю.

Таблиця 2.5

Функції фінансового менеджменту та механізм
управління у банку

Функції фінансового менеджменту			
Фінансове планування	Фінансовий аналіз	Регулювання	Фінансовий контроль
Б л о к и у п р а в л і н н я			
Фінансова модель і план операції	Попередній	Управління прибутковістю	Попередній
	Оперативний		Поточний
Бюджет	Підсумковий	Управління ризиками	Подальший
Прогнозні показники	Перспективний	Управління ліквідністю	

Фінансове планування можна розглядати як основну ланку процесу управління банком і головну функцію менеджменту. Воно ґрунтується на стратегічному плані щодо визначення концепції його розвитку і на тактичному плані (бізнес-плані).

Фінансовий план містить: розробку та узгодження фінансової моделі банку, формування прогнозного балансу

ресурсів і вкладень, розрахунок прогнозних фінансових результатів, складання плану руху капіталу, плану банківських операцій, плану розробки і впровадження нових банківських продуктів та послуг, формування бюджету банку на рік у його доходній та витратній частинах, встановлення лімітів витрат на утримання банку, визначення мінімальної і достатньої маржі в доходній частині бюджету, розрахунок податкових платежів та обов'язкових відрахувань, розрахунок прогнозних показників і нормативів.

Фінансовий аналіз у банку передбачає визначення значень показників і нормативів діяльності банку, визначення й аналіз показників, що характеризують процес управління активами і зобов'язаннями банку в цілому та управління окремими видами його активних операцій з урахуванням забезпечення ліквідності вкладених у них коштів; аналіз показників, що характеризують процес управління комісійними і торговельними операціями банку; визначення значень внутрішніх показників і нормативів, що регулюють ступінь ризику банківських операцій; аналіз показників прибутковості діяльності банку та ефективності процесу управління капіталом банку тощо.

Особливістю фінансового аналізу банку є те, що його дані використовуються як база для всіх інших функцій. Так, результати попереднього аналізу – оцінні показники – використовуються в процесі фінансового планування, результати оперативного аналізу – в процесі прийняття рішень при виконанні регулятивних функцій, результати подальшого і перспективного аналізу використовуються при виконанні контрольних функцій.

Регулювання представляє процес оперативного управління, тобто ухвалення поточних управлінських рішень. Регулювання в банківській діяльності характеризується дворівневістю: державне регулювання та саморегулювання.

Державне регулювання передбачає ряд принципів вимог до ліцензування банків, обмеження сфер їх діяльності, достатності капіталу, ліквідності, формування обов'язкових резервів тощо.

Саморегулювання (внутрішньобанківське регулювання) включає дотримання вимог і нормативів та самостійні напрями: удосконалення структури банку; розробку нових та

вдосконалення діючих інструктивних та методичних матеріалів; коригування цілей здійснення банківської політики; вживання конкретних заходів щодо обмеження обсягів ризиків з окремих напрямків діяльності банків тощо. Саморегулювання містить оперативне управління прибутковістю банку, фінансовими ризиками банку, коштами з метою підтримання необхідної ліквідності банку.

Управління прибутковістю, під якою розуміється як ефективність роботи банку в цілому, так і ефективність окремих видів операцій, є кінцевою метою управління фінансами банку. Менеджери повинні враховувати той факт, що фінансові операції практично завжди пов'язані з ризиком, тобто отриманий прибуток може бути меншим від очікуваного або операція призведе до збитків.

Фінансовий контроль зводиться до перевірки відповідності результатів діяльності банку заданим параметрам і містить: контроль за дотриманням нормативів ліквідності банку, лімітів і показників, установлених з урахуванням різних фінансових ризиків, контроль за виконанням планових завдань.

Інформаційною базою фінансового менеджменту виступає внутрішня інформація бухгалтерського обліку (фінансового, управлінського, статистичного характеру) та внутрішньобанківська правова і нормативна база та зовнішня економічна інформація (фінансового, макроекономічного та статистичного характеру) і правова та нормативна база законодавчих і регулятивних органів.

3. Планування в банках: види та призначення

Основою організації діяльності будь-якого банку є формування концепції розвитку, планування, визначення конкретних завдань і цілей на відповідний період. При формуванні концепції розвитку менеджери враховують основні параметри: обсяг фінансових послуг, структуру ресурсів, рівень забезпечення балансу можливостей банку і потреб клієнтів, відносини розподілу результатів діяльності між різними клієнтами, здатність банку за обраних параметрів діяльності адаптуватись до змін макро- і мікросередовища.

Планування банківської діяльності являє собою процес визначення цілей на майбутнє та розробку шляхів їх досягнення.

Це складний та багатоступеневий процес, тому розробка планів здійснюється як на рівні банку, так і на рівні окремих його структурних підрозділів, філій, відділень.

Виокремлюють три основні види планування: стратегічне, тактичне і фінансове, які тісно взаємопов'язані між собою(рис.2.3).

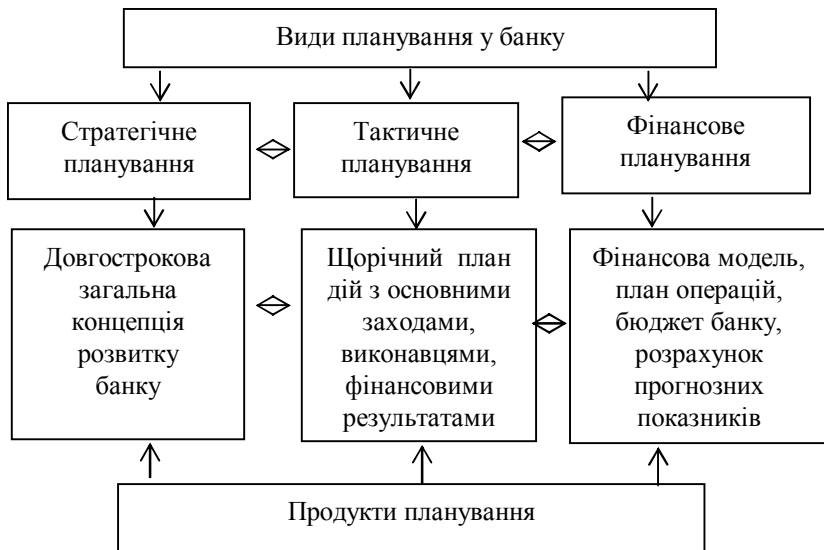


Рис. 2.3. Види планування у банку та їх продукти

Стратегічне планування має на меті визначення основних ідей, цілей та стратегій діяльності банку в умовах конкретного ринку. Це процес розробки загальної концепції, яка слугує основою для прийняття ключових рішень щодо допустимого ризику, методів ведення конкурентної боротьби, перспектив розширення діяльності, бажаного рівня прибутковості. Стратегічні плани націлені на довгострокову перспективу і базуються на аналізі існуючих тенденцій розвитку економіки, фінансових ринків, а також містять елементи прогнозування та опис основних принципів прийняття рішень.

Тактичне планування зорієнтоване на виконання певного завдання, що постає перед банком і сформульоване у стратегічному плані. Такі завдання здебільшого мають короткостроковий характер, як правило, в межах року. У тактичному плані формулюються способи досягнення цілей та вирішення конкретних завдань у кожній функціональній сфері банківської діяльності. Тактичне планування реалізується у формі конкретного плану дій, в якому перелічені основні заходи, дати завершення певних етапів роботи, конкретні виконавці та рівень їх відповідальності, а також фінансові результати, що їх заплановано одержати.

Фінансове планування та бюджетування включає розрахунок фінансових результатів діяльності в плановий період, а також необхідних для цього фінансових, матеріальних та людських ресурсів. В процесі планування встановлюються планові значення показників балансу та звіту про прибутки і збитки. По завершенні планового періоду фактичні результати порівнюються з плановими, виявляються причини відхилень та резерви поліпшення діяльності.

Продуктами фінансового планування та бюджетування є фінансова модель і план банківських операцій; бюджет банку і бюджети структурних підрозділів; розрахунок прогнозних показників.

У фінансовій моделі та плані банківських операцій задаються планові обсяги операцій, доходи і видатки за ними, що в остаточному підсумку дає можливість побудувати планові показники для балансу, звіту про прибутки і збитки.

Фінансова модель містить: план руху капіталу, баланс ресурсів і вкладень банку з розбивкою за видами, маржу від активно-пасивних операцій, прибутковість комісійно-посередницьких операцій, видатки на утримання банку, загальний фінансовий результат.

Зведений фінансовий план являє собою сукупність фінансових планів усіх підрозділів банку.

План руху капіталу містить: зростання/зниження акціонерного капіталу, формування і витрачання фондів з урахуванням даних банківського бюджету.

План банківських операцій містить: поділ активних і пасивних операцій за детальними видами, розподіл маржі за видами активно-пасивних операцій, обсяги комісійно-посередницьких операцій з поділом за видами, доходність окремих видів комісійно-посередницьких операцій. Він передбачає перерозподіл груп ресурсів і вкладень, визначення пріоритетів у наданні послуг з урахуванням найвищої ефективності по підрозділах банку. План банківських операцій також може містити план розробки та впровадження нових програм та проектів.

Бюджет банку являє собою комплекс лімітів по всіх статтях.

Практикується два підходи до вирішення проблеми участі підрозділів банку в процесі складання бюджетів: *«знизу догори»* (японська модель) та *«згори донизу»* (європейська модель).

При підході *«знизу догори»* окремі підрозділи подають свої плани для перегляду та обговорення на рівні керівництва банку в межах загальних напрямів. Такий підхід ефективний в умовах налагодженої системи фінансового планування і стабільної роботи банку та забезпечує більше залучення персоналу до розробки кінцевих результатів діяльності.

Якщо процес фінансового планування йде *«згори донизу»*, фінансові та оперативні завдання розробляє керівництво банку, виходячи з необхідних результатів потім окремі підрозділи подають свої бюджети, де вказують, як саме вони планують досягти намічених показників. Підхід *«згори донизу»* особливо ефективний, коли установа мусить швидко реагувати на зміни зовнішніх умов або якщо перед нею стоїть завдання перебудувати свої дії так, щоб зберегти чи максимізувати прибутковість операцій.

Бюджет банку містить очікувані витрати капіталу, нові програми або проекти, заплановані видатки і фінансові результати діяльності на наступний фінансовий рік як в цілому по банку, так і для окремих підрозділів. За допомогою бюджету досягається відповідність видатків банку обсягам та ефективності проведених операцій, рівномірно розподіляються

видатки і затрати з метою безперервної роботи банку на всіх дільницях, визначаються оптимальні розміри видатків та затрат.

Бюджет складається з трьох частин – видаткової, витратної та доходної.

Видаткова частина – видатки на утримання установи і персоналу банку, а також експлуатаційні та інші видатки, пов'язані з поточною діяльністю банку.

Витратна частина – витрати, необхідні для придбання, введення в експлуатацію, для ремонту й обслуговування основних засобів і нематеріальних активів, податкові платежі та обов'язкові відрахування.

Доходна частина – величина мінімальної операційної маржі, необхідної для покриття поточних витрат банку, достатньої маржі для планомірного розвитку банку, а також інші незаплановані доходи.

Бюджет складається, як правило, на рік, квартал і щомісячно. Незалежно від горизонту планування, для кожного терміну існує два *типи бюджетів*:

- *прогнозний*, або плановий, що є основним фінансовим орієнтиром при здійсненні оперативного управління,
- *реальний*, що будується за результатами діяльності.

Плановий бюджет будується за такою схемою: на підставі річного бюджету розробляються квартальні, на підставі яких – формуються щомісячні бюджети. Реальні бюджети формуються в зворотному порядку. Основною відмінністю фінансової моделі від бюджету є те, що фінансова модель і план банківських операцій повинні докладно відображати джерела й обсяги планових доходів банку, в той час, як завдання бюджету – детально відображати видатки та капітальні затрати банку.

Розрахунок прогнозних показників необхідний для оцінки дотримання банком нормативних вимог регулятивних органів і внутрішніх управлінських нормативів.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність банківського менеджменту та надайте характеристику підходів, які застосовуються в банківському менеджменті

2. Визначить місце фінансового менеджменту банку та охарактеризуйте його підсистеми
3. Розкрийте функції фінансового менеджменту та розкрийте сутність механізму управління в банку
4. Що являє собою фінансовий план і для чого він розробляється?
5. Назвіть основні види планування в банках, розкрийте їх призначення і охарактеризуйте продукти планування
6. Визначить сутність фінансової моделі та плану банківських операцій.
7. Надайте характеристику структурі бюджету банку та його типам.

Рекомендована література

Основна:

1. Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 7.12.2000р. із змінами та доповненнями:[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. –2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ,2004. –468с.

3. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич. – Одеса: ОДЕУ, ротاپринт, 2008 р. – 182с.).

Додаткова

4. Кредит і банківська справа: підручник / О.Д.Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. – К.: Знання, 2008. – 564 с.

5. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент : навч. посіб. / О. В. Бондар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 326 с.

6. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг: пер. с англ. / Дж. Синки. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1024 с.

7. Погореленко Н.П. Сутність фінансового менеджменту комерційного банку/ Н.П Погореленко., Б.Д. Гришко // Молодий вчений. - № 2. – 2014. – с.54-56

8. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Геленко, С.Л. Роголь та ін., За ред. О.А. Кириченка, 3-те вид., переоб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2009. – 438 с.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ БАНКУ

1. Сутність та структура фінансових ресурсів банку
2. Власний капітал банку: сутність, функції, склад
3. Джерела формування власного капіталу банку
4. Методи обчислення вартості та достатності (адекватності) банківського капіталу

1. Сутність та структура фінансових ресурсів банку

Фінансові ресурси банку – сукупність коштів, що знаходяться в розпорядженні банків та використовуються ними для виконання активних операцій з метою подальшого одержання прибутку.

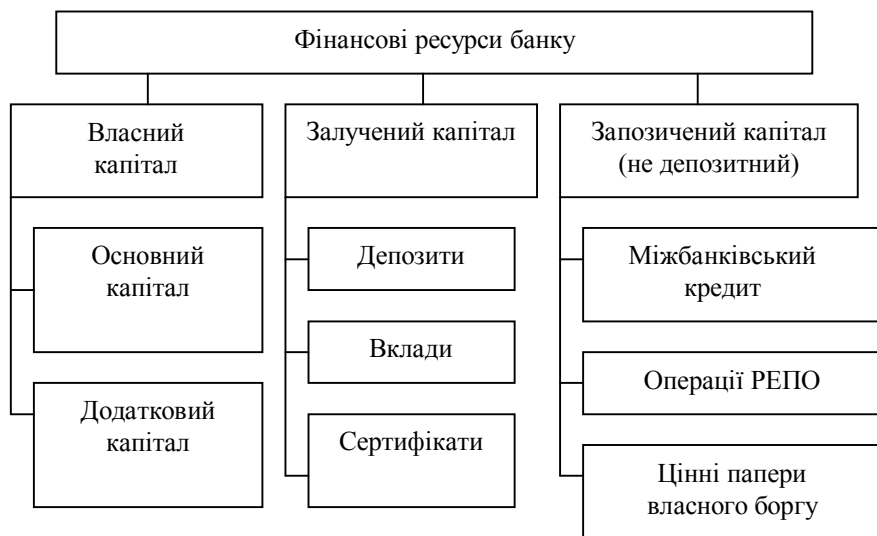


Рис. 3.1. Класифікація фінансових ресурсів банків за джерелами формування[6]

До фінансових ресурсів банку належать (рис. 3.1):

Залучений капітал – це грошові кошти юридичних і фізичних осіб, залучені банком в якості депозитів, вкладів, залишків на розрахункових рахунках. Він формує *депозитний портфель*.

Запозичений капітал – це грошові кошти, запозичені на міжбанківському ринку, у Національного банку України, або через продаж власних боргових зобов'язань (облігацій).

Спільним для залученого та запозиченого капіталів є те, що вони являють банківські зобов'язання перед клієнтами банку та кредиторами.

Балансовий капітал достатньо прозорий. Він складається із суми балансової вартості активів та балансової вартості пасивів банку. Балансовий капітал, особливо якщо він розглядається в динаміці, дає певне уявлення про надійність банківської установи з точки зору її фінансового стану й забезпеченості активів банку власним капіталом.

Власний капітал – це грошові кошти та виражена у грошовій формі частина майна, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку. Оскільки власний капітал є основою діяльності банку, то до нього ставляться спеціальні вимоги у формі обов'язкових нормативів. Для цього у вітчизняну банківську практику введено поняття регулятивного капіталу банку, який використовується Національним банком України для регулювання діяльності банків.

Регулятивний капітал – це капітал, який банк повинен мати для проведення відповідних операцій, оскільки цього вимагає регулюючий орган. Згідно із ст. 30 Закону України «Про банки і банківську діяльність» регулятивний капітал банку включає основний капітал та додатковий капітал.

Алгоритм розрахунку регулятивного капіталу банку має такий вигляд:

$$PK=OK+DK - B,$$

де *PK*- регулятивний капітал комерційного банку; *DK* - додатковий капітал комерційного банку; *OK* - основний капітал; *B* – відвернення.

Економічний капітал – це капітал, необхідний для адекватного покриття ризиків, які бере на себе конкретний банк.

Структура банківського капіталу не є сталою за якісним складом і змінюється протягом року залежно від багатьох факторів. Статистичні данні щодо обсягів капіталу банків України наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Динаміка розміру капіталу банків України станом на 01.01.2008р. – 01.01.2016 рр., млн..грн. [7]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016#
Пасиви, усього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 254 385
Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599	148 023	103 713
Регулятивний капітал	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	130 974
з нього: статутний капітал	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239	180 150	206 387
Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 085 496	1 168 829	1 150 672

без неплатоспроможних банків

2. Власний капітал банку: сутність, функції, склад

Власний капітал банку включає статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у статутний капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Розкриті резерви включають і інші фонди такої самої якості, які повинні відповідати певним критеріям:

1) відрахування до фондів мають здійснюватися з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання;

2) фонди і рух коштів до них та з них повинні окремо розкриватись у опублікованих звітах банку;

3) фонди повинні бути у розпорядженні банку для покриття збитків з метою необмеженого і негайного використання у разі появи збитків;

4) збитки не можуть безпосередньо покриватися з фондів, а повинні проводитися через рахунки прибутків і збитків.

Додатковий капітал може включати:

1) нерозкриті резерви (крім того факту, що такі резерви не відображаються в опублікованому балансі банку, вони повинні мати такі самі якість і природу, як і розкритий капітальний резерв);

2) резерви переоцінки (основні засоби та нереалізована вартість «прихованих» резервів переоцінки в результаті довгострокового перебування у власності цінних паперів, відображених у балансі за історичною вартістю їх придбання);

3) гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти, які повинні відповідати таким критеріям:

вони є незабезпеченими банком, субординованими і повністю сплаченими

4) субординований борг (звичайні незабезпечені банком боргові капітальні інструменти, які за умовою договору не можуть бути забрані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після

погашення претензій всіх інших кредиторів). При цьому сума субординованого боргу, включеного у капітал, щорічно зменшується на 20 відсотків її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору.

У порівнянні з підприємствами інших сфер діяльності регулятивний капітал банку займає незначну питому вагу у сукупному капіталі, приблизно 8 - 15%, тоді як у промислових підприємствах 40 - 60%, до того ж він має інше призначення в банках, аніж в інших сферах підприємництва. Якщо в останніх це - забезпечення платоспроможності і виконання більшості оперативних функцій підприємств та організацій, то власний капітал комерційного банку слугує перш за все для страхування інтересів вкладників і меншою мірою – для фінансового забезпечення своєї оперативної діяльності.

Розмір власного капіталу є важливим фактором забезпечення надійності функціонування банку і має перебувати під контролем органів, що регулюють діяльність комерційних банків.

Призначення банківського капіталу виражається в його *функціях*, до яких відносяться:

1. Захисна: власний капітал слугує насамперед, як уже зазначалося, для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також для покриття поточних збитків від банківської діяльності. Захисна функція є основною протягом всього функціонування банку.

2. Забезпечення оперативної діяльності: є другорядною для власного капіталу банку. Ця функція відчутна на перших кроках діяльності банку, коли за рахунок власного капіталу формується його інфраструктура і розгортається діяльність (фінансується придбання комп'ютерної та оргтехніки, будівництво (оренда) офісів тощо).

3. Регулююча функція полягає в тому, що через фіксацію величини власного капіталу або його окремих складових наглядові органи впливають на банківську діяльність та обмежують рівень банківських ризиків. Так, для визначення обов'язкових економічних нормативів регулювання діяльності банків, установлених НБУ, показники власного капіталу банку

використовуються в більшості із обов'язкових нормативів (крім нормативів ліквідності). Тобто величина капіталу банку суттєво впливає на обсяги та напрями проведення банківських операцій.: через фіксацію розміру власного капіталу регулюючі органи впливають на діяльність банку в цілому.

3. Джерела формування власного капіталу банку

Багатофункціональне призначення основного капіталу робить його неоднорідним за своїм складом. Джерелами формування капіталу банку виступають: статутний капітал та розкриті резерви (рис. 3.2).

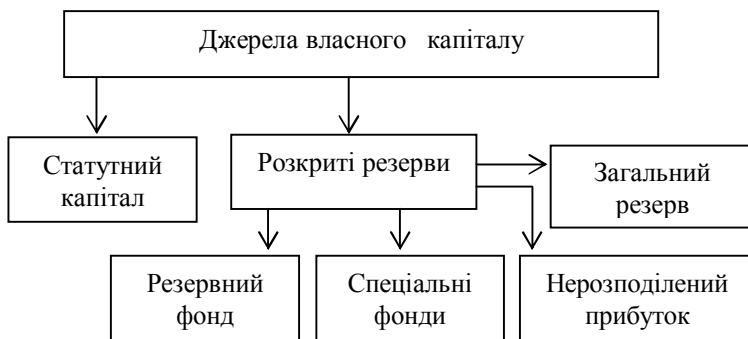


Рис. 3.2. Джерела формування власного капіталу банку

Розглянемо їх більш докладно.

1. *Статутний капітал*, який, у свою чергу, формується з акціонерного або приватного капіталу під час організації нового банку шляхом акумулювання внесків засновників чи випуску і реалізації акцій.

2. *Розкриті резерви*. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» під розкритими резервами розуміються резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Розкриті резерви складаються з:

- *резервного фонду банку*. Це грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, покриття збитків від банківської діяльності, а також виплати дивідендів по привілейованих акціях, якщо недостатньо прибутку. Наявність коштів в ньому забезпечує стійкість банку, зменшує вірогідність його банкрутства. Розмір резервного фонду та щорічних внесків до нього встановлюється зборами акціонерів і фіксується в установчих документах. Коли резервний фонд досягає встановленої величини, то відрахування до нього припиняються. У випадку використання коштів з резервного фонду відрахування від чистого прибутку на його формування відновлюються;

- *спеціальних фондів* (фонд основних коштів, фонд переоцінки основних засобів та інші), які призначені для виробничого та соціального розвитку банку. Порядок формування і використання цих коштів визначається статутними документами банку. Формуються ці фонди за рахунок прибутку;

- елементом розкритих резервів є *загальні резерви*, призначені для покриття можливих збитків за операціями банку. Їх відмінність від резервного фонду полягає в тому, що вони мають більш конкретне призначення (наприклад, створюються для зниження негативних наслідків у зв'язку з неповерненням кредитів, виникненням збитків від операцій з валютою та цінними паперами, що знаходяться у розпорядженні банку). Загальні резерви створюються з чистого прибутку, що залишається у банку після сплати податків;

- *нерозподіленого прибутку* – джерело внутрішнього походження. За своїм змістом він є резервом банку, який залишається після розподілу чистого прибутку на сплату податку, формування резерву та виплату дивідендів власникам і призначається на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу.

Оскільки розмір усіх відрахувань (крім дивідендів) завчасно визначено, то залишок нерозподіленого прибутку за попередній рік залежить головним чином від розміру дивідендів, які повинні сплачуватися акціонерам.

4. Методи обчислення вартості та достатності (адекватності) власного капіталу банку

Банківським менеджментом на практиці використовуються показники вартості (розміру) власного капіталу та показники достатності (адекватності) власного капіталу банку.

Оцінка вартості власного капіталу дає змогу одержати додаткову інформацію про прийняття відповідних управлінських рішень поточного і перспективного плану, визначити ефективність діяльності банку.

Питання про рівень достатності капіталу, який забезпечує довіру до банку з боку клієнтів, є найсуперечливішим у теорії банківської справи. *Достатність капіталу* – це здатність комерційного банку надавати традиційний набір банківських послуг стандартної якості незалежно від можливості отримання тих чи інших збитків за активними операціями.

Кожний із методів обчислення має як позитивні, так і негативні сторони. Розглянемо методи обчислення вартості власного капіталу(рис.3.3).

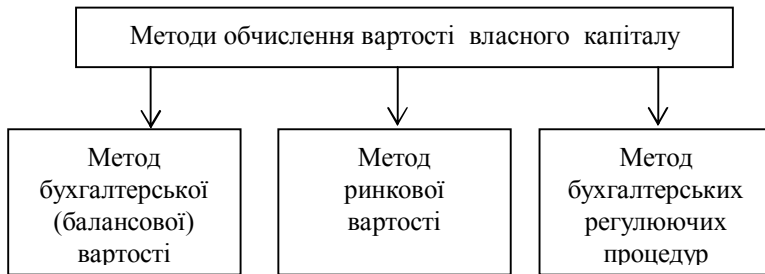


Рис. 3.3. Основні методи обчислення вартості власного капіталу банку

Перший метод – *визначення бухгалтерської (балансової) вартості* власного капіталу банку. За цим методом усі активи і зобов'язання банку обліковуються на його балансі за вартістю їх придбання чи виникнення. Власний капітал розраховується як різниця між балансовою вартістю активів і зобов'язань. Такий метод оцінювання прийнятний лише тоді, коли балансова та ринкова вартість активів і зобов'язань не дуже різняться між

собою. Якщо ринкова вартість із тих чи інших причин значно відхиляється від первісної балансової вартості, зазначений метод призводить до спотворення результатів, неадекватності оцінки власного капіталу банку.

Другий метод – *метод ринкової вартості*. Полягає у тому, що активи й зобов'язання банку оцінюються за ринковою вартістю, виходячи з якої розраховується власний капітал комерційного банку. Цей метод точніше відбиває реальний рівень захищеності банку, дає змогу динамічніше й реалістичніше оцінювати вартість власного капіталу, оскільки ринкова вартість активів і зобов'язань постійно змінюється. Однак банки здебільшого не зацікавлені в такому методі визначення вартості власного капіталу, особливо коли він не сприяє зміцненню позицій банку на ринку.

Цей метод використовується переважно менеджментом банку для внутрішніх потреб, хоч він корисний і для зовнішніх користувачів - вкладників та кредиторів банку.

Методу ринкової вартості притаманні окремі недоліки. По-перше, не завжди доцільно й правильно можна оцінити активи й зобов'язання за ринковою вартістю. По - друге, цей метод трудомісткий, потребує наявності висококваліфікованих фахівців, а також значних грошових витрат.

Третій метод – *метод регулюючих бухгалтерських процедур*. Суть його полягає в обчисленні розміру власного капіталу за правилами й вимогами, встановленими органами, що здійснюють нагляд і контроль за банківською діяльністю. За цим методом власний капітал банку розраховується як сума низки його складових елементів.

Одне з основних місць в системі показників діяльності банку належить показнику *достатності (адекватності) капіталу*. Методи, за допомогою яких здійснюється обчислення показник достатності представлені на рис. 3.4.

У банківській практиці існують різні методи визначення цього показника[3].

Умовно всі методи можна розділити на дві групи:

- 1) такі, які мало застосовуються або є проблематичними,
- 2) такі, які часто застосовуються на практиці, або є нормативними.



Рис. 3.4. Методи обчислення достатності (адекватності) власного капіталу банку

Метод порівняльного аналізу показників – передбачає порівняння таких показників, як: відношення сукупного капіталу до скупних активів банку, відношення сукупного капіталу до скупних депозитних зобов’язань банку, відношення сукупного капіталу до ризикових активів банку, розрахованих як сума всіх активів крім готівки та державних цінних паперів. Значення показників постійно контролюються та аналізуються регулюючими органами, але нормативи чи граничні межі не встановлюються.

Даний метод в практиці банківського нагляду США до 80-х років і виявився неефективним способом впливу на капітал. Проблема, що виникає при порівнянні показників величини капіталу банку з показниками деякого вибраного банку, полягає в тому, що якщо показники останнього погіршуються, то результатом є неадекватність капіталу в цілій галузі. Це послаблює здатність інвесторів контролювати ступінь ризику, який бере на себе банк [3].

Метод експертних оцінок – базується на використанні висновків експертів про якість управління банком, про рівень прибутковості, ліквідності, динаміку депозитної бази, структуру балансу, ризикованість активних операцій. Якщо стан

фінансового ринку характеризується підвищеною ризикованістю або виявлена слабкість внутрішніх структур банку, то навіть ті банки, які задовольняють умові мінімального стандарту капіталу, можуть бути визнані такими, що мають недостатній капітал, і перед банком може бути поставлена вимога збільшення капіталу понад мінімального рівня.

Метод експертних оцінок з успіхом використовується для оцінювання адекватності капіталу окремих банків, але з урахуванням значних розмірів банківської системи і різноманітності ринків використання його є проблематичним.

Метод левриджу (важеля) – полягає у встановленні показника співвідношення власних і залучених коштів банку. Коефіцієнт показує, скільки власних коштів необхідно для забезпечення надійного збереження коштів вкладників і кредиторів та у скільки разів залучені кошти банку не можуть перевищувати власний капітал. Наприклад, якщо співвідношення встановлено на рівні 5%, то це означає, що залучені кошти банку не можуть перевищувати капіталу більш, ніж у 20 раз. В теперішній час використовується банками як допоміжний.

Метод визначення адекватності капіталу за міжнародними стандартами – прийнятий в 1987р. Базельським комітетом регулювання банківської діяльності є стандартом достатності капіталу в міжнародній практиці. Він визначається за формулами:

Норматив основного капіталу:

$$N_1 = \frac{OK}{CA_p} \times 100 \geq 4\%,$$

де N_1 – норматив основного капіталу, OK – основний капітал, CA_p – сукупні активи та позабалансові зобов'язання, зважені за ризиком.

Норматив додаткового капіталу:

$$N_2 = \frac{OK + ДК}{CA_p} \times 100 \geq 8\%,$$

де $ДК$ – додатковий капітал.

Нормативний метод. В Україні величина капіталу комерційних банків регулюється НБУ через установлення

мінімальних вимог (*нормативів*) до розмірів та достатності капіталу з метою підтримки на належному рівні ліквідності їх балансу.

НБУ встановив та регулює наступні показники нормативів капіталу:

- *мінімального розміру регулятивного капіталу (H_1), який встановлюється в грошовому еквіваленті,*
- *адекватності регулятивного капіталу (H_2) (платоспроможності або коефіцієнт Кука).*

Норматив адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного власного капіталу (РК) до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених на відповідні коефіцієнти ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями (CA_p):

$$H_2 = \frac{PK}{CA_p} \times 100 \geq 10\%$$

Нормативне значення H_2 для діючих банків повинно бути не менше 10%, тобто на кожні 100 одиниць потенційних збитків банк повинен мати відповідно не менше 10 одиниць власного капіталу.

Таблиця 3.2.

Динаміка достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків України станом на 01.01.2008р. – 01.01.2016 рр., % [7]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016#
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H_2)	13.9	14.0	18.1	20.8	18.1	18.1	18.3	15.6	12.7

без неплатоспроможних банків

Норматив відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності

(адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку. І навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори та вкладники банку.

У випадку недостатності власного капіталу банк може довести його до нормативного значення через збільшення розміру власного капіталу; зменшення розміру активів; зміну структури активів зменшенням частки високоризикових активів.

Норматив адекватності капіталу (H_3) встановлюється з метою визначення спроможності банку захистити кредиторів і вкладників від непередбачуваних збитків, яких може зазнати банк в процесі своєї діяльності.

Показник адекватності основного капіталу розраховується як співвідношення основного капіталу до загальних активів банку (3А).

$$H_3 = \frac{OK}{3A} \times 100 \geq 4\%$$

У процесі управління менеджменту банку важливо визначити, яка частина власного капіталу може бути спрямована на проведення активних операцій, тобто використана для формування кредитних ресурсів.

Задля цього розрізняють власний капітал — брутто та власний капітал — нетто.

Власний капітал — брутто — це сума всіх фондів та нерозподіленого прибутку за балансом банку. Тобто брутто-капітал містить як іммобілізовані власні кошти, так і фактичні залишки нетто-капіталу, які можуть використовуватися для здійснення активних операцій.

Власний капітал — нетто обчислюється як капітал-брутто за мінусом вкладень банку в господарську діяльність підприємств та організацій, акцій акціонерних товариств, витрат майбутніх періодів, відвернених коштів.

Можливість зробити якісну оцінку власного капіталу дає *коефіцієнт достатності капіталу, визначений як відношення нетто-капіталу до брутто-капіталу* (нормативного капіталу до балансового капіталу). Оптимальне значення такого показника від 0,5 до 1,0.

Негативне значення нормативного капіталу свідчить не тільки про відсутність власних ресурсів, вкладення яких

приносить дохід, але і про використання залучених засобів не за цільовим призначенням.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність фінансових ресурсів банку, наведіть їх структуру.
2. Визначте місце власного капіталу банку, призначення залучених коштів та запозиченого капіталу в фінансових ресурсах банку
3. Розкрийте сутність власного капіталу банку, охарактеризуйте джерела його формування та функції.
4. Що представляють собою розкриті резерви? З яких складових вони формуються?
5. Наведіть методи обчислення вартості (розміру) власного капіталу та визначить призначення кожного.
6. Охарактеризуйте методи обчислення достатності (адекватності) капіталу.
7. Обґрунтуйте доцільність застосування вітчизняними банками кожного із методів обчислення вартості та достатності капіталу.

Рекомендована література

Основна:

1. Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 7.12.2000р. із змінами та доповненнями:[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. –2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ,2004. –468с.
3. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич. – Одеса: ОДЕУ, ротاپринт, 2008 р. – 182с.).

Додаткова

- 4.Банківський менеджмент: Навч.посіб./О.А.Кириченко, І.В.Гіленко, С.Л.Рогаль та ін.; За ред.О.А.Кириченка. –3-тє вид., перероб. і доп. – К: Знання-Прес,2002. –438с.
5. Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. –К.: видавничий Дім «Слово», 2004. –296с.
6. Банківські операції. Навчальний посібник/К.Ф.Ковальчук, І.В.Вишнякова, Л.М.Савчук, І.Г.Сокиринська. — Дніпропетровськ: ІМА-прес. — 2010. — 234 с.
7. Основні показники діяльності банків України.[Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

ТЕМА 4. АКТИВИ БАНКУ

1. Сутність та класифікація активів банку
2. Кредитний портфель: сутність, структура, принципи формування
3. Інвестиційний портфель: сутність, структура, принципи формування

1. Сутність та класифікація активів банку

Активи банку – частина бухгалтерського балансу, що характеризує розміщення й використання залучених банком коштів з метою одержання прибутку і підтримання ліквідності банку. Активи банку можна класифікувати за різноманітними критеріями в залежності від напрямку вкладення, від ступеня ліквідності, прибутковості, ризикованості, тощо(рис.4.1, рис.4.2).

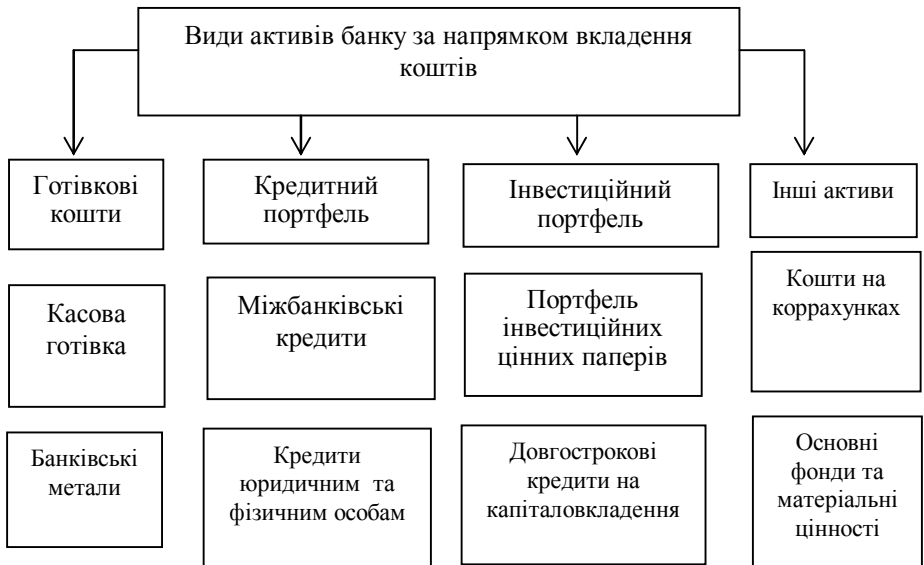


Рис. 4.1. Класифікація видів активів комерційного банку за напрямком вкладення коштів[4]

Показники доходності, ризикованості та ліквідності активів банку тісно взаємопов'язані та водночас протилежно

спрямовані: з підвищенням рівня доходності того або іншого виду активу різко зростає його ризикованість і знижується ліквідність, при зниженні доходності – знижується ризик і підвищується ліквідність.

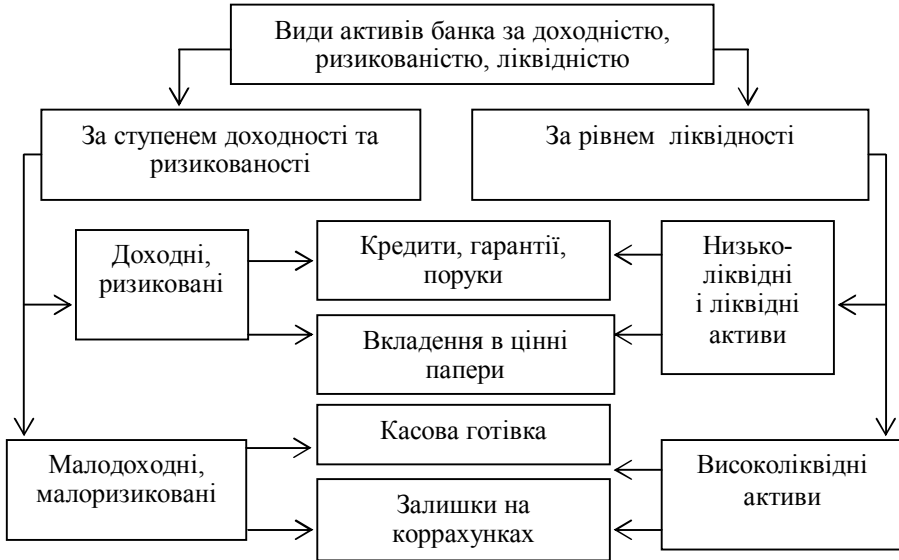


Рис. 4.2. Взаємозв'язок між напрямком вкладення коштів, ліквідністю, прибутковістю та ризикованістю активів банку

Активи, як і будь-які види вкладень коштів, відрізняються різним рівнем ліквідності, тобто можливістю трансформації в кошти у готівковій та безготівковій формі, придатні для негайного виконання банком зобов'язань перед вкладниками й іншими кредиторами, а також швидкістю, з якою може бути проведена ця трансформація. Різні активи банку характеризуються різним рівнем прибутку, який вони приносять. При цьому, чим вищий рівень ліквідності активу, тим менше він прибутковий і ризикований. Найбільший прибуток банкам приносять активи у формі довгострокових кредитів та інвестицій в цінні папери. Такі активи, як правило, відрізняються високим ступенем ризику.

Динаміка розміру активів банків України за 2007-2015рр. представлена в табл.4.1.

Таблиця 4.1.

Динаміка розміру активів банків України станом на 01.01.2008р. – 01.01.2016 рр., млн..грн. [7]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016#
Активи банків	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 254 385
Готівкові кошти та банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	36 390	28 337	34 353
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	78 106	99 752	129 512
Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	965 093
Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	138 287	168 928	198 841

без неплатоспроможних банків

Активи банку класифікуються:

– за рівнем прибутковості – на прибуткові (активи, які покликані приносити дохід в тому або іншому вигляді. До них належать в першу чергу кредити банків, довгострокові (інвестиційні) цінні папери, іноземна валюта, призначена для операцій банку, які мають виражений спекулятивний характер (готівкова іноземна валюта призначена для перепродажу), цінні папери на продаж) та умовно прибуткові (активи, які або приносять низький дохід, або не є доходними взагалі. До таких активів належать первинні і вторинні резерви банку, тобто короткострокові державні цінні папери, кошти на кореспондентських рахунках, готівкові касові кошти);

– за рівнем ліквідності – на абсолютно ліквідні активи (касова готівка, залишки на кореспондентських рахунках, цінні папери держави), високоліквідні активи (які можна швидко реалізувати на ринку і які мають високий рівень оборотності: стандартні кредити та ліквідні цінні папери); ліквідні активи (які можуть бути перетворені в грошову форму протягом певного періоду часу. До цієї групи відносять кредити, а також цінні папери, які не увійшли у попередню групу), низько ліквідні та неліквідні активи (прострочені кредити і безнадійні борги, низько ліквідні цінні папери, основні засоби та матеріальні цінності);

– за ступенем ризику – на високоризиковані (проблемні кредитні операції, вкладення в цінні папери низького котирування), ризиковані (стандартні кредити, ліквідні цінні папери), низько ризиковані (готівка, залишки на кореспондентському рахунку).

2. Кредитний портфель: сутність, структура, принципи формування

В структурі активних операцій традиційно найбільша питома вага припадає на кредитні операції. Це пов'язано з об'єктивною властивістю капіталу спрямовуватися у сфери, де найвища норма прибутку.

Кредитний портфель можна визначити і як сукупність портфельів кредитів, що класифікуються на основі критеріїв, пов'язаних із різноманітними ознаками (рис. 4.3):

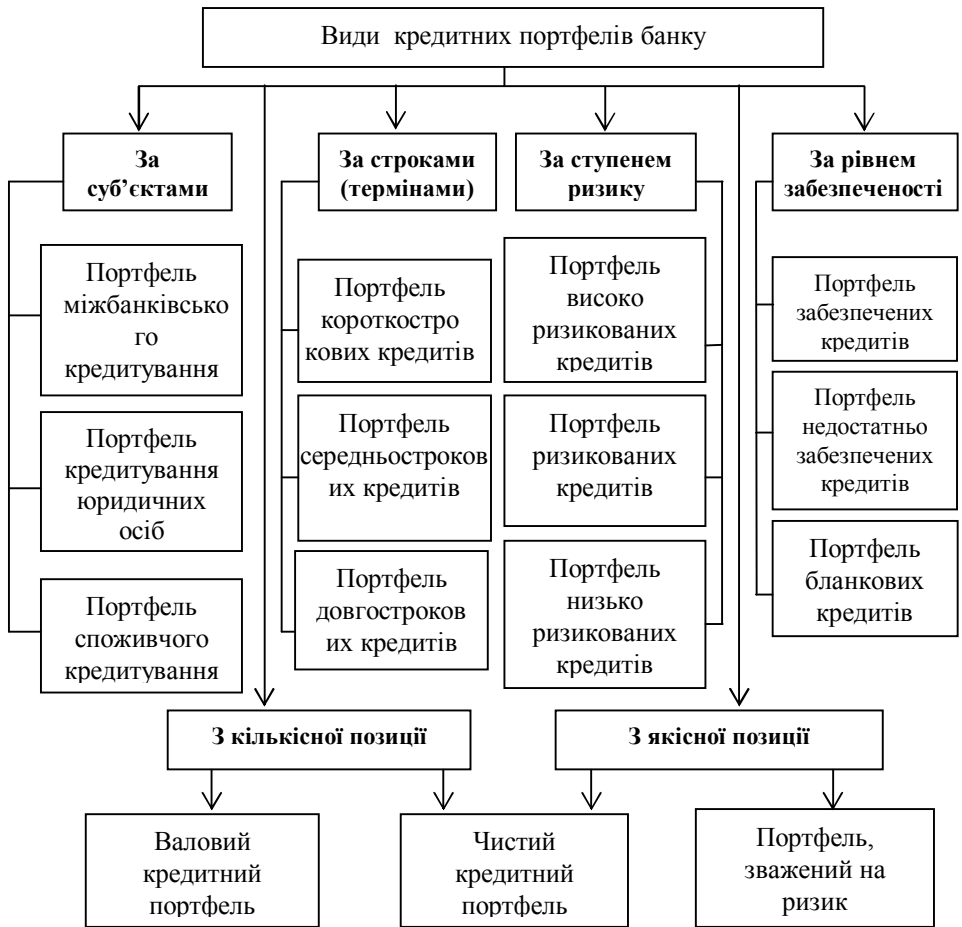


Рис. 4.3. Шестикритеріальна класифікація видів кредитних портфельів банку [4]

– за суб'єктами кредитування: портфель міжбанківського кредитування (з найменшою питомою вагою), портфель кредитування юридичних осіб та портфель споживчого кредитування;

– за термінами кредитування: портфель кредитів до запитання, короткострокових кредитів, середньострокових кредитів, довгострокових кредитів;

- за ступенем ризику: портфель високо ризикованих позик, ризикованих позик, низько ризикованих позик;
- за рівнем забезпеченості: портфель забезпечених кредитів, недостатньо забезпечених кредитів, бланкових кредитів;
- з кількісних позицій: валовий та чистий;
- з якісних позицій: портфель, зважений на ризик та чистий кредитний портфель.

Від структури та якості кредитного портфеля банку значною мірою залежить його стабільність, репутація та фінансовий успіх. Є чимало аспектів, які суттєво впливають на конкурентоспроможність кредитного портфеля комерційного банку і без урахування яких неможливо дати повне й вичерпне визначення цього багатогранного поняття.

До принципів формування кредитного портфеля відносяться: прибутковість (прибуток у вигляді процентів), безпека, принципи забезпечення реалізації кредитної політики, взаємозв'язок сформованого кредитного портфеля зі стратегією банку в сфері кредитування, забезпечення відповідності портфеля кредитним ресурсам, оптимізація співвідношення прибутковості, ризику і ліквідності, забезпечення керованості портфеля.

Формування кредитного портфеля банку здійснюється на підставі розробленої кредитної політики.

Кредитна політика – комплекс рішень, прийнятих правлінням банку, у якому зафіксовані умови, параметри надання кредиту, організація кредитної функції (розподіл обов'язків персоналу, повноважень по прийняттю рішень, процес перевірки якості кредиту і відповідні санкції персоналу за неналежне виконання функцій, передбачених у кредитній політиці і процедурі).

Кредитна політика банку визначається, по-перше, загальними установками відносно операцій з клієнтурою, розробляється і фіксується в меморандумі про кредитну політику і, по-друге, практичною діяльністю банківського персоналу, який втілює в життя ці установки.

Залежно від пріоритетів в розвитку менеджмент банк може застосовувати агресивну, консервативну або помірну кредитну політику (рис. 4.4).



Рис. 4.4. Типи кредитної політики та механізм їх реалізації [4]

Політику називають *агресивною*, якщо банк має на меті швидке зростання активів, капіталу, завоювання власних позицій на ринку в короткі строки в умовах жорстокої конкуренції з іншими банками, максимізацію прибутку не зважаючи на рівень кредитного ризику.

Консервативна політика спрямована на мінімізацію кредитного ризику, яка розглядається як пріоритетна мета діяльності. Банк не намагається отримати значні доходи за рахунок значного розширення кредитування.

Помірна політика комерційного банку передбачає стабільне зростання банку, тобто поступове охоплення нових сегментів ринку за тривалий час, проведення операцій при меншій ступеню ризику.

При проведенні кредитної політики банки виходять із необхідності забезпечення поєднання інтересів банку, його акціонерів і вкладників та суб'єктів господарської діяльності з урахуванням загальнодержавних інтересів.

Принципи кредитної політики можна поділити на два види: загальноекономічні та специфічні. Загальноекономічні принципи включають управління кредитними операціями, процес управління, цілеспрямованість. До специфічних принципів належать ліквідність, дохідність, надійність.

Здійснення кредитних операцій банків має відповідати певним вимогам і умовам, зокрема:

1) кредити видаються тільки в межах наявних ресурсів, що є в розпорядженні банку;

2) загальний розмір кредитів, наданих банком, стосовно всіх позичальників, з урахуванням 100 % позабалансових зобов'язань банку, не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку;

3) кредитування позичальників має здійснюватися з додержанням банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.

3. Інвестиційний портфель: сутність, структура, принципи формування

Інвестиційний портфель формується в результаті проведення інвестиційних операцій. Основною метою здійснення інвестиційної діяльності банку є одержання доходів у майбутньому в будь-якій формі: дивідендів, прибутків від зростання вартості придбаних активів (ажіо), відсоткових виплат, тощо.

Інвестиційний портфель банку складається з двох *складових*: портфеля інвестиційних кредитів (капіталовкладень) та портфелів цінних паперів (сукупності усіх придбаних банком цінних паперів, паїв та вкладень в інші компанії, які здійснені за рахунок коштів, що перебувають у розпорядженні банку, з метою

отримання доходів у вигляді відсотків, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів) на продаж та в інвестиційну діяльність.

НБУ запропоновано наступну *класифікацію вкладень комерційних банків у цінні папери* (рис. 4.5):

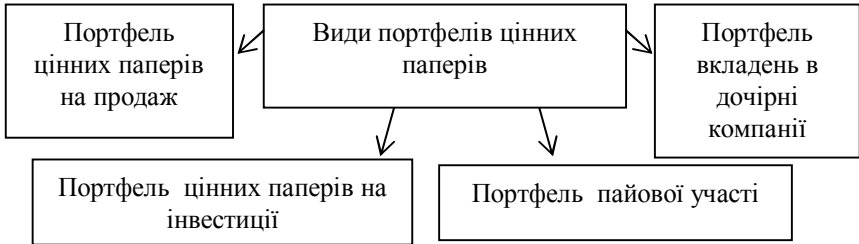


Рис. 4.5. Види портфельів цінних паперів згідно за методикою НБУ

Значна частина портфеля цінних паперів банку входить до складу інвестиційного портфеля, формуючи фінансові інвестиції. Водночас з огляду на довгостроковий характер інвестування не всі цінні папери, які перебувають у банківському портфелі, можуть бути класифіковані як інвестиції. Так, боргові зобов'язання у формі цінних паперів – векселі, казначейські зобов'язання з періодом обігу до року, деривативи, ощадні та депозитні сертифікати строком обертання до одного року не правомірно відносити до інвестиційних вкладень.

Принципи формування інвестиційного портфеля: прибутковість (прибуток у вигляді курсової різниці – ажіо, процентів і дивідендів); безпека та зростання вкладень; забезпечення реалізації інвестиційної політики; взаємозв'язок сформованого портфеля цінних паперів зі стратегією банку в сфері операцій з цінними паперами; забезпечення відповідності портфеля інвестиційним ресурсам; оптимізація співвідношення прибутковості, ризику і ліквідності; забезпечення керованості портфеля.

Управління формуванням портфеля інвестиційних цінних паперів складається з окремих етапів:

1. Оцінка інвестиційних якостей окремих цінних паперів – інтегральна оцінка окремих видів цінних паперів, що здійснюється інвестором з урахуванням цілей інвестиційного

портфеля. Оцінка здійснюється зіставленням обсягу витрат і сум зворотного грошового потоку за ними (суми процентів та дивідендів, що виплачуються за цінними паперами, вартість їх реалізації після закінчення строку обігу).

2. Формування окремих видів портфельів шляхом добору необхідних цінних паперів, що забезпечують установлені критерії прибутковості, ризику і ліквідності.

3. Оптимізація портфеля цінних паперів, спрямована на зниження його ризику при заданому рівні прибутковості. Оптимізація портфеля ґрунтується на оцінці ризику і відповідній диверсифікації інструментів портфеля. Використовуючи відмінності цінних паперів за рівнем ризику, можна підібрати такі види, які не змінюючи рівня середньої прибутковості портфеля, дозволяють істотно знизити ризик.

4. Сукупна оцінка спроектованого портфеля за співвідношенням прибутковості і ризику.

Рівень прибутковості портфеля розраховується за формулою:

$$PD_n = \sum_{i=1}^n PP_i \times \Pi_i$$

де PD_n – рівень доходності інвестиційного портфеля,

PP_i – рівень прибутковості окремих цінних паперів в портфелі,

Π_i – питома вага окремих видів цінних паперів в сукупній вартості портфеля.

Рівень ризику визначається за формулою:

$$PP_n = \sum_{i=1}^n PCP_i \times \Pi_i + RHP_n$$

де PP_n – рівень ризику інвестиційного портфеля,

PCP_i – рівень системного ризику окремих видів цінних паперів,

RHP_i – рівень несистемного ризику портфеля.

Системний ризик (ринковий, не диверсифікований) властивий всім інвестиційним інструментам, який визначається зміною економічного циклу в країні або кон'юнктурних циклів на ринках.

Несистемний ризик (диверсифікований) – унікальний діловий і фінансовий ризик, властивий конкретному цінному

паперу. Він виникає через непрофесійний менеджмент, неврахування конкурентів і інших факторів, вплив яких можна усунути.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність активів банку, наведіть їх структуру.
2. Охарактеризуйте активи банку за напрямком вкладення коштів.
3. Розкрийте взаємозв'язок між напрямком вкладення коштів, ліквідністю, прибутковістю та ризикованістю активів банку
4. Розкрийте сутність кредитного портфеля. З яких складових він складається? Які фактори впливають на його структуру?
5. Для чого призначена кредитна політика? Охарактеризуйте взаємозв'язок типу кредитної політики і пріоритетів в розвитку банку.
6. Охарактеризуйте види портфелів цінних паперів.
7. Порівняйте принципи формування кредитного та інвестиційного портфеля банку.

Рекомендована література

Основна:

1. Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 7.12.2000р. із змінами та доповненнями:[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2. Примістка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. –2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ,2004. –468с.

3. Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. –К.: видавничий Дім «Слово», 2004. –296с.

Додаткова

4. Банківські операції. Навчальний посібник/К.Ф.Ковальчук, І.В.Вишнякова, Л.М.Савчук, І.Г.Сокиринська. — Дніпропетровськ:ІМА-прес. — 2010. — 234 с.

5. Банківський менеджмент: Навч.посіб./О.А.Кириченко, І.В.Гіленко, С.Л.Рогаль та ін.; За ред.О.А.Кириченка. –3-тє вид., перероб. і доп. –К: Знання-Прес,2002. –438с.

6. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг: пер. с англ. / Дж. Синки. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1024 с.

7. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

ТЕМА 5. ДОХОДИ, ВИТРАТИ ТА ПРИБУТОК БАНКУ

1. Сутність та компоненти доходів банку
2. Витрати банку: сутність, класифікація елементів
3. Прибуток банку: види, методика визначення та фактори впливу
4. Інструменти управління прибутком
5. Методи реалізації стратегій управління фінансами

1. Сутність та компоненти доходів банку

Доходи банківської установи означають валові надходження грошових та інших коштів, які в процесі звичайної діяльності банку виникають від реалізації банківських продуктів та надання послуг.

Усі операційні доходи банків поділяються на *банківські* (доходи, безпосередньо пов'язані з банківською діяльністю) та *небанківські* (доходи, які не належать до банківських, але забезпечують здійснення банківської діяльності – доходи від продажу основних засобів, нематеріальних активів і фінансових інвестицій, орендних операцій та продажу від окремих небанківських послуг, таких як аудиторські, консультації не фінансового характеру, впровадження програмного продукту).

Згідно із «Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» доходи банків поділяються на процентні, комісійні, торговельні та інші операційні доходи.

Процентні доходи – кошти, отримані у вигляді відсотків. Вони обчислюються пропорційно часу і сумі і є компенсацією банку за взятий на себе кредитний ризик і складаються з доходів за кредитами виданими і депозитами розміщеними в інших фінансових установах, та за іншими фінансовими інструментами, в тому числі цінними паперами з фіксованим прибутком; доходів у вигляді амортизаційного дисконту (премії) за цінними паперами та комісійних, подібних за природою до процентів (комісії за надання гарантій, акцепти).

Розмір процентного доходу безпосередньо залежить від процентної ставки за користування кредитом, який в свою чергу визнається в процесі переговорів між банком і позичальником в

момент укладання кредитного договору. Значення відсоткової ставки відрізняються не тільки в різних банках, але і в одному банку по відношенню до кожного позичальника.

При встановленні розміру процентної ставки менеджером банку враховуються такі фактори, як: розмір базової процентної ставки (ставки рефінансування НБУ); вартість позичених кредитних ресурсів на ринку судних капіталів; співвідношення попиту і пропозиції на кредит; ступень ризику кредиту; розмір і строк погашення кредиту; рівень витрат банку, пов'язаний з оформленням кредиту і контролем його погашення; перспективи розвитку економіки та інфляційного процесу.

Прирівняні до процентів комісії – це комісії, які обчислюються, аналогічно процентам, тобто пропорційно часу і сумі активу. Вони розраховується як добуток суми, на яку надано гарантію та тарифу, вираженому у відсотках.

Значення складових процентного доходу може змінюватися щорічно в залежності від змін процентних ставок та попиту на кредити, але доход за кредитами практично завжди залишається важливим для кожного банку.

Комісійні доходи – доходи за всіма послугами, наданими (отриманими) клієнтами, крім комісійних, що подібні за природою до процентних. До категорії комісійних належать: комісійні за гарантії розміщені від інших кредиторів; комісійні за розрахунково-касове обслуговування кредитних та депозитних рахунків; комісійні за зберігання цінностей та здійснення операцій з цінними паперами; комісійні за проведення операцій з іноземною валютою. Сума комісійної винагороди розраховується виходячи з тарифів, встановлених банком.

Результат від торгівельних операцій, у тому числі: від торгівлі іноземною валютою (курсова різниця від торгівлі готівковою та безготівковою валютою, щоденна переоцінка валютних рахунків); від торгівлі цінними паперами; інші доходи від торгівельних операцій (продаж заставного майна, тощо).

Непередбачені доходи – охоплюють всі доходи, що не ввійшли у попередні групи: від операцій з золотом та іншими дорогоцінними металами; сума орендної плати; дивіденди від корпоративних цінних паперів у портфелі банку; зменшення резервів; борги партнерів банку, раніше списані у збиток такі як проценти і комісії, доодержані за минулі роки; повернені

проценти і комісії; надлишкові кошти, виплачені банком у минулому році; суми, виручені від реалізації непотрібних малоцінних і швидкозношуваних предметів; інші непередбачені доходи; штрафи, пені і неустойки, одержані за договорами господарсько-фінансової діяльності банку, повернення надміру перерахованого податку на прибуток.

Схема доходів та витрат банку наведена на рис.5.1

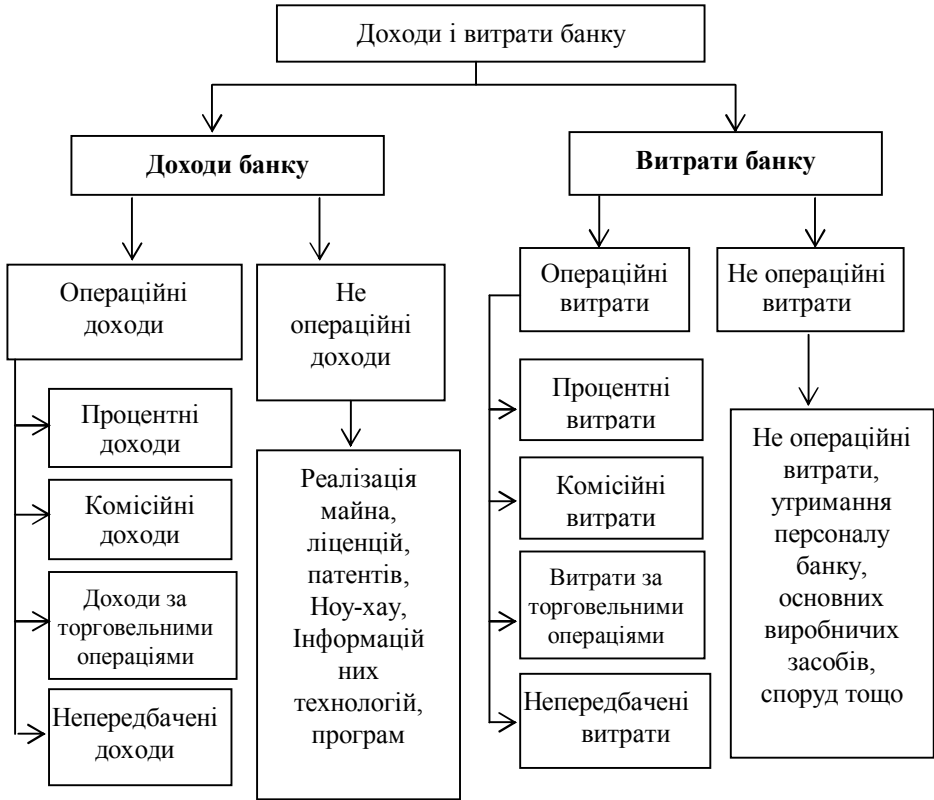


Рис. 5.1. Укрупнена структура доходів та витрат банку

Доходність банківських операцій залежить від оптимальної структури його балансу, від структури активів і пасивів, від цілеспрямованої роботи банківського персоналу, підтримки ліквідності, управління банківськими ризиками та їх мінімізації.

2. Витрати банку: сутність, класифікація елементів

Витрати банку – зменшення економічної вигоди у звітному періоді у формі впливу або зменшення активів чи збільшення заборгованості, що призводить до зменшення власного капіталу, крім тих, що пов'язані з розподілом частки доходу між власниками капіталу. Іншими словами *витрати* – це або збільшення суми зобов'язань без відповідного зростання суми активів, або зменшення суми активів без відповідного зниження суми зобов'язань. Якщо доходи збільшують суму капіталу, то витрати її зменшують.

Витрати визначають у «Звіті про прибутки і збитки» на підставі безпосереднього зв'язку між понесеними витратами і надходженнями за визначеними статтями доходу.

Як і доходи, усі операційні витрати банків поділяються на *банківські* (витрати, безпосередньо пов'язані з банківською діяльністю) та *небанківські* (витрати, які не належать до банківських, але мають місце в банківській діяльності. До них належать відрахування в резерв, непередбачені витрати тощо).

Як і доходи банків, витрати поділяються на:

- *процентні витрати* – це витрати, пов'язані з виплатою процентів за залучені кошти. Процентні витрати складаються з наступних видів: за коштами одержаними від інших банків; за коштами бюджету та позабюджетних фондів; за коштами до запитання клієнтів банку; за депозитами юридичних осіб; за депозитами населення; за операціями із філіями; інші процентні витрати (проценти за цінними паперами власного боргу).

- *комісійні витрати*, - це витрати, пов'язані з наданням комісійних послуг, витрати на касове обслуговування (пакування пачок готівкових коштів, утримання касового вузла; витрати по розрахунковому обслуговуванню клієнтів – переказ коштів по електронній системі тощо).

- *небанківські операційні витрати* банку включають: основна заробітна плата (оклади та угоди на підряд), додаткова заробітна плата, сплата податків на заробітну плату, амортизація та інші витрати.

- *непередбачені витрати* – переоцінка основних засобів, сплата пені та штрафів нарахованих за порушення нормативів діяльності, несвоєчасне виконання зобов'язань, тощо.

3. Прибуток банку: види, методика визначення та фактори впливу

Прибуток банку – це додана вартість, яка економічно являє собою чистий дохід, це фінансовий показник результативності діяльності банку.

Розмір прибутку банківської установи залежить від чотирьох «глобальних» компонентів: *доходів, видатків, резервів і податків, сплачених до бюджету.* Інструкцією НБУ передбачені види прибутку, наведено на рис.5.2.

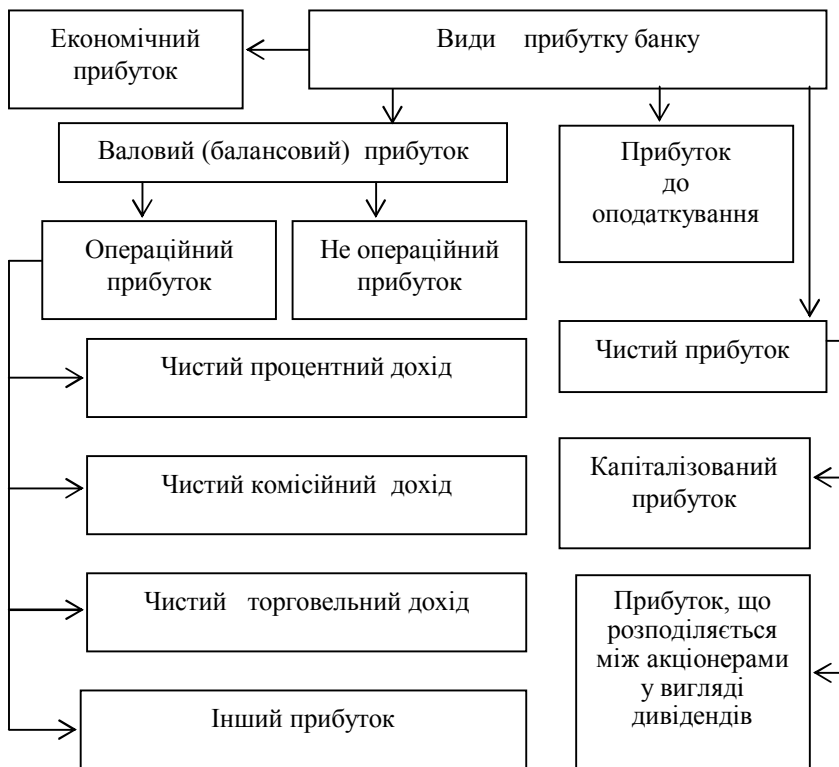


Рис. 5.2. Класифікація видів прибутку банку за інструкцією НБУ

Значення банківського прибутку полягає в тім, що він є базою для збільшення та оновлення основних засобів, елемент росту власного капіталу банку, який гарантує фінансову стійкість та ліквідність його балансу, є основою забезпечення високого рівня дивідендів та підвищення якості послуг.

«Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» передбачено визначення валового (балансового) прибутку, який складається з сум операційного прибутку та неопераційного прибутку і визначається як різниця між сумами операційних і неопераційних доходів та витрат банківської установи. В свою чергу операційний прибуток складається з чистого процентного доходу, чистого комісійного доходу, чистого торговельного доходу та іншого прибутку (табл.5.1).

Таблиця 5.1

Динаміка доходів, витрат та результату діяльності банків України станом на 01.01.2008р. – 01.01.2016 рр., млн. грн. [9]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016#
Доходи	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	168 888	210 201	199 193
Витрати	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	167 452	263 167	265 793
Результат діяльності	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600

без неплатоспроможних банків

Відповідно до «Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» валовий прибуток визначається за формулою :

$$ВП = ОП + НОП = (ОД - ОВ) + (НОД - НОВ)$$

де *ВП* – валовий прибуток банку, *ОП* – операційний прибуток, *НОП* – неопераційний прибуток, *ОД* – операційний дохід банку – дохід за процентними операціями (*ПД*), комісійними операціями (*КД*), доходу від торговельних операцій (*ДТО*) та іншого доходу (*ІД*), *ОВ* – операційні витрати банку – витрати за процентними операціями (*ПВ*), комісійними операціями (*КВ*), витрат від торговельних операцій (*ВТО*) та інших витрат (*ІВ*), *НОД* – неопераційний дохід банку – дохід від реалізації майна, ліценцій, патентів, Ноу-хау, інформаційних технологій, програм, *НОВ* – неопераційні витрати банку – витрати з забезпечення функціональної діяльності (витрати на утримання апарату управління, господарські витрати, амортизаційні відрахування та ремонт основних засобів тощо).

Виходячи з наведеного рівняння, яке характеризує утворення валового прибутку банку, можна визначити прибуток за його складовими.

Операційний прибуток визначається за формулою:

$$ОП = ЧПД + ЧКД + ЧТД + ІП = (ПД - ПВ) + (КД - КВ) + (ДТО - ВТО) + (ІД - ІВ)$$

де *ЧПД* – чистий процентний дохід,

$$ЧПД = (ПД - ПВ)$$

ЧКД – чистий комісійний дохід,

$$ЧКД = (КД - КВ)$$

ЧТД – чистий торговельний дохід,

$$ЧТД = (ДТО - ВТО)$$

ІП – інший прибуток, отриманий банком.

$$ІП = (ІД - ІВ)$$

Прибуток до оподаткування – це різниця між валовим прибутком та витратами на формування резервів банку (*ВФР*). Відповідно до Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями банки зобов'язані за рахунок прибутку формувати відповідні резервні фонди.

$$ПДО = ВП - ВФР$$

Чистий прибуток (або прибуток після оподаткування) – сума прибутку до оподаткування за мінусом суми платежів до бюджету та інших обов'язкових платежів (*ПБ ІОП*).

Чистий прибуток банку поділяється на капіталізований, тобто спрямований на збільшення власних банківських фондів (*КП*), прибуток, що розподіляється між акціонерами у вигляді дивідендів (*Div*).

Таким чином, чистий прибуток можна виразити формулою :

$$ЧП = ПДО - ПБ ІОП = (КП + Div) > 2,0\%$$

У світовій практиці вважається, що банк працює ефективно якщо сума чистого прибутку до оподаткування становить більше 2,0 % від суми капіталу[1].

Прибуток є якісним показником, тому що в його розмірі відбивається зміна доходів банку, величина витрат, рівень використання ресурсів у процесі банківської діяльності.

Якісне та ефективне управління прибутком та його формування передбачає побудову в банку відповідних організаційно-методичних систем забезпечення цього процесу, вміння користуватись інструментами управління.

Процентні доходи (витрати) здебільшого можуть зростати під впливом двох факторів: збільшення середніх залишків по виданим кредитам (залученим депозитам) та підвищення середнього рівня застосовуваної процентної ставки .

Вплив першого фактору на розмір одержаного банком доходу може бути визначений за формулою:

$$\Delta V = (V_2 - V_1) \times r,$$

де V_2 – середні залишки за виданими кредитами (залученими депозитами) у період, що аналізується; V_1 – середні залишки за виданими кредитами (залученими депозитами) у попередньому періоді; r – середній рівень процентної ставки у попередньому періоді.

Виміряти вплив зміни середнього рівня процентної ставки на дохід (витрати) банку можна за формулою:

$$\Delta P = (r_2 - r_1) \times V_b,$$

де r_2 – середній розмір процентної ставки за користування кредитом (залученими депозитами) у періоді, який аналізується; r_1 – середній розмір процентної ставки, яка є платою за користування кредитом (залученими депозитами) у попередньому періоді; V_b – середні залишки на видані кредити (залучені депозити) у попередньому періоді.

Вплив обох факторів на динаміку банківського процентного доходу визначається за допомогою формули:

$$\Delta PV = \Delta V + \Delta P$$

Банки зацікавлені в збільшенні чистого доходу, і для цього в їх розпорядженні є такі можливості, як підвищення середнього рівня доходу від використання кожної складової активів; здійснення перерозподілу активів на користь тих, що приносять найбільший середній дохід; зменшення процентних та непроцентних видатків; реструктуризація депозитної бази в напрямку залучення менш дорогих для банку депозитів та не депозитних джерел та інші.

На прибуток банку впливають внутрішні та зовнішні фактори (рис. 5.3).

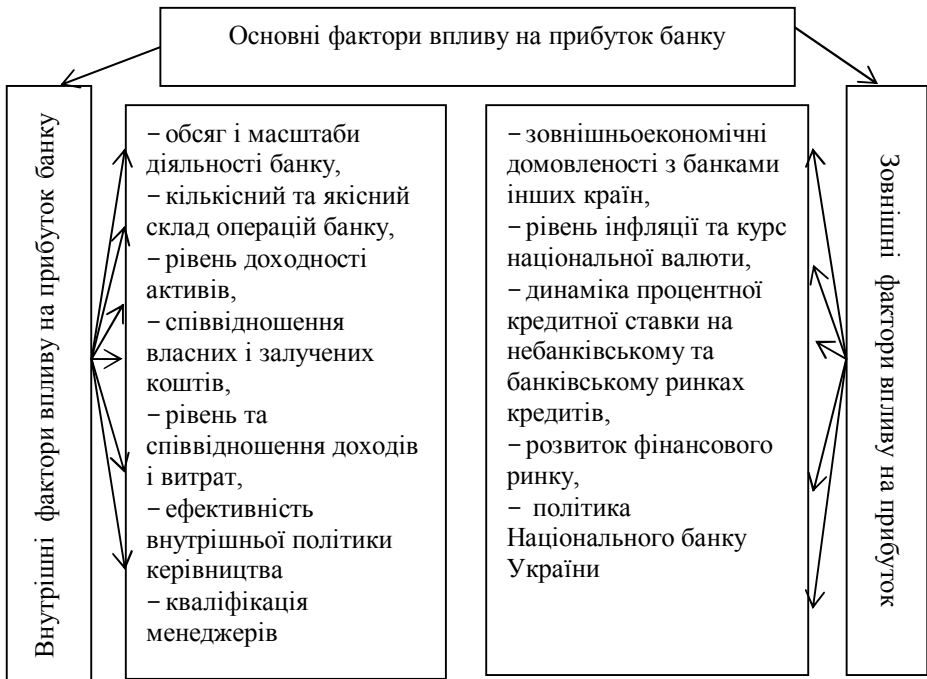


Рис. 5.3. Внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на прибуток банку

Якщо на внутрішні фактори, серед яких і обсяги послуг банку, і рівень відсоткових ставок за розміщеними та залученими

ресурсами, і рівень доходності активів, і компетентність керівного складу банку тощо, менеджери банку мають можливість та повинні впливати, то вплив на зовнішні фактори - за межами їх можливості.

Фінансово-економічна криза і сполучений з нею високий рівень інфляції, девальвація національної валюти, мінливість нормативно-законодавчої бази, дестабілізуючий вплив невизначеної політичної ситуації в країні – основні зовнішні фактори.

4. Інструменти управління прибутком банку

Управління прибутком являє собою процес розробки та прийняття управлінських рішень за всіма елементами його формування. Основною метою управління прибутком є забезпечення максимізації добробуту засновників та учасників банку в поточному періоді та на перспективу.

Виходячи з цього, система управління прибутком вирішує ряд завдань, серед яких: забезпечення максимізації прибутку; оптимальної пропорції між рівнем прибутку та допустимим рівнем ризику; високої якості прибутку (реалізація резервів зростання прибутку за рахунок операційної діяльності); зростання ринкової вартості банку тощо.

Серед *важелів управління прибутком* виділяють ціноутворення, оподаткування, резервування, оптимізацію витрат, внутрішньобанківську систему розподілу прибутку тощо.

Рівень прибутку банку та його джерела закладаються в *фінансовій моделі банку*. Менеджери банку в ході побудови такої моделі використовують цілу низку інструментів управління прибутком (рис.5.4). Основні з них прогнозування, бюджетування, розробка політики та вибір фінансової стратегії.

Прогнозування(планування) та бюджетування включає розрахунок фінансових результатів діяльності в плановий період, а також необхідних для цього фінансових, матеріальних та людських ресурсів.

Продуктами фінансового прогнозування та бюджетування є: фінансова модель і план банківських операцій, бюджет банку і бюджети структурних підрозділів, розрахунок прогнозних показників.

У фінансовій моделі та плані банківських операцій задаються планові обсяги операцій, доходи і видатки за ними, що в остаточному підсумку дає можливість побудувати планові показники для балансу, звіту про прибутки і збитки.



Рис. 5.4. Інструменти управління прибутком банку

Але, перед тим, як розпочати аналітичну роботу щодо розробки будь-якої політики та фінансової моделі керівництво банку обирає стратегію розвитку банку.

Основними видами стратегій розвитку банку є (рис. 5.4):

1) *Стратегія обмеженого зростання*, що застосовується в банках, які не бажають зайвого ризику і планують свою діяльність за допомогою встановлення від досягнутого, скорегованих з урахуванням інфляції. Ця стратегія найдоцільніша для комерційних банків, які оперують значними обсягами залучених ресурсів.

2) *Стратегія зростання* виражається у встановленні короткострокових і довгострокових цілей, рівень яких значно перевищує показники попереднього звітного періоду. Стратегія використовується під час отримання високих інфляційних доходів, накопиченні власного капіталу.

3) *Стратегія скорочення*, що припускає встановлення цілей, які значно поступаються за рівнем показникам, досягнутим у попередньому звітному періоді.

4) *Стратегія комбінування* передбачає об'єднання будь-яких з наведених стратегій. На практиці в разі аналізу стратегічних альтернатив їй часто надають перевагу. Наприклад, банк може використати стратегію скорочення, ліквідуючи філії в одному регіоні, й водночас застосувати стратегію зростання, створюючи нові філії в іншому.

Стратегічною метою діяльності банку є максимізація його ринкової вартості (ринкової оцінки власного капіталу) при мінімізації банківських ризиків. Оскільки між прибутковістю та ризиком існує пряма залежність, то *ринкова оцінка вартості банку* підвищується за двох обставин: підвищення прибутків за постійного рівня ризику або зниження ризику за умови стабілізації прибутковості. Тому і вибір стратегій управління фінансами банку незначний - їх лише дві.

Стратегія максимізації прибутку передбачає свідоме прийняття ризику, характеризується спекулятивними тенденціями та реалізується через застосування незбалансованих підходів до управління активами і пасивами банку (які не передбачають вирівнювання окремих статей балансу за обсягами чи строками). До них належать, наприклад, управління гепом, управління дюрацією, утримання відкритої валютної позиції,

формування агресивного портфеля цінних паперів, проведення спекулятивних операцій з фінансовими деривативами. Основне завдання управління за такого підходу — недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому існуванню банку і може призвести до банкрутства.

Стратегію мінімізації ризику вибирають тоді, коли рівень прибутковості банку задовольняє керівництво й акціонерів, а основною метою є стабілізація фінансових результатів. У цьому разі мета досягається за допомогою таких прийомів управління, як приведення у відповідність строків та обсягів активів і зобов'язань, чутливих до змін відсоткової ставки (фіксація спреду); імунізація балансу; утримання закритої валютної позиції; формування збалансованого портфеля цінних паперів (наприклад, індексного портфеля); проведення операцій хеджування та страхування ризиків тощо.

Стратегія управління прибутком розробляється кожним банком індивідуально, її визначають загальні збори акціонерів.

5. Методи реалізації стратегій управління фінансами

У процесі реалізації будь-якої зі стратегій використовуються дві групи методів – методи управління структурою балансу та методи управління, пов'язані з проведенням позабалансових фінансових операцій (страхування, хеджування, спекулятивні операції з фінансовими деривативами, арбітраж з контрольованим ризиком і т. ін.).

Методи управління структурою балансу досить громіздкі, складні для реалізації в практичній діяльності та потребують значних витрат часу і коштів. Ці методи є найдоступнішими для вітчизняних банків.

Методи управління, що передбачають проведення *позабалансових операцій*, характеризуються як зручні, гнучкі та мобільні й уможливають швидке та раціональне проведення реструктуризації позицій банку відповідно до кон'юнктури ринку.

В процесі управління фінансами банківський баланс розглядається як структурна модель, котра описує фінансову структуру та стан банку в бухгалтерських оцінках на певний

фіксований момент часу. При цьому пріоритетним є вивчення властивостей балансу як генератора доходів і витрат банку. За такого підходу баланс трактується не як звітна форма, а елемент методу бухгалтерського обліку, характерною ознакою якого є динамізм. Таким чином, динамічний баланс банку розглядається як об'єкт управління з параметрами прибутковості та ризику.

Залежно від рівня деталізації управлінських процедур і завдань, що постають у процесі управління фінансовими потоками банку, об'єкти управління можуть бути конкретизовані. Зокрема, на певних етапах управлінського процесу об'єктами можуть стати капітал банку, зобов'язання, портфелі кредитів, цінних паперів або реальних інвестицій. Рівень деталізації об'єктів вибирають залежно від поставленої мети та обсягів доступної інформації.

Зміст управлінського процесу, ідентифікація об'єктів управління, процедури й інструментарій фінансового менеджменту в банку залежать від загальної спрямованості управлінського процесу та часового горизонту прийняття управлінських рішень.

За цими ознаками можна виокремити три основні етапи (блоки) *процесу фінансового управління банком*.

На першому етапі у процесі стратегічного управління орієнтуються на ринкову оцінку власного капіталу банку. Результати фінансової діяльності банку оцінюються у координатах «прибутковість – ризик» за допомогою укрупнених показників, таких як співвідношення між власним капіталом, зобов'язаннями та активами банку, конкурентний рівень прибутку на активи (*ROA*) та прибутку на капітал (*ROE*).

Показники, що характеризують банківські ризики, теж модифікуються залежно від особливостей управлінського процесу. Ризик банку у довгостроковому аспекті характеризується показником мультиплікатора капіталу (*МК*). Що вище значення мультиплікатора капіталу, то ризикованіша фінансова структура банку.

Традиційним інструментарієм дослідження є методика декомпозиційного аналізу прибутку на власний капітал, відома в теорії корпоративних фінансів як *модель Дюпона*. Менеджмент банку може використовувати методику декомпозиційного аналізу в процесі фінансового планування. Цей підхід застосовується для

визначення цільового рівня прибутку, необхідного для досягнення наперед заданих параметрів фінансової діяльності банку (*ROE* і *ROA*) за фіксованої фінансової структури (*МК*).

На другому етапі об'єктом управління є окремі банківські портфелі, кількість та склад яких визначається необхідним рівнем деталізації.

Вибір методів управління портфелями не залежить від рівня деталізації управлінських процедур, а визначається специфікою того чи іншого виду портфельних активів (кредити, цінні папери, реальні інвестиції, валютні кошти і т. ін.).

Особливість другого етапу полягає у прийнятті управлінських рішень щодо кожного окремого банківського портфеля. В такому разі портфелі розглядаються в координатах «дохідність-ризик» ізольовано, без урахування взаємозв'язків з іншими портфелями. При цьому управлінські рішення спрямовано на пошук оптимальної структури та складу кожного банківського портфеля. Проте автономне управління банківськими портфелями не дає змоги оптимізувати загальну структуру балансу та фінансові показники діяльності банку.

Це завдання вирішується на третьому етапі в процесі оперативного управління фінансовими потоками банку. На цьому етапі застосовують методи інтегрованого управління балансом банку, об'єднані назвою «управління активами і пасивами банку» (УАП).

У процесі оперативного управління показники ризикованості конкретизуються для кожного виду ризику.

До інтегральних показників, які відображають рівень ризикованості фінансової діяльності банку, належать:

розрив ліквідності – невідповідність між строками та сумами активів і зобов'язань (ризик незбалансованої ліквідності);

геп – дисбаланс між активами та зобов'язаннями, чутливими до зміни відсоткової ставки на ринку протягом певного періоду (відсотковий ризик);

валютна позиція - різниця між сумою активів і зобов'язань у тій самій іноземній валюті (валютний ризик);

індикатор імунізації балансу - розрив між дюрацією активів та дюрацією пасивів банку (ринковий та відсотковий ризику).

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність доходів банку, наведіть їх структуру.
2. Розкрийте сутність витрат банку, наведіть їх структуру
3. Охарактеризуйте взаємозв'язок між структурою доходів і витрат банку
4. Розкрийте суть прибутку банку, окресліть його призначення, фактори впливу та охарактеризуйте види
5. Наведіть методику визначення прибутку банку та його складових
6. Охарактеризуйте інструменти управління прибутком банку
7. Порівняйте стратегії розвитку банку, визначте пріоритети банку при прийнятті рішення щодо вибору стратегії.

Рекомендована література

Основна:

1. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 347 с.
2. Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. —К.: видавничий Дім «Слово», 2004. —296с.
3. Васюренко О.В. Банківський менеджмент: Посібник. —К.: Видавничий центр «Академія»,2001. —320с

Додаткова

4. Криклій О. А. Управління прибутком банку: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 136 с.
5. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012р.[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>
- 6.. Додаток 1 до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України (у редакції постанови Правління Національного банку України від 18.08.2015 N 540).[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE20026.html
7. Заруба А.Д Фінансовий менеджмент в банку. – К.: 2000. – 265с.
8. Ларіонова К.Л.Методичні підходи до формування механізму управління прибутком банку/ К.Л.Ларіонова, О.С.Кузьміна//Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.-№4, том 2, 2014.- С. 230-235
- 9 Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

ТЕМА 6. ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ БАНКУ

1. Методика оцінки ефективності діяльності банку
2. Сутність та показники фінансової міцності банку
3. Стійкість банку: сутність, складові та моделі оцінки

1. Методика оцінки ефективності діяльності банку

Оцінка ефективності банківської діяльності є одним із найважливіших завдань економічного аналізу, вирішення якого ґрунтується на застосуванні методу коефіцієнтів. Сутність методу полягає у побудові системи взаємозв'язаних показників, які всебічно характеризують стан і динаміку об'єкта дослідження.

Коефіцієнтний аналіз фінансових результатів передбачає аналіз їх структури за рахунок віднесення доходів та витрат до відповідних статей балансу. Показники ефективності розраховують за результатами діяльності банку за рік. При розрахунках за квартал чи півріччя показники необхідно приводити до річного рівня.

До основних показників, які характеризують прибутковість (ефективність роботи) банку, відносяться: норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу); рентабельність (прибутковість) активів; рентабельність витрат; чистий спред; чиста процентна маржа; рівень іншого операційного доходу. Ці показники дають змогу досить повно охарактеризувати діяльність банку з погляду її ефективності.

Норма прибутку на капітал (ROE) характеризує ефективність використання капіталу і розраховується як відношення чистого прибутку (ЧП) до балансового капіталу (К):

$$ROE = \frac{ЧП}{К} \times 100\%$$

Даний коефіцієнт показує, скільки чистого прибутку припадає на 1 грн капіталу банку і характеризує економічну віддачу капіталу. У світовій практиці норма прибутку на капітал є основним показником ефективності діяльності банку. Банк працює ефективно в тому разі, коли значення показника не менше 15%. Норма прибутку на капітал – узагальнюючий

показник результативності діяльності банку, який відображає залежність норми прибутку від впливу таких чинників:

а) маржі прибутку — відношення чистого прибутку до сукупних доходів банку. Це факторний показник, який відображає вплив на норму прибутку зміни розміру чистого прибутку на гривню доходів;

б) використання активів — відношення сукупного доходу до сукупних активів. Факторний показник, який відображає загальну ефективність їх використання банком.

Рентабельність активів (ROA) визначається відношенням чистого прибутку (*ЧП*) до сукупних активів банку (*A*), тобто до ресурсів, що підлягають управлінню:

$$ROA = \frac{ЧП}{A} \times 100\%$$

Даний показник відображає внутрішню політику банку, професіоналізм його менеджерів, які підтримують оптимальну структуру активів і пасивів з погляду доходів і витрат. Тому у світовій практиці багато спеціалістів вважають даний показник найкращим для оцінювання ефективності роботи менеджерів банку. Банк ефективно використовує наявні ресурси в тому випадку, коли значення показника не менше 1 %.

В табл. 6.1 наведено динаміку *ROA* та *ROE* банків.

Таблиця 6.1

Динаміка основних показників, які характеризують ефективність роботи банків України станом на 01.01.2008 р. – 01.01.2016 рр., %. [8]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016#
<i>ROA</i>	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.12	-4.07	-5.46
<i>ROE</i>	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	0.81	-30.46	-51.91

без неплатоспроможних банків

Прибутковість акцій (EPS):

$$EPS = \frac{ЧП}{N} \times 100\%,$$

де N – кількість звичайних акцій банку, що знаходяться в обігу.

Група часткових показників (за типами клієнтів, видами операцій тощо) як відношення прибутку до середньої суми активів чи прибутку до середньої суми дохідних активів являє собою значну інформаційну цінність в оцінці результативності виробництва і реалізації окремих послуг і діяльності банку в цілому. Тенденція зростання даних показників забезпечується високою якістю менеджменту, збільшенням операційних ризиків (економічно виправданих чи ні).

Спред (SPRED) – це різниця між процентними ставками отриманими і сплаченими. За його допомогою визначають мінімальну різницю між ставками за активними й пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати і отримати прибуток. *Спред* показує ефективність виконання функцій банком, а також характеризує рівень конкурентоспроможності банку. Зниження цього показника свідчить про втрату конкурентних позицій банку на ринку.

Спред визначається за формулою:

$$SPRED = \left(\frac{D\%}{A\%} - \frac{R\%}{P\%} \right) \times 100\%,$$

де *SPRED* – показник результативності роботи банку на кредитному ринку, $D\%$ – процентні доходи банку за кредитами, $A\%$ – сума наданих кредитів, $R\%$ – процентні витрати банку за депозитами, $P\%$ – сума залучених депозитів.

Чистий спред – це мінімальна різниця між ставками за активними й пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку (мінімальне значення показника – 0%). Цей коефіцієнт повинен враховувати тільки активи та пасиви, до яких застосовуються процентні ставки. Таким чином, він виключає вплив безпроцентних депозитів «до запитання», капіталу та невиконаних вимог резервування на чисті отримані проценти, і – звідси – на прибутки банку. Це ізолює вплив процентної ставки на прибуток банку і цим самим дає більш глибоке розуміння джерел прибутку банку та наслідків уразливості надходжень.

Чистий серед характеризує рівень узгодженості процентної політики банку за кредитними і депозитними операціями. Аналіз чистого спреду пов'язаний із процентною політикою банку, яка відображається у динаміці процентних ставок за активними і пасивними операціями.

Маржа – різниця між собівартістю і ціною продажу активів або послуг. Показник дає можливість банку покривати необхідні витрати і отримати прибуток.

Чим більше значення цього коефіцієнта, тим більша можливість банку збільшити прибуток, тим вища конкурентоспроможність банку. Низька маржа показує, що банк, залучаючи дорогі ресурси, бере участь в операціях із низькою дохідністю і невисоким рівнем ризику, і навпаки, якщо маржа підвищена, то це може бути наслідком або високого рівня дешевих ресурсів, або ризикової кредитної політики.

Загальнобанківська маржа визначається за формулою:

$$M = ЧПМ + ЧКМ, \text{ або } ЧПМ = \frac{ЧП}{ЗА_0} \times 100\%$$

де M – загальнобанківська маржа, $ЧПМ$ – чиста процентна маржа, $ЧКМ$ – чиста комісійна маржа, $ЗА_0$ – середні загальні активи, що приносять дохід.

Чиста процентна маржа (ЧПМ) – процентне вираження чистого процентного доходу відносно середніх процентних активів

$$ЧПМ = \frac{D\% - B\%}{ЗА_0} \times 100\%,$$

де $D\%$, $B\%$ - відповідно процентні доходи та витрати, $ЗА_0$ – середні загальні активи, що приносять дохід.

На практиці існує альтернативна формула, яка подає в чисельнику загальні активи, базуючись на тому припущенні, що процентна маржа стосується загальних активів банку, оскільки і ті активи, проценти за якими не нараховуються, і пасиви, проценти за якими не сплачуються, мають значний вплив на чисту процентну маржу. Так відбувається внаслідок того, що активи, за якими не нараховуються проценти, є тягарем на дохід, особливо якщо вони фінансуються за рахунок непроцентних пасивів; у той час, як депозити, за якими не нараховуються

проценти, надходження збільшують, особливо якщо за їх рахунок фінансуються ті активи, за якими нараховуються високі проценти.

Чиста процентна маржа дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи доходні активи. До деякої міри можна вважати, що цей показник характеризує ефективність структури активів банку. Аналізуючи чисту процентну маржу, слід брати до уваги її призначення: маржа слугує для покриття витрат банку і ризиків, у тому числі й інфляційного, створення прибутку, покриття договірних угод.

Оптимальним значенням показника є 4,5 %. Зменшення процентної маржі сигналізує про загрозу банкрутства. Основними причинами зменшення процентної маржі є: зниження процентних ставок за кредитами; подорожчання ресурсів; скорочення питомої ваги доходних активів у загальному їх обсязі; хибна процентна політика.

Оскільки банк надає як процентні, так і комісійні послуги, він може визначити як процентну, так і непроцентну маржу. Різниця в визначенні показників процентної та непроцентної маржі стосується виключно чисельника: для процентної маржі - це прибуток за процентними операціями, для непроцентної – за комісійними.

Чиста комісійна маржа (ЧКМ) – процентне вираження чистого комісійного доходу відносно середніх процентних активів:

$$ЧКМ = \frac{D_k - B_k}{ЗА_0} \times 100\%,$$

де D_k , B_k – відповідно комісійні доходи та витрати, $ЗА_0$ – середні загальні активи, що приносять дохід.

Маржа прибутку - факторний показник, який відображає вплив на результуючий фактор змін розміру прибутку на кожну грошову одиницю сукупного доходу, вимірюється як відношення прибутку до сукупного доходу банку.

Рівень іншого операційного доходу ($K_{од}$) – відношення суми іншого операційного доходу банку (IOD) до середніх загальних активів банку ($ЗА_c$):

$$K_{od} = \frac{IOD}{3A_c} \times 100\%$$

Цей коефіцієнт відображає залежність банку від іншого операційного доходу, тобто від «нетрадиційного доходу». Збільшення цього коефіцієнта може показувати здорову диверсифікацію в платні фінансові послуги чи нездорове намагання досягти спекулятивного прибутку, щоб замаскувати недостатність основного банківського доходу від процентів.

Таблиця 6.2

Рекомендоване значення показників
ефективності роботи банку, % [4]

Назва коефіцієнту (доходна частина)	Рекомендо ване значення	Назва коефіцієнту (витратна частина)	Рекомен доване значення
Дохід на активи	1,00	Витрати на	2,00
Дохід на капітал	15,00	персонал	
Чистий спред	1,25	Інші операційні витрати	1,50
Чиста процентна маржа	4,50		
Дохід від плати за послуги	1,0	Загальні операційні витрати	3,50
Чиста операційна маржа	6,50		
Чистий дохід до оподаткування	$\geq 2,00$	Витрати на забезпечення під збитки за позиками	0,50
Норма прибутку на капітал (ROE)	$\geq 15,00$		
Рентабельність активів (ROA)	$\geq 1,00$		

За своїм складом наведені коефіцієнти поєднують періодичні показники, тобто показники, обчислені за відповідний період (дохід, витрати, прибуток), і моментні показники, абсолютний розмір яких визначається на відповідний момент часу згідно з балансом (активи, капітал).

Для поєднання таких показників застосовують два алгоритми розрахунку показників.

Перший – більш точний, передбачає обчислення на основі динамічного ряду моментних показників середньої хронологічної, за якою, власне, і визначаються середні моментні показники. Такий підхід вимагає залучення проміжної інформації для

побудови динамічного ряду. Якщо ж аналітик не має змоги залучити відповідні дані, застосовують *другий алгоритм*, згідно з яким моментні показники визначаються на кінець періоду, протягом якого обчислено періодичні показники.

Крім розглянутих показників, для характеристики ефективності діяльності банку можна залучати коефіцієнти, що визначають *ефективність діяльності працівників банку*. До таких коефіцієнтів належать *продуктивність праці* та *рентабельність витрат на персонал*.

Оскільки оплата праці є однією з складових непроцентних витрат банку, то продуктивність праці співробітників банку, яку вимірюють з урахуванням чисельності штату і витрат на його утримання, може свідчити про ефективність роботи самої установи. Однак продуктивність роботи слід оцінювати, зважаючи на той факт, що у поточний період часу економія на зарплаті (за рахунок її значного зниження або скорочення чисельності працюючих) може призвести до погіршення якості та послаблення мотивації до роботи, а з часом і до зниження ефективності роботи банку.

Рентабельність витрат на персонал ($R_{в.п}$) вимірює окупність витрат на утримання працівників, демонструє чистий ефект від рішень щодо мотивації праці співробітників незалежно від того, спрямовані ці рішення на низьку кваліфікацію та низьку заробітну плату чи на високі видатки для висококваліфікованих працівників.

Він визначається відношенням чистого прибутку (*ЧП*) до витрат на персонал (*ВП*):

$$R_{в.п} = \frac{ЧП}{ВП}$$

В ході управління прибутком банку доцільним є використання також таких показників, як рентабельність витрат та доходів.

Рентабельність витрат (R_e) використовується для оцінки ефективності видатків банку. Показник розраховується як відношення чистого прибутку банку (*ЧП*) до витрат (*В*):

$$R_e = \frac{ЧП}{В} \times 100\%$$

Рентабельність доходів (R_o) використовується для оцінки доходності банку. Показник розраховується як відношення прибутку банку до оподаткування ($ВП$) до загальних доходів ($Д$):

$$R_o = \frac{ВП}{Д} \times 100\%$$

Оптимальне значення цього показника 7—8 %. Він відображає кількість грошових одиниць, які припадають на одну грошову одиницю доходу, або частку прибутку в доході. Його значення зменшується у разі зростання витрат. Зростання цього показника свідчить про гармонізацію структури ресурсної бази, тобто зменшення, наскільки це можливо, частки коштовних (дорогих) інструментів. Показник відбиває здатність менеджменту банку контролювати свої витрати.

2. Сутність та показники фінансової міцності банку

Певні співвідношення доходів і витрат банку дають змогу визначити його фінансову міцність.

Фінансова міцність банку, або «мертва точка» прибутковості - це показник стану банку, рівний питомій вазі мінімально допустимого доходу банку в сукупному доході, яка забезпечує беззбиткову роботу банківської установи. Чим нижче рівень питомої ваги мінімально допустимого доходу банку в сукупному доході, тим вище запас фінансової міцності банку.

Аналіз фінансової міцності ґрунтується на розподіленні витрат банку за ознакою їх залежності від обсягів діяльності. Згідно з цим витрати поділяють на умовно-змінні та умовно-постійні.

Умовно-змінні — це витрати, які залежать від обсягу, видів та строків залучених коштів, від кількості послуг, отриманих від контрагентів тощо. До них належать процентні, комісійні, інші банківські та небанківські операційні витрати.

Умовно-постійні — це витрати, які меншою мірою залежать від зміни обсягу операцій. До них належать витрати на утримання основних засобів та нематеріальних активів, деякі господарські витрати, витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу, амортизаційні відрахування тощо.

Поділ витрат на умовно-змінні та умовно-постійні дає змогу виділити і залучити до аналізу категорію *проміжного*

доходу, який визначається як різниця між загальними доходами банку та умовно-змінними витратами:

$$ПД = Д - V_{змін},$$

де $ПД$ — проміжний дохід; $Д$ — загальні доходи банку; $V_{змін}$ — умовно-змінні витрати.

В іншій інтерпретації проміжний дохід можна розглядати як суму постійних витрат і прибутку банку.

Виходячи з того, що доходи банку спрямовуються на відшкодування витрат (умовно-змінних та умовно-постійних) і утворення прибутку, можна записати:

$$Д = V_{змін} + V_{пост} + П,$$

де $V_{пост}$ — умовно-постійні витрати; $П$ — прибуток банку до оподаткування.

Таким чином, згідно з наведеним вище рівнянням:

$$ПД = V_{пост} + П.$$

Для банку з нульовим прибутком правомірним буде рівняння, яким визначається мінімальний проміжний дохід, що забезпечує беззбитковість банку. Тобто за умови, якщо прибуток дорівнює нулю, дохід, який забезпечує беззбитковість, дорівнюватиме постійним витратам: $ПД_{змін} = V_{пост}$.

Виходячи з цього рівень фінансової міцності банку можна визначити за коефіцієнтом безпеки (КБ):

$$КБ = \left(1 - \frac{ПД_{мін}}{Д}\right) \times 100\%$$

Рівень фінансової міцності банку буде тим вищий, чим меншою буде частка проміжного доходу, необхідна банку для відшкодування своїх умовно-постійних витрат.

Вході аналізу фінансової міцності менеджери визначають «межу» безпеки (МБ) банку :

$$МБ = Д - ПД_{мін}$$

3. Стійкість банку: сутність, складові та моделі оцінки

В ході визначення ефективності роботи банківської установи приділяється увага і стійкості банку.

Стійкий, надійний банк – це фінансова установа, яка забезпечує збереження інтересів засновників банку, його клієнтів; здатність виконувати взяті на себе зобов'язання. Стійкість банку

залежить від багатьох аспектів його діяльності і має складну структуру. Основні види стійкості банків наведені на рис. 6.1.

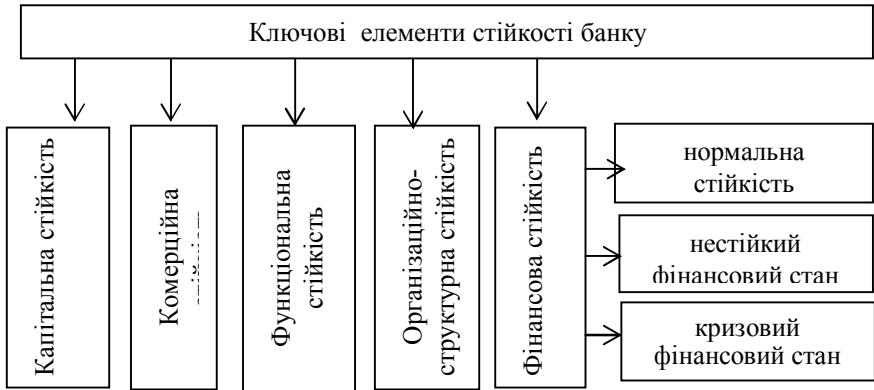


Рис. 6.1. Укрупнена схема видів стійкості банків

Капітальна стійкість визначається розмірами власного капіталу банку. Розмір власного капіталу забезпечує достатній обсяг грошових ресурсів для задоволення вимог щодо погашення залучених коштів, фінансування розвитку банку, адекватних дій у випадку настання форс-мажорних обставин. Тобто в її основу покладено – обсяг власного капіталу, що забезпечує достатню суму грошових коштів, яку при необхідності можна використати для повернення депозитів, сформувати резерв для погашення непередбачених збитків чи боргів. Власний капітал банку є також джерелом фінансування розвитку банку, подолання негативних ситуацій, зумовлених форс-мажорними обставинами, запорукою необхідного реагування на кон'юнктуру кредитного ринку.

Комерційна стійкість. В основу цього виду покладено міру убудованості комерційного банку в інфраструктуру ринкових відносин: ступінь та міцність зв'язків у взаємовідносинах з державою, участь в міжбанківських відносинах, контроль частки фінансових потоків в країні, якість відносин з кредиторами та вкладниками тощо. Цей вид стану фінансової установи виражає: рівень зв'язків банку з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури; розвиненість і міцність взаємовідносин із державою; інтегрованість у систему міжбанківських відносин із державою; якість співробітництва з кредиторами, дебіторами,

клієнтами і вкладниками; залежність банківської сфери від стану економіки в цілому; міцність зв'язку між обсягом грошового капіталу банку і його реальним капіталом; концентрацію частки активів і приватних вкладів у розпорядженні одного фінансово-кредитного закладу; контроль значного обсягу фінансових потоків у країні.

Функціональна стійкість враховує: спеціалізацію банку на обмеженому колі послуг, розширення функцій або універсалізацію банку.

Вона, по-перше, залежить від рівня спеціалізації банку в обмеженому колі послуг та продуктів, що дає змогу спеціалізованому банку раціональніше й ефективніше управляти власним і залученим капіталом.

По-друге, універсалізація банку (або розширення його операцій) також веде до підвищення функціональної стійкості, оскільки це сприяє тому, що багато хто з клієнтів має можливість задовольнити весь асортимент своїх потреб у банківських продуктах і послугах в одному банку. І перший, і другий із зазначених критеріїв визначення функціональної стійкості банку та керування нею мають як позитивні, так і негативні аспекти. Так, високий рівень спеціалізації комерційного банку посилює його залежність від змін кон'юнктури на товарному й кредитному ринках і зумовлює перешкоди для можливості розширення банківських операцій у складних для банку ситуаціях.

У свою чергу універсалізація комерційного банку створює умови диверсифікації структури залучення грошових ресурсів від вкладників та інших клієнтів. Це послаблює залежність фінансово-кредитної установи від одного (навіть значного) клієнта. Разом із тим розширення обсягу та асортименту послуг та продуктів, що надаються банком, може зумовити надмірне ускладнення організації й управління банком і, як наслідок, зниження його доходності, конкурентоспроможності, чутливості до потреб ринкового середовища.

Організаційно-структурна стійкість банку – це адекватність структури банку обраній стратегії розвитку та ринковій кон'юктурі. Організаційна структурна стійкість комерційного банку визначається функціонально-технічною документацією, що регламентує всі аспекти його діяльності, які стосуються як організаційної структури, так і специфічних

банківських операцій. Організаційна структура та її управління повинні відповідати як меті банку, так і конкретному асортименту банківських продуктів та послуг, функцій, виконуючи які банк забезпечує досягнення своєї стратегії.

Одним з визначальних елементів процесу роботи банку є *фінансова стійкість* – стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю. Ця характеристика діяльності банку вміщує зазначені вище основні показники, що розкривають і синтезують результативність інших складових стійкості фінансово-кредитного закладу, насамперед обсяг і структуру власних засобів, рівень доходності і прибутковості, норму прибутку на власний капітал, дотримання встановлених показників ліквідності, мультиплікативну ефективність власного капіталу, обсяг створеної додаткової вартості.

Фінансова стійкість означає постійну здатність банку відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування у конкурентному середовищі. Розрізняють три основні види фінансової стійкості банку за стабільністю його роботи:

1) нормальна стійкість, яка характеризується стабільною діяльністю, відсутністю неплатежів чи затримки виконання своїх зобов'язань, стабільною рентабельністю;

2) нестійкий фінансовий стан, що характеризується затримкою платежів, неможливістю своєчасно виконувати окремі свої зобов'язання, низьким рівнем рентабельності тощо;

3) кризовий фінансовий стан, який характеризується регулярними неплатежами, наявністю простроченої заборгованості тощо. Кризовий фінансовий стан може призвести до неспроможності банку фінансувати поточну діяльність, здійснювати платежі та виконувати свої зобов'язання, а в кінцевому рахунку – до банкрутства.

Фінансова стійкість банку визначається інтегральними фінансово-економічними показниками стану діяльності банку, які синтезують характеристики:

1) інших економічних складових фінансової стійкості банку: обсяг і структуру власних коштів, рівень доходів та

прибутку, норму прибутку на власний капітал, достатність ліквідності, мультиплікативну ефективність власного капіталу, створення банком доданої вартості,

2) параметри діяльності, пов'язані з забезпеченням інформаційно-аналітичної та технологічної підтримки управління фінансовими операціями банку.

Фінансовій стійкості банків України на сучасному етапі найчастіше загрожують негативні фактори, серед яких триваючий цілеспрямований підрив їхньої ділової репутації; надання клієнтам недостовірної інформації; неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цієї проблеми у сфері банківської діяльності; недосконала оцінка кредитних ризиків; маніпулювання кредитними картками, банкоматами тощо.

У підтримці фінансової стійкості банку зацікавлений не лише він сам, а й банківська система країни в цілому. Регулювання цього процесу перебуває у центрі управлінської діяльності центральних банків фактично всіх розвинутих країн.

Оцінку фінансової стійкості банку, як правило, здійснюють із застосуванням декількох моделей. Найпоширенішими є економічна та бухгалтерська моделі оцінки вартості банку.

Згідно з *економічною моделлю* (economic model) ринкова вартість банківських акцій дорівнює поточній оцінці очікуваних грошових потоків, дисконтованих за відсотковою ставкою, що відображає прийнятну для інвесторів норму прибутку для вкладень з однаковим рівнем ризику.

Таким чином, економічна модель забезпечує можливість аналізу трьох важливих складових фінансових відносин – *грошей* (потоки грошових коштів), *часу* (техніка дисконтування) та *ризиків* (ставка відсотка).

Цей підхід дає достовірніші оцінки, ніж звичайна бухгалтерська модель. Основною проблемою, що заважає поширенню економічної моделі для оцінювання вартості банку, є брак повної та достовірної інформації про ті ризики, на які наражається банк у процесі своєї діяльності. Водночас таку інформацію має керівництво банку, тому в процесі внутрішнього аналізу рекомендується використовувати саме економічну модель.

Бухгалтерська модель оцінки вартості банку (accounting model) базується на даних фінансової звітності. Відповідно до неї курс акцій визначається рівнем чистого прибутку, показаного у звітності, у розрахунку на одну звичайну банківську акцію. Величина власного капіталу розраховується як різниця між вартістю відображених в балансі активів та зобов'язань банку. Проте обчислена в такий спосіб величина власного капіталу, як правило, не збігається з ринковою оцінкою вартості банку. Це наслідок того, що дані про величину власного капіталу банку адекватно відображають дійсність лише в тому разі, коли всі статті банківського балансу подано в ринкових оцінках, тобто з урахуванням рівня пов'язаних з ними ризиків. Однак у даних бухгалтерського обліку вповні врахувати ризики досить складно. На противагу цьому в процесі формування ринкових оцінок вартості банку аналізуються не лише потенційні вигоди, а й ризики банківської установи. Це й зумовлює появу розбіжностей між ринковою та балансовою оцінками величини банківського капіталу.

До цієї моделі аналітики змушені звертатися за браком інших джерел інформації, крім загальнодоступної фінансової звітності.

Перевагу такого підходу становить його простота та зручність у практичному використанні, а також всеохоплюючий, узагальнюючий характер, адже бухгалтерський облік ведеться на кожному підприємстві та в банку, а складання фінансової звітності обов'язкове для всіх суб'єктів господарювання. Зараз саме бухгалтерська модель залишається найбільш доступною, зрозумілою і популярною в діловому світі.

Прибутковість відіграє важливу роль у діяльності банку, оскільки досягнення задовільного рівня прибутку дозволяє поповнювати капітал, формує основу життєдіяльності та зростання банку, а також забезпечує прийнятний рівень дивідендних виплат акціонерам.

Питання для самоперевірки знань

1. Наведіть основні показники, які характеризують ефективність роботи банку
2. Розкрийте суть та призначення основних показників ефективності роботи банку, наведіть їх взаємозв'язок

3. Порівняйте наведену динаміку основних показників банків України з рекомендованими значеннями цих показників. Які висновки можна зробити?

4. Розкрийте сутність фінансової міцності банку. Чому її називають «мертвою точкою прибутковості»? На якому розподілі ґрунтується аналіз фінансової міцності?

5. Надайте характеристику стійкості банку та її основним видам.

6. Розкрийте сутність фінансової стійкості, фактори впливу та основні види.

7. Охарактеризуйте переваги та доцільність застосування тієї чи іншої моделі оцінки фінансової стійкості банку.

Рекомендована література

Основна:

1. Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. –К.: видавничий Дім «Слово», 2004. –296с.

2. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич.-Одеса: ОДЕУ, ротاپрінт, 2008 р. –182 с.)

3. Мещеряков А.А. Фінансовий менеджмент у банках: Навчальний посібник. / А.А. Мещеряков, Л.В. Лисяк – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.

Додаткова

4. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М. Кредит і банківська справа. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни Львів Видавництво Львівської комерційної академії 2008г. 324 с.

5. Криклій О. А. Управління прибутком банку: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 136 с.

6. Глосирій банківської термінології - електронний ресурс: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733[Національний банк України: регулювання роботи комерційних банків:[Електронний ресурс].-Напис з екрану <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=53634>

7. Кишакевич Б.Ю. Фінансова стійкість банку в контексті концепції економічної рівноваги/ Б.Ю.Кишакевич, А.О. Лучаківський // Вісник Запорізького національного університету.- №2 (22), 2014.-с.72-81,

8. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

ТЕМА 7. ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

1. Сутність банківських ризиків
2. Укрупнена класифікація видів ризиків банку
3. Класифікація ризиків банківських операцій та банківської діяльності
4. Основні методи аналізу ризику
5. Етапи управління банківськими ризиками
6. Моделі оптимізації взаємозалежності «ризик-прибуток»

1. Сутність банківських ризиків

Ризик – це вартісне вираження ймовірності події, яка призводить до витрат або недоотримання доходів порівняно з планом, прогнозом, проектом, програмою. У банківській діяльності ризик означає небезпеку (можливість) втрати банком своїх ресурсів, недоотримання доходів або понесення додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій.

Суть ризику полягає в можливості відхилення отриманого результату від запланованого.

Ризики утворюються в результаті відхилень дійсних даних від оцінки сьогоdnішнього стану і майбутнього розвитку. Ці відхилення можуть бути як позитивними, так і негативними. У першому випадку йдеться про шанси отримати додаткові прибутки, в другому – про ризик мати збитки.

Прийняття ризиків - основа банківської справи. Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані і знаходяться в межах їх фінансових можливостей і компетенцій.

У цілому *банківська сфера характеризується більш високим ступенем ризиковості порівняно з іншими видами діяльності*. Ця особливість обумовлена специфікою тих функцій, які виконує кожний комерційний банк.

Існує пряма залежність між такими категоріями, як «ризик» і «дохід (прибуток)» і протилежна до них - «ліквідність».

↑ ризик ↑ прибутковість, ↓ ліквідність

Тобто, чим більше ризики, тим більше шансів отримати прибуток і залишитись без ліквідних коштів.

Рівень ризику збільшується якщо: проблеми виникають раптово; визначено нові завдання, які не відповідають минулому досвіду банку; керівництво не в змозі прийняти необхідні і термінові міри, що може призвести до фінансового збитку (погіршення можливостей одержання необхідного і/чи додаткового прибутку); існуючий порядок діяльності банку або недосконалість законодавства заважає прийняттю певних оптимальних для конкретної ситуації заходів.

Мінімізація ризиків – основа банківської справи. Банки мають успіх тоді, коли ризики, що приймаються ними, розумні, контрольовані і знаходяться в межах їх фінансових можливостей і компетенції.

Управляти ризиком – означає чинити дії, спрямовані на підтримання такого його рівня, що відповідає поставленим на даний момент цілям управління.

В основі системного підходу до управління ризиками лежать загальновизнані принципи, розроблені на підставі розробок аудиторської групи Coopers & Lybrand, (надалі GAPP).

Принципи GAPP групуються певним чином: стратегія управління ризиками, функції по управлінню ризиками, звітність щодо вимірювання ризиків і їхній контроль, операції, системи управління ризиками.

З огляду ефективності контролю застосовується *структурне управління ризиками*, при якому враховується: роль правління банку; стратегія, пов'язана з ризиком; загальне управління ризиками; інтегровані функції підтримки; ефективне управління; ефективний контроль; якість кадрів та інформації.

Загальне управління ризиками передбачає складання *карти ризику*, яка містить в собі:

- кредитний ризик (із наступною деталізацією),
- ринковий ризик (ризик позиції банку із наступною деталізацією),
- концентрація портфелів (із наступною деталізацією),
- операційний ризик (із наступною деталізацією),
- бізнес-ризик (ситуаційний ризик із наступною деталізацією).

Провідним принципом в роботі банків є прагнення до отримання якомога більшого прибутку, що обмежується можливістю зазнати збитки. Ризики тим більше, чим вище шанс отримати прибуток.

Аналізуючи ризики банків важливо враховувати стан економіки, стійкість політичного становища, досконалість нормативно-законодавчої бази, рівень інфляції тощо.

Аналіз і оцінка ризику повною мірою засновані на *систематичному статистичному методі визначення ймовірності* того, що якась подія в майбутньому відбудеться. Звичайно, ця ймовірність виражається у відсотках.

2. Укрупнена класифікація видів ризиків банку

Класифікувати ризики можна за багатьма критеріями.

Універсальну класифікацію шести основних груп банківських ризиків запропонувала GARP. В «Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004 р. всі ризики розбито на два рівня: ризики, що піддаються кількісній оцінці (фінансові, квантифіковані) та ризики, що не піддаються кількісній оцінці (нефінансові, неквантифіковані).

В табл. 7.1 представлено порівняння видів ризиків за різними системами оцінки.

Таблиця 7.1

Класифікація банківських ризиків згідно GARP та НБУ

Види ризиків, класифікованих GARP	Види ризиків за Системою оцінки ризиків НБУ	
	Фінансові	Не фінансові
Ринкові	Ринкові	Ризик репутації
Кредитні	Кредитні	
Концентрації	Валютні	Юридичний ризик
Ліквідності	Ліквідності	
Операційні	Операційно-технологічні	Стратегічний ризик
Форс-мажорні	Процентні	

Ринковий ризик тісно пов'язаний із відсотковим, валютним ризиками. Ринковий ризик означає можливі збитки, непередба-

чені витрати від зміни ринкової вартості активів чи пасивів, зміни ступеня їх ліквідності. На котирування цінних паперів можуть вплинути коливання норми позикового відсотка (зріст відсоткових ставок веде до знецінення цінних паперів), зміна прибутковості і фінансового благополуччя компаній-емітентів, інфляційне знецінення грошей.

Особливо важливо враховувати ринковий ризик при прийнятті забезпечення з кредитних операцій, тому що зміни котирувань цінних паперів чи погіршення положення на ринку нерухомості може привести до втрат при стягненні.

Ризик концентрації пов'язаний з концентрацією вкладання коштів в конкретний вид активу, або концентрацією банку на конкретному виді клієнтів тощо.

Ризик ліквідності – небезпека втрат при нездатності банку виконати зобов'язання за пасивами балансу та вимогами за активами. Мінімізація цього ризику досягається через уміння прогнозувати можливість «відтоку» внесків «до запитання» а також «ненадійних» строкових вкладів; збільшення попиту на кредит з боку клієнтури; зміну економічної кон'юнктури.

Операційно-технологічні ризики пов'язані з операційною діяльністю банку, тобто активними та пасивними операціями та можливістю збою технологій. До них відносяться, наприклад, ризики подорожчання банківських послуг, ризики збою комп'ютерної системи банку, втрати документів тощо.

Ризики форс-мажорних обставин – це ризики, пов'язані з непередбаченими обставинами непереборної сили, а саме, із стихійними лихами, заподіяними природою, а також різними обмеженнями з боку держави або кардинальних політичних змін.

Інфляційні ризики пов'язані з можливістю втрати первісної вартості активів, зниженням конкурентоспроможності грошей. Інфляційний ризик визначається життєвим циклом галузей економіки і залежить від таких факторів, як переорієнтація економіки країни, виснаження ресурсів, зміна попиту на внутрішньому та світовому ринках тощо.

Стратегічні ризики – це ризики недоотримання прибутку через перевищення допустимого рівня ризику, неправильного вибору стратегії розвитку банку, помилкового вибору способу регулювання ризиків. На практиці кількість видів банківських ризиків набагато ширша, ніж розроблена GARP та НБУ.

В табл. 7.2. представлені ризики за додатковими критеріями класифікації.

Таблиця 7.2

Види ризиків, не наведених в класифікаціях GARP та НБУ

Критерії класифікації	Види ризиків	Критерії класифікації	Види ризиків
За рівнем ризику	Катастрофічні (повні) Критичні (поміrkовані) Припустимі (низькі)	За сферою дії	Зовнішні: Ризик країни Зовнішньополітичні Ризик інфляції Інші зовнішні ризики
За часом виникнення	Ретроспективні (минулі) Поточні Перспективні (майбутні)		Внутрішні: Ризик виду банку Ризик складу клієнтів Ефективності внутрішнього контролю Ефективності системи обліку Технологічні Інші
За настанням ризикової події	Чисті Спекулятивні		
За характером обліку	Балансові Забалансові		
За сферою виникнення	Фінансові Функціональні (операційні)		

Рівень банківського ризику (зважування ризику) враховує повний, помірний і низький ризик залежно від розташування за шкалою ризиків. Він характеризується ймовірністю події, що веде до втрати банком коштів з даної операції. Вона виражається у відсотках чи у визначених коефіцієнтах.

Той самий ризик може мати різний ступінь залежно від можливостей його гарантування, страхування та інших методів регулювання. Наприклад, довгострокові позики банку, видані на будівництво нового підприємства, мають 100 % ризику; при страхуванні цієї суми в державних органах ступінь ризику зменшується до 10—50 % (за умови страхування в обсязі 50—90 % позики), а при одержанні урядової гарантії — до нуля.

Розподіл ризику за часом. Це важливий фактор в умовах нинішньої економіки. Основні операції банку піддаються

минулому і поточному ризику (в окремих випадках — і майбутньому).

Поточному ризику підлягають операції з видачі гарантій, акцепту переказних векселів, документарні акредитивні операції, продаж активів із правом регресу та ін. Але сама можливість оплати гарантії через визначений час, оплата векселів, здійснення акредитива за рахунок банківського кредиту піддає ці операції й *майбутньому ризику*. При настанні часу оплати гарантії, якщо банк не врахував ймовірність цих втрат, він несе і *минулий ризик*, тобто той, який банк прийняв на себе безпосередньо при видачі гарантій. Розподіл ризику в часі відіграє важливу роль для прогнозування майбутніх втрат банку. Враховуючи цей фактор можна уникнути накладення минулих ризиків і помилок на майбутню діяльність банку.

За можливістю настання ризикової події: чисті та спекулятивні ризики. *Чисті ризики* означають можливість отримання збитку або нульового результату. *Спекулятивні ризики* виражаються у вірогідності отримати як позитивний, так і негативний результат.

Характер обліку операцій. За характером обліку банківські ризики поділяються на *ризики з балансових операцій* і із *забалансових операцій*. Найчастіше кредитний ризик, що виникає щодо балансових операцій, поширюється і на позабалансові операції, наприклад при банкрутстві підприємства. Тут важливо правильно врахувати ступінь можливих збитків від однієї і тієї ж діяльності, що проходить одночасно як за балансовим, так і за позабалансовим рахунками.

Залежно від сфери виникнення або впливу поділяються на зовнішні і внутрішні.

До *зовнішніх ризиків*, згідно з «Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р.» відносяться:

- ризик форс-мажорних обставин, пов'язаний з виникненням непередбачених обставин, які негативно впливають на діяльність банку та/або його партнерів (стихійні лиха та інше).
- ризик країни, пов'язаний з можливістю настання несприятливих для діяльності банку умов в політичній,

правовій, економічній сфері країни, в якій проводить свою діяльність банк;

- зовнішньополітичний ризик, обумовлений змінами міжнародних відносин, а також політичної ситуації в одній із країн, які впливають на діяльність банку або його партнерів (війни, міжнародні скандали, імпічмент главі держави, закриття кордонів);
- правовий ризик, пов'язаний зі змінами законодавства різних країн;
- макроекономічний ризик – виникає через несприятливі зміни кон'юнктури на окремих ринках або всієї економічної ситуації в цілому (економічна криза).

Внутрішні ризики поділяються на ризики в основній і допоміжній діяльності банку.

Ризики в основній діяльності являють собою розповсюджену групу видів: кредитний, процентний, валютний, ризик з факторингових та лізингових операцій, ризик з розрахункових операцій банку й операцій з цінними паперами.

Ризики в допоміжній діяльності банку включають збитки з формування депозитів, ризики банківських зловживань, ризики за позабалансовими операціями, ризики втрати позицій банку на ринку, втрати репутації банку, складу його клієнтів, ризик зниження банківського рейтингу тощо. Вони відрізняються від ризиків з основної діяльності банку тим, що найчастіше мають лише умовну, непряму оцінку і виражаються у втраченій вигоді.

Але й усередині кожного з перелічених видів ризиків можна виділити додаткові групи. Наприклад, поява нових видів кредитів (авального, ломбардного, консорціального, облікового і акцептного) створила нові види ризиків за кредитними операціями і різні окремі методи їх розрахунку.

Склад клієнтів банку. Складом клієнтів банку визначається метод розрахунку ризику і його ступінь. *Найпоширенішим методом є мінімізація ризиків* - виділення і дотримання економічних нормативів банківської ліквідності.

Можливості управління банківськими ризиками. За можливостями управління ризику поділяються на відкриті і закриті.

Відкриті ризики не підлягають регулюванню, *закриті ризики* навпаки регулюються.

Залежно від *методів розрахунку* ризику поділяють на сукупні та часткові.

Сукупний ризик передбачає оцінку і прогнозування величини ризику банку залежно від його доходу, дотримання економічних нормативів.

Частковий ризик оцінюють на основі шкали коефіцієнтів ризику за окремою банківською операцією чи групами операцій.

Для деяких операцій вводяться спеціальні обмеження з ризиків. Наприклад, одним з перетворень до інвалютних рахунків є обов'язково закрита позиція у валюті на кінець кожного робочого дня. Мається на увазі перерахування валюти, яка знецінюється, у валюту, курс якої підвищується.

Наведена класифікація й елементи, покладені в її основу, мають на меті не стільки перерахування усіх видів банківських ризиків, скільки демонстрацію наявності певної системи, що дозволяє банкам звертати увагу на окремі різновиди при визначенні *сукупного розміру ризиків* у комерційній і виробничій сфері

3. Класифікація ризиків банківських операцій та банківської діяльності

Банківським операціям властиві відповідні ризику, які несуть із собою конкретні загрози(табл..7.3).До них, зокрема, належать:

Процентний ризик — можливість понести збитки внаслідок непередбачених, несприятливих для банку змін відсоткових ставок і значного зменшення маржі, зведення її до нуля або до негативного показника. Процентний ризик виникає у таких випадках:

1. Не збігаються терміни повернення наданих та залучених коштів.
2. Ставки для активних і пасивних операцій встановлюються різними способами (фіксовані ставки проти перемінних і навпаки).
3. Банк невірно спрогнозував криву дохідності.

Процентному ризику найбільш піддані ті банки, що регулярно практикують гру на відсоткових ставках з метою отримання спекулятивного прибутку, а також ті, які не

приділяють достатньої уваги прогнозуванню змін ставок відсотка.

Таблиця 7.3

Характеристика загроз окремих видів ризику

Вид ризику	Характеристика загроз для банку
1. Кредитний ризик	Можливе падіння прибутку банку і навіть втрата частини акціонерного капіталу в результаті нездатності позичальників банку своєчасно погашати і обслуговувати борг (виплачувати відсотки)
2. Ризик ліквідності банку (ризик незбалансованої ліквідності)	Можлива загроза прибутку акціонерному капіталу банку в результаті ускладнення в отриманні засобів шляхом реалізації частини активів або отримання нової позики за прийнятною ціною. Ризик вважається найвищим, коли банк не в змозі задовольнити кредитну заявку або відповісти за зобов'язанням вкладника. Відповідно розрізняють ліквідність активів і ліквідність пасивів
3. Процентний ризик	Вірогідна втрата доходу банку в результаті непогашення процентних платежів позичальником
4. Ризик поточних витрат	Можливе зниження прибутку банку через непередбачені витрати на співробітників і інших витрат, що забезпечують нормальний ритм роботи установи
5. Ризик неплатоспроможності банку	Використання банком акціонерного капіталу для погашення своїх зобов'язань за відсутності яких-небудь інших джерел (платежі по кредитах, що повертаються, залучення нових позик, реалізація активів).
6. Валютний ризик	Небезпека валютних втрат, пов'язаних із зміною курсу іноземної валюти по відношенню до національної валюти при проведенні міжнародних кредитних, валютних і розрахункових операцій

Валютний ризик — небезпека валютних (курсових) збитків, пов'язаних зі зміною курсів іноземних валют стосовно національної валюти. Він тісно пов'язаний з інтернаціоналізацією ринку банківських операцій, появою транснаціональних підприємств і банківських організацій та диверсифікацією діяльності останніх.

Ризик щодо формування депозитів (ресурсної бази) тісно пов'язаний з ринковим, процентним і валютним ризиками. При формуванні ресурсної бази банк повинен враховувати ймовірність збільшення витрат щодо залучення ресурсів при зміні ситуації на ринку. *Депозитна політика* банку має на меті забезпечити банк ресурсами на певний час за певною ціною. Її здійснення означає рішення двох протилежних завдань: стабільність ресурсної бази і мінімізація витрат з її формування. Ідеальний варіант – довгострокові вкладення (кредити, придбання цінних паперів) мають бути збалансовані довгостроковими депозитами. В іншому випадку банк може постати перед проблемою подорожчання ресурсів і отримати збитки від довгострокового вкладення коштів.

Ризик структури капіталу полягає в тому, що при структурі з великою питомою вагою статей переоцінки основних засобів, банк може понести як додаткові витрати, так і виявитися банкрутом через визнання неплатоспроможним.

Ризик неплатоспроможності банку - використання банком акціонерного капіталу для погашення своїх зобов'язань за відсутності яких-небудь інших джерел (платежі за кредитами, залучення нових позик, реалізація активів). Щоб запобігти подібній ситуації, важливо підтримувати співвідношення між акціонерним капіталом і активами — *коефіцієнт достатності капіталу (capital-to-assets ratio)*. Це означає, що банк з акціонерним капіталом, рівним 10 % активів, зможе витримати більше навантаження (у разі неможливості мати доступ до інших джерел коштів), ніж банк, в якого акціонерний капітал складає тільки 6 % від загальної суми активів.

Ризик банківських зловживань — це ризик, викликаний недостатньою кваліфікацією банківського персоналу, корисливими цілями співробітників банку.

4. Основні методи аналізу ризику

Банк має забезпечити систематичне здійснення аналізу ризиків, спрямованого на їх виявлення та оцінку їх величини. Метою аналізу має бути розуміння суті ризиків, на які наражається банк, та визначення, чи узгоджуються вони з його завданнями, стратегією та політикою. Тому такий аналіз повинен

здійснюватися постійно як на рівні установи в цілому, так і на рівні окремих підрозділів та включати виявлення, вимірювання та оцінку всіх видів ризиків, у тому числі зв'язок і взаємний вплив між різними категоріями ризиків.

Аналіз ризиків – це безперервний процес, який повинен враховувати: зміни внутрішніх та зовнішніх умов діяльності; нові продукти, послуги, процеси; плани на майбутнє.

На сьогодні найбільш розповсюдженими методами кількісного аналізу ризику, є (рис. 7.1):

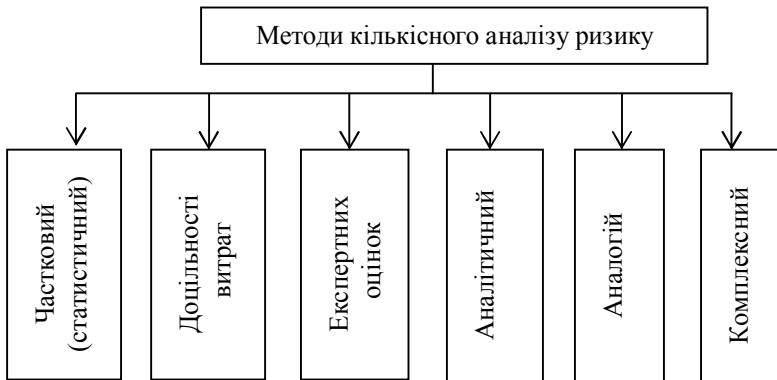


Рис. 7.1. Методи кількісного аналізу ризику банку

Частковий (статистичний) метод полягає в оцінці часткового ризику, тобто визначенні втрат за окремою операцією банку щодо активів, зобов'язань тощо відповідно до ступеня ризику, зіставлення фактичної величини ризику з очікуваною згідно з нормативними документами, виявлення фактичних зон ризику для окремо взятого банку щодо окремої операції, з'ясування ступеня їх допустимості, встановленні максимально можливого розміру ризику за окремо взятою банківською операцією. Суть цього методу полягає в тому, що для розрахунку ймовірностей виникнення збитків аналізуються всі статистичні дані, що стосуються результативності здійснення банком операцій. Статистичний метод широко застосовується в тих випадках, коли при проведенні кількісного аналізу банк має у своєму розпорядженні значний обсяг аналітико-статистичної інформації з необхідних елементів аналізованої системи.

Аналіз доцільності витрат. Суть методу ґрунтується на тім, що в процесі банківської діяльності витрати з кожного конкретного напрямку, а також з окремих елементів мають неоднаковий ступінь ризику. Визначення ступеня ризику шляхом аналізу доцільності витрат орієнтовано на ідентифікацію потенційних зон ризику.

Такий підхід раціональний тим, що дає можливість виявити «вузькі» місця в діяльності банку з погляду ризикованості, а потім розробити шляхи їх ліквідації.

Перевищення витрат може бути викликано одним з чотирьох основних факторів або їх комбінацією: первісною недооцінкою вартості активів; зміною меж операцій; недостатнім рівнем маржі; збільшенням первісної вартості активів.

Ці основні фактори можуть бути деталізовані. На базі типового переліку можна скласти докладний контрольний перелік для конкретного виду операцій.

Метод експертних оцінок ґрунтується на вивченні висновків, зроблених експертами банку, і передбачає складання узагальнюючих рейтингових оцінок. Цей метод охоплює рейтингові оцінки кредитоспроможності позичальника та страхового ризику, дотримання економічних нормативів діяльності банку, розрахунок розміру ризику за кредитним портфелем банку тощо.

Найчастіше цей метод застосовується при недостатній кількості інформації або при визначенні ступеня ризику такого напряму діяльності, що не має аналогів.

Метод дозволяє розділити складний комплекс ризиків на керовані складові і зробити висновки про ймовірність прояву і ступеня наслідків досліджуваних ризиків.

Аналітичний метод передбачає аналіз зон ризику зі встановленням оптимального його рівня для кожного виду банківських операцій та їх сукупності.

Аналітичний метод можна звести до декількох взаємозалежних етапів.

На першому етапі здійснюється підготовка до аналітичної обробки інформації, що містить у собі:

1) визначення ключового параметра, щодо якого проводиться оцінка конкретного напрямку діяльності;

2) добір факторів, що впливають на діяльність, а отже, і на ключовий параметр;

3) розрахунок значень ключового параметра на всіх етапах конкретного процесу;

4) формування витрат і надходжень в групі, що дає можливість визначити не тільки загальну економічну ефективність досліджуваного напрямку діяльності, а й виявити її значення на кожній зі стадій.

На другому етапі будуються діаграми залежності обраних результуючих показників від величини вихідних параметрів. Зіставляючи між собою отримані діаграми, можна виділити ті основні показники, що найбільше впливають на даний вид (чи групу видів) банківської діяльності.

На третьому етапі визначаються критичні значення ключових параметрів. Найпростіше при цьому може бути розрахована критична точка чи точка беззбитковості, що показує мінімально припустимий обсяг послуг для покриття витрат банку.

Під час четвертого етапу аналізується (на підставі отриманих критичних значень ключових параметрів і факторів) чи впливають на них можливі шляхи підвищення ефективності й стабільності роботи банку, а отже, і шляху зниження ступеня ризику, що визначається одним з попередніх методів.

Метод аналогій. Суть методу використання аналогів полягає у тому, що при аналізі ступеня ризику визначеного напрямку діяльності суб'єкта доцільно використовувати дані про розвиток таких самих аналогічних напрямів у минулому.

Аналіз минулих факторів ризику здійснюється на підставі інформації, отриманої з різних джерел.

Доцільність використання цього методу полягає в тому, що якщо необхідно виявити ступінь ризику з будь-якого інноваційного напрямку діяльності банку, коли відсутня інша база для порівняння, краще знати минулий досвід, навіть якщо він не відповідає сучасним умовам.

Комплексний метод базується на сукупній оцінці ризику щодо банку в цілому. Головним в управлінні ризиковими

операціями банку є визначення ступеня допустимості та виправданості того чи іншого ризику та прийняття рішення.

5. Етапи управління банківськими ризиками

З метою побудови та вдосконалення в банках України систем ризик-менеджменту Правління НБУ розробило «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р.

Згідно цих рекомендацій *управління ризиками* – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків. .

Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в сприянні підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін – клієнтів та контрагентів, керівників, працівників, спостережної ради й акціонерів, органів банківського нагляду, рейтингових агентств, інвесторів і кредиторів тощо..

Ризиками можна і потрібно свідомо управляти, керуючись такими *правилами*:

- усі види ризиків взаємопов'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їхніх клієнтів;
- банкіри повинні намагатися уникати ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима.

Щоб досягти успіхів у тій сфері діяльності, яка характеризується підвищеною ризикованістю, банкам необхідно створювати та розвивати системи управління ризиками. З їх допомогою керівництво банку зможе виявити, оцінити, локалізувати та проконтролювати той чи інший ризик.

Система управління ризиками – сукупність прийомів, способів, методів, застосовуваних менеджерами банку для

забезпечення позитивного фінансового результату і для прогнозування ризикових подій з метою розробки заходів, спрямованих на запобігання або зниження негативних наслідків цих подій.

Система управління ризиками складається з розглянутих далі елементів і підсистем (рис. 7.2).

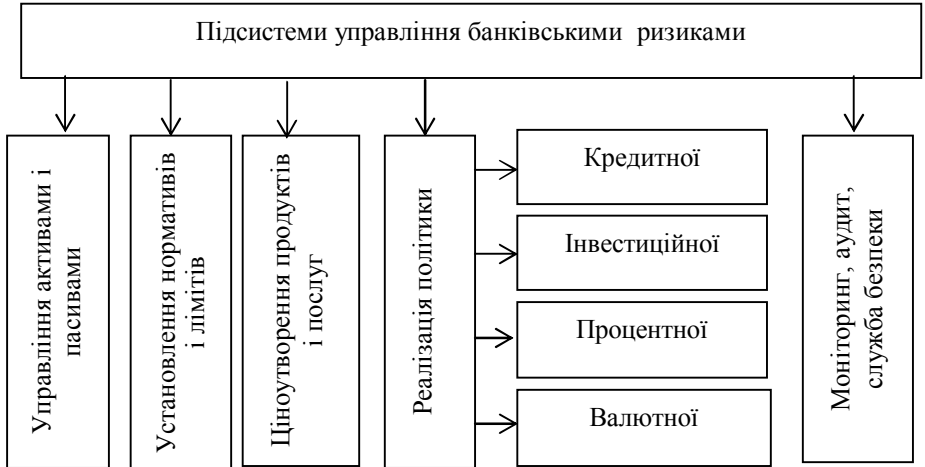


Рис. 7.2. Підсистеми управління банківськими ризиками

У світовій практиці розрізняють чотири взаємопов'язаних етапи ризик-менеджменту:

- 1) ідентифікація (виявлення) — усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
- 2) квантифікація – кількісна та якісна оцінка (вимірювання) ризику;
- 3) мінімізація – зниження чи обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління;
- 4) моніторинг – здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з механізмом зворотного зв'язку.

Складність практичної реалізації *першого етапу процесу управління* ризиками пов'язана із джерелами виникнення та характеристиками ризиків. Механізм прийняття управлінських рішень в банківській установі має не лише ідентифікувати ризик,

а й дозволяти оцінити, які ризики і якою мірою може взяти на себе банк, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик. Ідентифікація й аналіз ризику на якісному рівні є необхідною, проте ще не достатньою процедурою.

Важливо виявити величину того чи іншого ризику, тобто провести його *квантифікацію* – це завдання вирішується на *другому етапі управління*. Кількісне оцінювання рівня ризику – це важливий етап процесу управління, який має включати оцінювання реального (фактичного) ризику, а також установа меж допустимого ризику для окремих банківських операцій, організаційних підрозділів та фінансової установи в цілому. При цьому здійснюється оцінка ризиків освоєння нових ринків, банківських продуктів та напрямів діяльності.

На *третьому етапі управління* реалізуються процедури зниження ризиків за допомогою спеціальних методів. Так, цінові ризики мінімізуються за допомогою методів хеджування, що базуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках.

На *четвертому етапі здійснюється моніторинг ризику*, тобто процес функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту й аналітичній діяльності спеціалізованих служб банку.

6. Моделі оптимізації взаємозалежності «ризик-прибуток»

Між рівнем ризику й прибутку існує пряма залежність:

↑ ризик ↑ прибутковість, ↓ ризик ↓ прибуток.

Завдання банку в сфері фінансової діяльності – балансування між прибутковістю та ризиками, пошук їх оптимально можливого співвідношення.

Вищий рівень ризику надає потенційні можливості отримання підвищеного прибутку, але не виключає можливості

втрат. Мінімізація рівня ризику дає змогу отримати невисокий, але стабільний прибуток.

Зв'язки між прибутком і ризиком банку формалізуються в процесі побудови системи аналітичних моделей.

Між показниками прибутковості та ризику існують як функціональні, так і стохастичні залежності, виявлення котрих дає змогу сформуванню системи аналітичних моделей. Такі моделі є ефективним інструментом інваріантного аналізу для оцінювання ймовірних наслідків прийняття тих чи інших управлінських рішень за різних сценаріїв зміни кон'юнктури фінансового ринку.

Отже, балансування між прибутковістю та ризиком, пошук оптимального їх співвідношення розглядається як одне з важливих і складних завдань, що постають перед менеджментом кожного банку. Пошук оптимального співвідношення між ризиком і прибутковістю - одне з головних завдань менеджменту.

Загальновідомі 2 моделі управління банком з огляду на оптимізацію «ризик – прибуток».

Перша модель управління характеризується спекулятивними тенденціями, максимізує прибуток за умови обмеження рівня ризику встановленням максимально припустимого його значення. Завданням управління за цієї моделі є недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому снуванню банку і може привести до банкрутства. Згідно з цією моделлю використовуються незбалансовані підходи до управління активами й зобов'язаннями банку, стратегії хеджування ризику, геп-менеджмент.

Друга модель управління – мінімізація ризику з обмеженням показників прибутковості до певного рівня. Така модель використовується, коли рівень чистого прибутку, одержаного банком, влаштовує керівництво й основна мета банку полягає в стабілізації діяльності. Стратегія потребує максимально можливого узгодження балансових позицій, забезпечення ефективної реалізації обраної банком стратегії. Це досягається шляхом позабалансових методів управління активами і пасивами й стратегією хеджування ризиків (при нульовому гепі).

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте суть банківських ризиків. В чому полягає їх особливість?

2. За якими критеріями класифікуються банківські ризики?

Охарактеризуйте їх.

3. Назвіть ризики, притаманні банківським операціям, приведіть притаманні їм загрози.

4. Охарактеризуйте основні методи аналізу банківських ризиків.

5. Із врахуванням яких факторів доцільно застосовувати ризик-менеджменту банку той або інший метод аналізу ризиків?

6. Поясніть в чому полягає мета управління банківськими ризиками і з яких підсистем складається система управління. .

7. Охарактеризуйте моделі управління банком з позиції оптимізації взаємозв'язку «ризик-прибуток».

Рекомендована література

Основна:

1. Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р. із змінами та доповненнями.: [Електронний ресурс].-Джерело доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>

2. Управління банківськими ризиками. Навч. Посіб, / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчевний, Г.І. Великоіваненко; За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. - 251с.

3. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. –2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468с.

Додаткова

4. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич. – Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2008 р. –182 с.)

5. Подчесова В.Ю. Управління банківськими ризиками: опорний конспект лекцій. – Харків:ХІБС УБС НБУ, 2014.-83с.

6. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М. Кредит і банківська справа. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни Львів Видавництво Львівської комерційної академії 2008г. 324 с.

7. Денисенко МП., Домрачев В.М. Кредитування та ризики; Навчальний посібник. -К.; «Видавничий дім «Професіонал», 2008. - 480с.

8. Волошин И.В. Оценка банковских рисков: новые подходы. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004.–216с.

ТЕМА 8. ФІНАНСОВІ УГОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

1. Сутність та класифікація фінансових угод і фінансових інструментів
2. Форвардні контракти: сфери застосування, переваги та недоліки
3. Ф'ючерсні контракти: сфери застосування, переваги та недоліки
4. Опціони: типи, види. Призначення варантів.
5. Своп-контракти: призначення, переваги та недоліки
6. Хеджування ризиків у банку: сутність, стратегії

1. Сутність та класифікація фінансових угод і фінансових інструментів

Під *фінансовою угодою* розуміють будь-який контракт з чітко визначеними економічними наслідками, предметом якого є грошові кошти (або чинне право на отримання грошових коштів чи їх еквівалентів) і який обумовлює виникнення права в одного суб'єкта господарської діяльності та зобов'язання чи інструмента капіталу в іншого. Фінансові інструменти досить різноманітні за своїми характеристиками.

Залежно від економічного змісту і характеру проведення за бухгалтерськими рахунками фінансові угоди поділяються на балансові, або визнані, та позабалансові, або невизнані. Первинні фінансові угоди переважно належать до балансових (крім таких, як гарантії, кредитні лінії), тоді як похідні фінансові угоди обліковуються поза балансом (табл. 8.1)..

Таблиця 8.1

Фінансові угоди

За предметом контракту	За економічним змістом	За характером контрактних відносин
Первинні	Балансові	Фінансові активи
		Фінансові зобов'язання
Похідні	Позабалансові	Інструменти капіталу

Фінансові угоди можна класифікувати, беручи у якості класифікаційної ознаки природу відносин клієнта та оферента, сегмент ринку, на якому обертається інструмент, строк поставки тощо.

Залежно від ціноутворення на фінансові інструменти вони поділяються на реальні (базові) та похідні. До *реальних (базових) фінансових угод* належать угоди, ціни або курси на які визначаються на ринку через взаємодію попиту й пропозиції.

Похідні фінансові угоди – це угоди, ціни на які є похідними від цін базового активу (*derivative instruments*). Це контракти, які укладаються для перерозподілу фінансових ризиків і передбачають попередню фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди.

Залежно від терміну виконання фінансові угоди поділяються на угоди з негайною поставкою – *касові* або *спотові (spot, cash)* та *строкові угоди (termine instruments)*, оскільки є контрактами на купівлю-продаж базових фінансових інструментів у майбутньому за цінами або курсами погодженими у момент укладання таких контрактів.

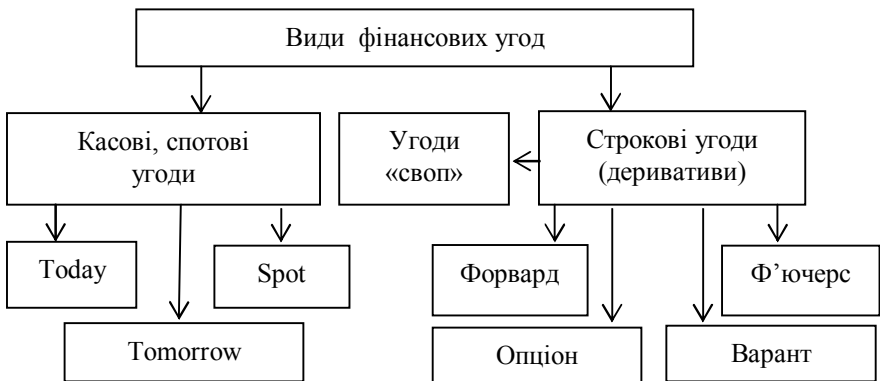


Рис. 8.1. Класифікація основних видів фінансових угод

Касові, спотові угоди (з негайною поставкою) – купівля-продаж валюти на умовах її поставки банками-контрагентами не пізніше ніж на другий банківський день з дня укладання угоди за курсом, що зафіксований на момент її укладання.

Угоди з негайною поставкою поділяються на три види: угоди *today* – передбачають, що дата валютування співпадає з датою укладання угоди; угоди *tomorrow* – конверсійні операції з датою валютування на наступний робочий банківський день за днем укладання угоди; угоди *spot* – операцій з датою валютування на другий робочий банківський день з дня укладання угоди.

Строкові угоди (прохідні фінансові угоди, деривативи) передбачають поставку обумовленої кількості активу у визначений угодою строк після її укладення за курсом, зафіксованим на момент її укладення. Термін оплати більше двох робочих днів. Умовно строкові операції можна поділити на конверсійні, страхові та спекулятивні. Базовим інструментом у подібних контрактах фінансового характеру можуть бути як окремі види первинних фінансових інструментів, такі як грошові кошти в національній та іноземній валюті, цінні папери, фінансові показники у вигляді індексів, курсів, відсоткових ставок, так і самі деривативи.

Перелік похідних угод повсякчас розширюється, оскільки процес розробки та впровадження в практику нових фінансових конструкцій у сучасних умовах відбувається досить динамічно.

Предметом будь-якої фінансової угоди виступають фінансові інструменти. Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку запропоновано залежно від характеру контрактних відносин, які виникають під час операцій з фінансовими інструментами, розрізняти три види інструментів: фінансові активи, фінансові зобов'язання та фінансові інструменти капіталу.

Фінансові інструменти, які сьогодні широко використовують у зарубіжній практиці можна поділити на п'ять груп:

1. Часткові цінні папери (акції та сертифікати інвестиційних фондів).
2. Боргові зобов'язання (облігації, казначейські зобов'язання, комерційні папери, векселі, депозитні сертифікати).
3. Похідні фінансові інструменти (форварди, ф'ючерси, свопи, опціони, варанти).

4. Гібридні інструменти (конгломерати простих інструментів, наприклад гібрид процентних та валютних інструментів).
5. Синтетичні інструменти (опціон на ф'ючерсний контракт, двовалютна облігація, синтетична акція тощо).

2. Форвардні контракти: сфери застосування, переваги та недоліки

Форвардний контракт (FWD) – це угода між двома контрагентами про умови здійснення операції з базовим інструментом (активом), яка відбудеться в майбутньому. Найчастіше такі операції набувають форму купівлі чи продажу обумовленої кількості конкретного виду базових інструментів за фіксованою ціною на визначену дату в майбутньому.

Предметом фінансового форвардного контракту виступають фінансові інструменти (рис.8.2):

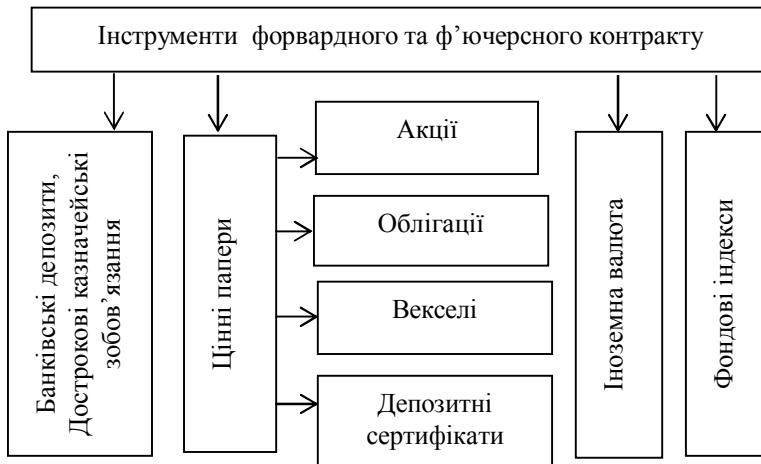


Рис. 8.2. Інструменти, які можуть виступати предметом форвардного та ф'ючерсного контракту

Укладення форвардного контракту означає, що одна зі сторін (продавець) бере на себе зобов'язання здійснити поставку певної кількості базових інструментів на певну дату, зафіксовану в контракті, але віддалену значним проміжком часу від дати укладення угоди, а інша сторона (покупець) зобов'язується

прийняти поставку за обумовленою ціною. Отже, всі умови форвардної угоди визначаються контрагентами в момент її укладання, тобто наперед.

Дата, коли сторони підписують форвардний контракт, називається *датою угоди*. Дата, на яку учасники домовляються здійснити операцію купівлі-продажу базового інструмента, називається *датою платежу*, або *розрахунків*. Період між цими датами називають *форвардним*.

Форвардні угоди належать до позабіржових інструментів, адже біржова торгівля неможлива насамперед через індивідуальні умови укладення контрактів. З цієї самої причини немає і вторинного ринку для таких угод. Вони є твердими строковими угодами, тобто обов'язковими до виконання обома контрагентами. Обов'язковість виконання розглядається як основна умова існування та дієздатності форвардних угод, без якої вони втрачають свій сенс і не можуть використовуватись як інструменти хеджування ризиків.

Процедура попередньої фіксації ціни базового інструмента, прийнята під час укладання форвардних контрактів, дозволяє хеджувати ризик, пов'язаний з майбутньою невизначеністю цінової кон'юнктури. Визначивши наперед ціну інструмента, який буде продано у майбутньому, і продавець, і покупець стають незалежними від ризику зміни ринкової ціни впродовж форвардного періоду. При цьому форвардна угода не дає змоги продавцеві мати переваги від підвищення ціни, а покупцеві — від зниження ціни впродовж форвардного періоду. Це іноді спонукає учасників угоди до ухиляння від виконання зобов'язань за форвардним контрактом, оскільки виникає можливість вигідніше провести операцію купівлі-продажу. Через це виникає ризик невиконання зобов'язань, який є досить значним за форвардними угодами.

На сучасному міжнародному ринку існує кілька модифікацій форвардних контрактів, які дозволяють уникнути незручностей, зумовлених обов'язковістю виконання форвардних контрактів.

Найактивнішими учасниками форвардного ринку є банки, які використовують форвардні контракти для хеджування власного ризику зміни цін на фінансові інструменти, а також пропонують їх своїм клієнтам. Маючи ширші фінансові

можливості щодо залучення та розміщення коштів порівняно з іншими учасниками ринку, банки можуть уникнути реальних втрат за форвардними угодами навіть тоді, коли ринкові ціни складаються не на їхню користь. *Уклавши два форвардні контракти за протилежними операціями (один – з купівлі, інший – з продажу) одного й того самого виду активів в однаковій кількості, банк має змогу втрати за однією операцією компенсувати доходами за протилежною.* Іноді банк відіграє роль посередника, який відшукує сторони з протилежними інтересами і допомагає оформити угоду. Нерозвиненість організованої торгівлі форвардними контрактами, а отже низька конкуренція на цьому ринку, дають змогу банкам диктувати свої умови під час укладання форвардної угоди з клієнтом.

Форвардні контракти мають певні переваги перед іншими фінансовими інструментами. По-перше, індивідуальний характер укладення контракту дозволяє досить точно хеджувати ризик визначенням суми угоди і термінів, які відповідають потребам сторін. По-друге, за форвардними угодами не стягується додаткова платня (комісійні). Для банків перевагою форвардних угод є те, що завдяки їх позабіржовому характеру вони мають змогу диктувати умови угоди, зокрема щодо встановлення ціни базового інструмента.

Головний *недолік* форвардних угод полягає у неможливості маневрування. Умова обов'язкового виконання не дозволяє достроково розірвати угоду або змінити її умови, а відсутність вторинного форвардного ринку не дає змоги перепродати контракт. Як наслідок, форвардні контракти мають низьку ліквідність, а ризик невиконання зобов'язань за ними досить високий.

3. Ф'ючерсні контракти: сфери застосування, переваги та недоліки

Згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів» *ф'ючерсний контракт* – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент укладення зобов'язань сторонами

контракту. Тобто ф'ючерсний контракт – це угода між продавцем або покупцем, з одного боку, і кліринговою палатою ф'ючерсної біржі, з іншого боку, про постачання (прийняття) стандартної кількості базових інструментів за узгодженою ціною на конкретну дату в майбутньому. Ф'ючерсні угоди укладаються між двома сторонами, однією з яких завжди є клірингова (розрахункова) палата ф'ючерсної біржі, що виконує роль гаранта здійснення всіх контрактів.

Учасник, який узяв на себе зобов'язання прийняти базові інструменти згідно з умовами контракту, *займає довгу позицію*, тобто купує ф'ючерси. Учасник, який узяв зобов'язання здійснити поставку, *займає коротку позицію*, тобто продає ф'ючерси.

Мета укладання ф'ючерсного контракту полягає в тому, щоб зафіксувати в даний момент ціну, за якою відбудеться операція продажу або купівлі базових інструментів у майбутньому.

Основні характеристики ф'ючерсного контракту: біржовий характер торгівлі; стандартні умови контрактів (крім ціни); гарантія клірингової палати виконання всіх контрактів; висока ліквідність, зумовлена існуванням активно діючого вторинного ринку; низька вартість укладання угоди; доступність (саме цей принцип є основним в організації біржі); можливість, але не обов'язковість, реального постачання (прийняття) базових інструментів за укладеними угодами.

Предметом фінансового ф'ючерсного контракту можуть бути такі ж самі інструменти, як і у форвардних контрактів. Обсяги поставок цих фінансових інструментів стандартні (як лоти), що є особливістю ф'ючерсних контрактів.

Ф'ючерси належать до короткострокових похідних фінансових інструментів, а строки обігу контрактів на міжнародних біржах базуються на квартальному циклі, тобто терміни їх здійснення — це березень, червень, вересень, грудень. Торгівля ф'ючерсами на біржах відбувається щоденно, що дозволяє щоденно котирувати контракти на рік уперед і подавати результати в періодичній фінансовій пресі.

Мінімальні зміни в ціні ф'ючерсу — крок ціни — називається *тіком (tick)*. Тік має стандартну вартість у грошовому вираженні для кожного типу ф'ючерсних контрактів.

Знаючи, на скільки тіків змінилася ціна ф'ючерсу протягом дня, а також вартість одного тіка, можна обчислити суму отриманих прибутків або зазнаних збитків за відкритою ф'ючерсною позицією. Конкретні умови та правила здійснення торгівлі різними типами ф'ючерсних контрактів визначаються ф'ючерсною біржею.

Ф'ючерсні контракти виконують дві важливі *функції*: торгівля ф'ючерсами створює механізм для *проведення операцій хеджування ризику, зумовленого несприятливими змінами цін на спотовому ринку*; ф'ючерси дозволяють біржовим спекулянтам *гарантувати свої прогнози і здійснювати спекулятивні операції для отримання доходу від різниці в цінах*.

Проведення операцій мінімізації ризику за допомогою фінансових ф'ючерсів можливе завдяки різним методам ціноутворення даних інструментів.

Стратегії учасників ф'ючерсної торгівлі спрямовуються на прогнозування динаміки базису та врахування базисного ризику у своїй поточній діяльності.

Перевагами ф'ючерсних контрактів є доступність ф'ючерсної торгівлі для всіх учасників ринку з огляду на невисокий рівень початкової маржі, наявність гарантії виконання всіх контрактів з боку клірингової палати, можливість дострокового виходу з контракту укладанням протилежної угоди. Значна перевага ф'ючерсів полягає у їх високій ліквідності, яка забезпечується за рахунок організації щоденної біржової торгівлі.

Крім того, необов'язковість реальної поставки згідно з ф'ючерсним контрактом можна віднести до переваг, оскільки існує можливість вибору – здійснювати поставку базових активів чи ні. Достатньо низька вартість угод порівняно із сумами контрактів також дає переваги учасникам ф'ючерсної торгівлі.

Біржовий характер торгівлі дозволяє формувати ціни ф'ючерсних контрактів під впливом попиту та пропозиції на ринку, що виключає можливість диктату з боку якогось одного учасника угоди. Отже, ф'ючерсні контракти багато в чому переважають будь-які інші фінансові інструменти, але водночас вони не позбавлені й *недоліків*.

Стандартні умови ф'ючерсного контракту не завжди можуть задовольнити потреби хеджера. Наприклад, в учасників торгів може виникнути потреба придбати базовий інструмент в

іншій кількості та в інші терміни, ніж це передбачено стандартними умовами ф'ючерсних контрактів. Невідповідність умов контрактів і потреб клієнта щодо термінів і сум є одним з недоліків ф'ючерсних угод.

Недоліком ф'ючерсних контрактів є також зниження дохідності грошових коштів, вкладених на депозитний рахунок брокера як гарантійні внески. Здебільшого на ці кошти не нараховуються відсотки, і в разі значних обсягів ф'ючерсних операцій зниження загального рівня дохідності може бути відчутним. Використання цінних паперів як застави допомагає частково вирішити цю проблему, але додаткова маржа вноситься лише у вигляді грошових коштів, тому повністю уникнути зниження доходів неможливо.

Короткостроковий характер ф'ючерсних контрактів не дозволяє ефективно хеджувати ризики, що виникають під час проведення середньо- і довгострокових фінансових операцій. Для хеджування таких ризиків за допомогою ф'ючерсів необхідно кілька разів проводити ф'ючерсні операції, а це суттєво підвищує витрати транзакції.

4. Опціони: типи, види. Призначення варантів

Опціон — це угода, яка надає покупцеві опціону право (але не зобов'язання) на купівлю чи продаж базових фінансових інструментів за фіксованою ціною протягом деякого періоду або на визначену наперед дату в майбутньому в обмін на опціонну премію. У перекладі «опціон» (від англ. option) означає вибір. Саме можливість вибору і є основною характеристикою опціонів.

Предметом опціонної угоди можуть бути різноманітні фінансові інструменти: валюта, акції, індекси, цінні папери, кредити, ф'ючерсні контракти і т. ін.

В опціонній угоді, котра укладається між двома контрагентами, зазначається кількість та вид базових інструментів, що є предметом купівлі або продажу, дата виконання угоди чи період між двома датами, впродовж якого може бути виконана угода, а також фіксується ціна виконання опціону. Одна сторона купує опціон за винагороду, яка називається опціонною премією, здобуває право вибору і стає

власником опціону. Друга сторона продає або виписує опціон, тобто надає право вибору, за що отримує премію.

Для продавця опціон є зобов'язанням виконати умови контракту, якщо покупець вирішить його реалізувати. Продавець опціону бере на себе ризик зміни ціни активу за компенсацію у формі опціонної премії. Зазначимо, що покупець опціону не повністю звільняється від ризику, а тільки обмежує його рівень величиною опціонної премії. Покупець опціону може вийти з угоди трьома способами: здійснити своє право і пред'явити опціон до виконання; продати опціон третій стороні; знехтувати правом, наданим опціоном.

Опціон може бути виконаний лише за ціною, зафіксованою під час укладання угоди, яка називається *ціною виконання опціону*, або *ціною страйк*.

Міжнародна практика виробила декілька типів та видів опціонів (рис. 8.3).

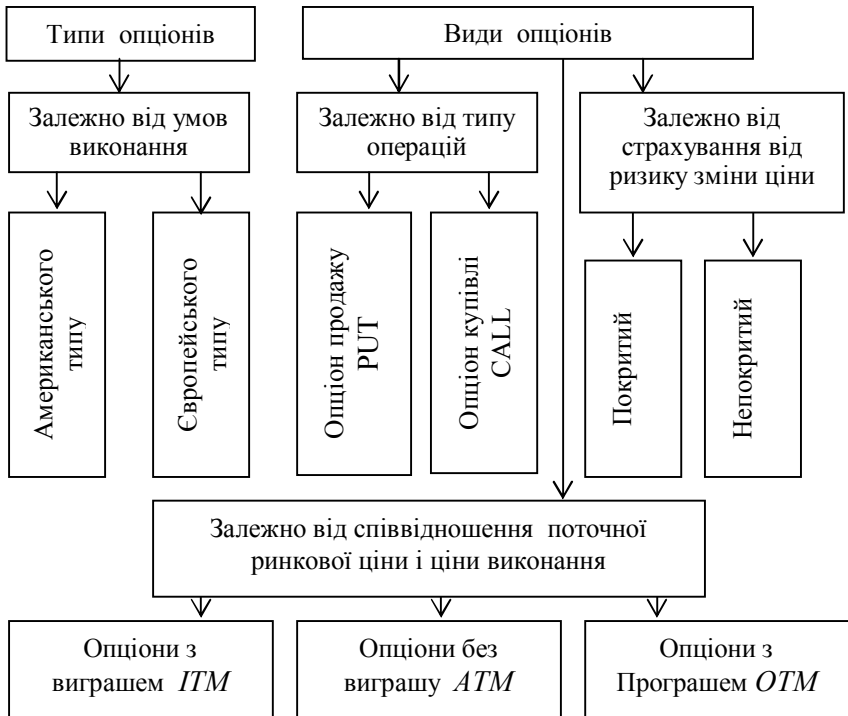


Рис. 8.3. Типи та види опціонів за різними критеріями

Залежно від умов виконання вирізняють два типи опціонів: американський та європейський.

Опціон американського типу може бути виконаний у будь-який день протягом зазначеного періоду часу.

Для *опціону європейського типу* фіксується конкретна дата його виконання.

Назви опціонів не пов'язані з географічним місцем укладання угоди. У міжнародній практиці переважного поширення набули опціони американського типу як гнучкіші й зручніші для покупців.

Залежно від *типу операції* (купівля чи продаж), право здійснення якої надано в угоді, розрізняють опціон продажу — PUT (пут) і опціон купівлі — CALL (кол).

Опціон PUT надає покупцеві опціону право продати обумовлену в контракті кількість базових інструментів у визначені терміни за ціною виконання або відмовитися від продажу. Таким чином, опціон PUT захищає від зниження цін на активи.

Опціон CALL надає право купити обумовлену кількість базових інструментів у визначені терміни за ціною виконання або відмовитися від купівлі і захищає покупця від підвищення цін.

Покупець опціону відкриває *довгу позицію* (як за PUT, так і за CALL), продавець опціону займає *коротку позицію* за даною угодою, незалежно від виду опціону.

Операції з опціонами можуть проводитись для страхування від ризику зміни цін на фінансові інструменти, за якими учасник має балансову позицію. Такий опціон називається *покритим*, а позиція — застрахованою. Опціон, використовуваний для одержання прибутку від різниці в цінах купівлі та продажу за відсутності відповідної балансової позиції, називається *непокритим*.

Залежно від співвідношення поточної *ринкової ціни* (S) та *ціни виконання* (M) опціони поділяються на три категорії.

1. *Опціони з виграшем* — *ITM* (in the money). Ціна виконання такого опціону вигідніша покупцеві, ніж поточна ціна базового інструмента, оскільки у разі негайного виконання приносить прибуток. Справджуються співвідношення: $M < S$ — для CALL, $M > S$ — для PUT.

2. *Опціони без виграшу – ATM (at the money)*. Ціна виконання дорівнює поточній ціні базового інструмента і у разі негайного виконання не принесе власникові ні прибутків, ані завдасть збитків. Виконується рівність $M = S$.

3. *Опціони з прогашем – OTM (out of the money)*. Ціна виконання нижча за поточну ціну активу для PUT і вища – для CALL (невигідна власникові). У разі негайного виконання покупець опціону зазнає фінансових втрат. Справджуються співвідношення: $M > S$ – для CALL, $M < S$ – для PUT.

Опціонні контракти мають важливі *переваги порівняно з іншими інструментами хеджування*. Насамперед ідеться про можливість вибору під час прийняття рішення про виконання опціону. Перевага полягає також у тому, що потенційний прибуток власника опціону не обмежується, як це характерно для інших інструментів хеджування, натомість ризик власника обмежено величиною опціонної премії, яка визначається в момент укладання контракту. Це дає змогу планувати діяльність у напрямі компенсації ймовірних втрат за опціоном. Наприклад, підприємство може включити вартість опціону в кошторис витрат на виробництво продукції або будівництво для замовника.

Існування біржового та позабіржового опціонних ринків надає учасникам ширші можливості вибору для хеджування опціонами порівняно з іншими інструментами, оскільки для форвардних контрактів і свопів діє лише позабіржовий ринок, а для ф'ючерсів – лише біржовий. Використовуючи опціони можна найточніше дібрати саме той тип опціону (американський, європейський), його категорію (ITM, ATM, OTM), вид торгівлі (біржовий, позабіржовий), які найповніше задовольняють потреби учасника. Різноманітність опціонів є однією з переваг цього виду деривативів.

Головний *недолік опціонів* – їх висока вартість. Опціони – зручні й гнучкі фінансові інструменти страхування ризиків, але їх вартість досить висока і в середньому становить близько 3 % від суми угоди. Для порівняння: форварди – комісійні не стягуються, ф'ючерси – витрати мінімальні, свопи – близько 1 % від суми контракту, тоді як опціони – 3 % від суми угоди і вище. Інший недолік полягає в необхідності виплати всієї опціонної премії наперед, тобто в момент укладання угоди. Недолік біржових опціонів – це стандартні суми, терміни виконання та види

базових фінансових інструментів, які не завжди відповідають потребам учасників ринку.

Останнім часом широкого поширення набули такі фінансові інструменти, як *варант* (заставне свідчення, англ. – warrant) – цінний папір, що засвідчує право застави на товар, який перебуває на складі, на користь власника цього документа. Іноді варант пропонується разом з цінними паперами як стимул їх купівлі.

Варант має подвійну природу. З одного боку, він є товаророзпорядчим документом, що передається в порядку індосаменту і використовується за продажу і застави товару, а з іншого – похідним цінним папером. Застава товаророзпорядчих цінних паперів останніми роками набула значного поширення, що свідчить про визнання кредитором потенційної можливості використання цієї групи цінних паперів як забезпечення виконання зобов'язань боржників.

Варант складається з двох частин: власне складського і заставного свідоцтв. Перше свідоцтво слугує для передачі власності на товар у разі його продажу, друге – для отримання кредиту під заставу товару з відмітками про умови позики. При цьому варант передається кредитором за індосаментом. Кредитор може здійснити подальшу передачу, зокрема утримувачеві складського свідоцтва за погашення ним позики. Під час переходу варанта з рук в руки товар може багато раз змінювати свого власника, залишаючись на одному і тому місці, тобто на складі суб'єкта господарювання, від якого отриманий грошовий варант. Для одержання товару зі складу необхідне пред'явлення зазначених вище обох частин варанта.

Варанти виконують ряд функцій, серед яких:

- хеджування (страхування від ризику),
- спекуляція (купівля ризику),
- арбітраж (вирівнювання цін на різних ринках),
- субституція (заміна) базових інструментів,
- фінансова інженерія.

Фондові варанти – це угоди, що засвідчують право їх власника на придбання цінних паперів в емітента за ціною виконання у будь-який час до закінчення строку дії цього варанта. Емітентом фондових варантів виступає той самий суб'єкт, який випускає цінні папери, що є предметом угоди.

5. Своп-контракти: призначення, переваги та недоліки

Своп-контракт (від англ. swar – обмін) – це угода між контрагентами про обмін (один або декілька) певною кількістю базових інструментів на визначених умовах в майбутньому.

Як і більшість інших фінансових деривативів, своп-контракти найчастіше укладаються в розрахунку на умовну суму, що передбачає тільки обмін різницями в цінах базових інструментів, а не самими інструментами. Як правило, за умовами угоди проводиться серія зустрічних платежів протягом періоду дії або один обмін в момент відкриття контракту з умовою проведення зворотної операції в момент завершення свопу. Умовні суми, які обмінюються в свопі, можуть бути однаковими або змінюватися.

Розрізняють два види своп-контрактів - валютний своп і своп процентних ставок, кожен з яких має на меті хеджування відповідного виду ризику – валютного чи процентного. На практиці валютні та процентні свопи часто поєднуються в одній угоді.

Своп-контракти є позабіржовими інструментами й оформлюються як юридичний договір, яким закріплюються права власності кожного учасника в разі невдачі - дострокового виходу з операції однієї зі сторін чи відмови від виконання зобов'язань.

Учасниками своп-контрактів можуть бути банки, компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, довірчі товариства тощо. Часто своп-контракти укладаються на міжбанківському ринку.

Діапазон сум, на які укладаються угоди, досить широкий – від 1 до 500 млн дол. США, але ефективними операції стають починаючи з 10 млн дол. США. Свопи мають фіксовані строки погашення. Період від дати укладення угоди до дати її погашення може тривати від 1 до 10 – 15 років, але звичайно термін становить 2 – 5 років. У світі існує небагато угод з періодом дії понад 10 років. Отже, операції своп належать до середньо- і довгострокових похідних фінансових інструментів.

Свопи можуть застосовуватися як до нових операцій, тобто укладатися паралельно з балансовою операцією, у зв'язку з якою виникає ризик (отримання кредиту, конвертація однієї валюти в іншу, емісія або купівля цінних паперів), так і до вже існуючих, укладених раніше, угод та проведених операцій. У першому

випадку сторони обмінюються реальними сумами, у другому — лише платежами (відсотковими ставками, курсовими різницями) у розрахунку на умовну суму, яка при цьому не є балансовою позицією сторін.

Типової схеми здійснення своп-контракту не існує, оскільки кожна угода має індивідуальний характер і відбиває потреби та можливості конкретних учасників. Основна особливість свопів полягає у взаємній вигідності, коли завдяки проведенню операцій обміну обидві сторони досягають тієї мети, яку вони перед собою ставили. Угоди своп укладаються тоді, коли потенційні учасники намагаються скористатися такими можливостями іншої сторони, яких у них самих немає. Отже, від своп-контракту переваги здобувають обидва учасники, жодний з них не програє і не виграє, завдяки чому вдається знизити вартість операції своп.

Своп-контракти — порівняно недорогі інструменти хеджування ризиків. За здійснення операції зацікавлена сторона сплачує комісійну винагороду в розмірі близько 1 % від суми угоди. Ці контракти банки укладають, щоб хеджувати власні ризики, а також надавати послуги клієнтам для хеджування їхніх ризиків.

Своп-контракти мають низку *переваг* порівняно з іншими деривативами. Однією з важливих переваг є те, що обидві сторони контракту дістають можливість досягти поставленої мети: хеджування ризику або зниження витрат із залучення коштів. Вартість свопів нижча за вартість інших інструментів хеджування, наприклад таких, як опціони. У разі взаємної домовленості комісійні за угодами своп можуть взагалі не стягуватися. Своп-угоди укладаються на будь-який період та базовий інструмент, на відміну, наприклад, від ф'ючерсів. Ринок свопів добре розвинений, отже процедура укладання своп-контрактів легко реалізується, умови обговорюються, як правило, по телефону.

Достроково вийти з операції своп можна кількома способами. Для цього можуть укладатися зворотні свопи, коли новий контракт компенсує дію вже існуючого. Крім того, під час підписання угоди можна обумовити випадки припинення її дії, які дозволяють кожній зі сторін за деяку платню розірвати контракт. Проте своп-контракти мають деякі *недоліки*, і серед них — існування кредитного ризику, хоча, можливо, і невеликого.

Якщо угода укладається за умови реального обміну сумами, ризик суттєво зростає. Оскільки свопи – це довгострокові похідні фінансові інструменти, то рівень ризику протягом дії контракту безперервно змінюється і потребує постійного контролю.

6. Хеджування ризиків у банку: сутність, стратегії

Під *хеджуванням* (від англ. hedge — захищатися від можливих втрат, ухилятися, обмежувати) розуміють діяльність, спрямовану на створення захисту від можливих фінансових втрат у майбутньому, пов'язаних зі зміною ринкової ціни фінансових інструментів чи товарів.

Хеджування – це загальний термін, який використовується для опису дій з мінімізації цінкових ризиків, пов'язаних із імовірністю зміни ринкової ціни інструмента протягом певного часу.

Термін «хеджування» має кілька значень: стратегія, метод, операція та інструменти хеджування, які об'єднані однією ідеєю, – зниження рівня цінкових ризиків

Хеджер – це учасник ринку (фізична чи юридична особа), який проводить операції з деривативами для зниження (унікнення) цінкового ризику, пов'язаного з власністю на базові інструменти. Хеджери зацікавлені в кінцевому результаті як сумі прибутків і втрат за балансовою та позабалансовою позиціями.

Сутність операції хеджування полягає в перенесенні цінкових ризиків з хеджера на іншого учасника ринку.

Операція хеджування – послідовність дій, що передбачає певні комбінації операцій купівлі та продажу стокових контрактів для забезпечення максимального зниження ризику.

Хеджування передбачає укладення строкової компенсаційної угоди з третьою стороною для повної ліквідації або часткової нейтралізації цінкового ризику. Умови такої угоди дозволяють мати виграш (компенсацію) у разі фінансових втрат в основній (балансовій) операції. Якщо ж за основною операцією отримано прибуток спекулятивного характеру (як наслідок сприятливих змін ціни), то за додатковою угодою матимуть місце втрати. Зміст прийому полягає у створенні позабалансової позиції, яка дозволяє компенсувати фінансові втрати за балансовою позицією в разі реалізації цінкового ризику.

Під ідеальним (або досконалим) хеджуванням розуміють таке проведення операцій з фінансовими деривативами, яке дозволяє повністю уникнути цінового ризику, а результати переоцінки балансової позиції хеджера внаслідок зміни кон'юнктури ринку абсолютно точно компенсуються результатами від проведення операцій хеджування.

Основою хеджування ризиків є граматно розроблена стратегія хеджування.

Стратегія хеджування – послідовність дій, що передбачає певні комбінації операцій купівлі-продажу строкових контрактів для максимального зниження ризику. Вона відбиває загальний підхід, концепцію управління фінансовою діяльністю, зміст якої полягає в обмеженні або мінімізації ризиків. Вона стабілізує прибуток за мінімального рівня ризику і надає можливість одержати однакові результати незалежно від мінливості фінансових ринків.

Однак стратегія хеджування унеможливує використання переваг від сприятливої кон'юнктури ринку. З огляду на це банки та їхні клієнти можуть свідомо брати на себе ризики, які виникають внаслідок зміни майбутньої ціни фінансового інструмента, коли деяка частина активів чи пасивів лишається чутливою до зміни параметрів ринку (відсоткової ставки, валютного курсу).

Такий підхід до управління називають *стратегією нехеджування*. Стратегія нехеджування має на меті максимізацію прибутку і супроводжується підвищеним рівнем ризику. Банки можуть ризикувати в надії на сприятливі зміни цін, які дали б змогу одержати спекулятивний прибуток. За такого підходу банк не захищений від несприятливих змін на ринку і може зазнати суттєвих фінансових втрат.

На практиці застосовуються декілька стратегій хеджування (рис. 8.4).

Стратегія хеджу «без одного» реалізується проведенням операції х ф'ючерсами одного типу (купівлі або продажу залежно від спрямованості ризикової позиції) на той місяць поставки, який найближчий до дати завершення ризикового періоду. Відноситься до досить ризикових.

Стратегія хеджу типу «стрічки» спрямована на зниження базисного ризику. Однією з проблем, що виникають при

застосуванні цієї стратегії, є низька ліквідність контрактів віддалених строків дій.

Стратегія хеджу типу «стрічки, що згортається» полягає у відкритті хедером позиції за ф'ючерсним контрактом з найближчою датою виконання відразу на всю суму балансової позиції, у зв'язку з якою виникає ризик. Це найменш ризикова стратегія.



Рис. 8.4. Основні стратегії хеджування ризику

Стратегія хеджу, що згортається (безперервного) передбачає, що кожна частина ризикової позиції хеджується по черзі (частина ризику, пов'язана з володінням фінансовими інструментами з більш віддаленими строками дії, залишається незахищеною).

Стратегія «середовий» хедж ґрунтується на тому, що серед між двома ф'ючерсними контрактами на довгострокові фінансові інструменти еквівалентний прогнозованій короткостроковій ставці процента на період між місяцями поставки ф'ючерсів.

Інструменти хеджування – це фінансові угоди, механізм дії яких сприяє мінімізації ризику зміни ціни базового інструмента в майбутньому.

Для хеджування ризиків використовують похідні фінансові інструменти, такі як форвардні угоди, ф'ючерсні контракти, опціони та своп-контракти, а також гібридні фінансові інструменти – свопціони, опціонні форвардні угоди, опціони на купівлю (продаж) ф'ючерсів і т. ін.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність фінансових угод та фінансових інструментів.. В чому полягає особливість угод з негайною поставкою та деривативів?
2. Охарактеризуйте сутність, призначення форвардних контрактів, фінансові інструменти, які є предметом форвардів..
3. Наведіть види біржових контрактів. В чому полягає їх відмінність від позабіржових?..
4. Які ризики і яким чином можна мінімізувати за використання ф'ючерсів? Наведіть переваги ф'ючерсів порівняно з іншими прохідними угодами.
5. Охарактеризуйте призначення, типи та види опціонів.
6. Поясніть призначення, недоліки та переваги своп-контрактів.
7. Розкрийте сутність хеджування, надайте характеристику його стратегіям.

Рекомендована література

Основна:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. N 632 « Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/632-99-%D0%BF>
2. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ,2004. – 468с.
3. Гроші і кредит: Підручник / О.М. Колодізев, В.Ф. Колесніченко. – К. : Знання, 2010. — 615 с.

Додаткова

4. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич.-Одеса: ОДЕУ, ротاپронт, 2008 р. –182 с.)
5. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М. Кредит і банківська справа. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни Львів Видавництво Львівської комерційної академії 2008г. 324 с.
6. Подчесова В.Ю. Управління банківськими ризиками: опорний конспект лекцій.-Харків:ХІБС УБС НБУ, 2014.-83с.
7. Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку/ Навч.посібник для студентів виз. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 296с.

ТЕМА 9. УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ, АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ БАНКУ

1. Управління пасивами: сутність, інструменти, методи
2. Управління власним капіталом банку: методи, джерела
3. Цінові та нецінові методи управління коштами
4. Комплексні методи управління пасивами банку
5. Управління активами банку: сутність та методи
6. Принципи, інструментарій і стратегії управління активами та пасивами банку

1. Управління пасивами: сутність, інструменти, методи

Банківські ресурси формуються здебільшого в результаті пасивних операцій, тому управлінню пасивами в банку приділяється відповідна увага. Управління пасивами повинне задовольняти головному критерію: коштів у будь-який момент повинно бути не просто *largo manum* (у достатній кількості), а *gwantum satis* (якраз стільки, скільки потрібно).

Управління банківськими ресурсами - це діяльність, пов'язана із залученням грошових коштів вкладників та інших кредиторів, з визначенням розміру і відповідної структури джерел грошових коштів у тісному зв'язку з їх розміщенням.

В процесі управління пасивами менеджери вирішують певні завдання, серед яких мінімізація ресурсів, що не приносять доходу (за винятком обов'язкових резервів); використання джерел, які оптимізують витрати на залучення коштів, тобто одержання прибутку за рахунок дешевих ресурсів; забезпечення раціональних співвідношень між обсягами депозитних, позичкових і власних коштів з метою виконання зобов'язань перед клієнтами, розвитку активних операцій, забезпечення стабільності в операціях з підвищеним ризиком.

Основна мета підвищення ефективності управління пасивами – встановлення контролю над джерелами ресурсів банку. *Основним важелем управління* є розміри відсоткових ставок, пропонованих депозиторам та кредиторам.

Управління ресурсами банку здійснюється на двох рівнях: державному та внутрішньобанківському (рис. 9.1):



Рис. 9.1. Рівні та інструменти управління пасивами банку

Державний рівень передбачає, що управління здійснюється через Національний банк України з використанням різних фінансових інструментів. З метою управління НБУ застосовує такі інструменти, як:

- надання кредитів банкам, що безпосередньо впливає на розмір їх пасивів. При цьому велике значення має процентна політика НБУ: встановлена офіційна облікова ставка виступає фактором регулювання попиту на міжбанківський кредит;
- операції на відкритому ринку - операції з купівлі-продажу державних цінних паперів, що можуть збільшувати або зменшувати розмір пасивів банків;
- встановлення економічних показників регулювання діяльності банків: мінімальний розмір статутного фонду; співвідношення між розміром власних коштів банку і сумою активів; обов'язкові резерви – частина ресурсів, внесених на безпроцентний рахунок в НБУ за його

вимогою (вони обмежують можливості кредитування і депозитної емісії) і таке інше.

Управління ресурсами на рівні банку передбачає :

- виконання вимог НБУ щодо дотримання основних економічних нормативів,
- вживання заходів, які стимулюють залучення коштів і їх збереження (якість обслуговування клієнтів, відсоток по депозитах, використання різноманітних цінних паперів,
- визначення оптимальної структури джерел походження коштів для конкретного банку,
- ефективне розміщення ресурсів.

При внутрішньобанківському управлінні застосовуються декілька методів:



Рис. 9.2. Методи внутрішньобанківського управління пасивами

Метод об'єднання джерел ресурсів (найбільш традиційний в діяльності банків) передбачає, що всі фонди банку отримані з єдиного джерела. Завдання керівництва в даному випадку полягає у визначенні пріоритетів розміщення активів. Перевага даного методу – простота практичного застосування. Головна небезпека – нехтування зв'язками між активами й пасивами. Так, збільшення в портфелі активів частки коротко- та довготермінових кредитів може створити додаткову потребу в ліквідних коштах.

Метод поділу джерел ресурсів також широко застосовується в управлінні коштами. Відповідно до нього керівництво банку повинно розглядати конкретні джерела, за

рахунок яких залучаються ресурси. При цьому необхідно ретельно контролювати співвідношення обсягів вкладів до запитання та обсягів строкових коштів та коштів до запитання, а також позичок на грошовому ринку і загальної величини зобов'язань банку.

Збалансований метод управління ресурсами у сучасних умовах є оптимальним. Він передбачає перехід до комбінованої стратегії, яка містить різні методи поділу й об'єднання джерел ресурсів для забезпечення більшої гнучкості. Саме цей метод сприяє посиленню уваги до проблем ризику в банківській практиці.

В процесі прийняття рішення щодо розміщення ресурсів банкам доцільно поєднувати всі методи, враховуючи при цьому людський фактор (рівень підготовки спеціалістів банку).

При управлінні кредитними ресурсами на рівні банку останній *складає плани*, в яких прогнозується надходження вкладів і депозитів та їх вилучення. При цьому враховуються загальні економічні умови, сезонність, рух відсоткових ставок, потреби клієнтів (особливо великих) в коштах.

Крім того, з метою покращення формування структури ресурсної бази, банку необхідно провадити *депозитну політику*, яка являє собою комплекс заходів банку із формування портфеля депозитних послуг, різноманітних форм і методів здійснення цих заходів, визначення його конкурентних позицій по даному сегменту ринку та забезпечення стійкості й надійності ресурсної бази.

2. Управління власним капіталом банку: методи, джерела

Для українських банків актуальними залишаються питання нарощування капітальної бази і для більшості з них мета управління капіталом полягає в його поповненні.

У банківській практиці використовуються два *методи поповнення капіталу* (рис. 9.3):

- метод внутрішніх джерел поповнення капіталу;
- метод зовнішніх джерел поповнення капіталу.

За *методом внутрішніх джерел поповнення капіталу* основним способом збільшення капіталу є реінвестування

прибутку, тобто використання нерозподіленого прибутку банку. Реінвестування прибутку – найприйнятніша та порівняно дешева форма фінансування банку, який прагне розширити свою діяльність.

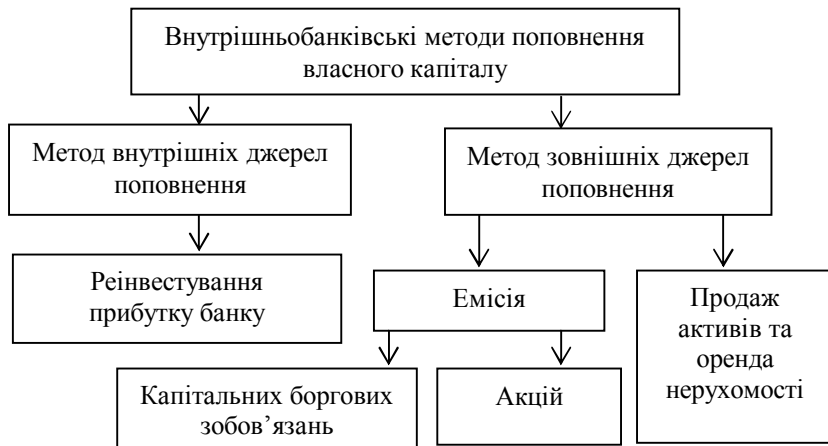


Рис. 9.3. Внутрішньобанківські методи та джерела поповнення власного капіталу банку

Такий метод до нарощування капітальної бази не розширює коло власників, а отже, дозволяє зберегти існуючу систему контролю за діяльністю банку і уникнути зниження дохідності акцій унаслідок збільшення їх кількості в обігу.

Чистий прибуток, що залишився в розпорядженні банку після виплати податків, може бути спрямований на виконання двох основних завдань: забезпечення певного рівня дивідендних виплат акціонерам; достатнє фінансування діяльності банку.

Переваги методу: незалежність від кон'юнктури ринку; відсутність витрат із залучення капіталу зовні; простота застосування, оскільки кошти просто переводяться з одного бухгалтерського рахунка на інший; відсутність загрози втрати контролю над банком з боку акціонерів.

Недоліки методу: повне оподаткування, виникнення проблеми зменшення дивідендів, повільне нарощування капіталу.

Менеджмент банку вдається до *зовнішніх джерел зростання капітальної бази* в разі, коли потрібно забезпечити

швидко отримання великих обсягів коштів. Наприклад, в умовах гіперінфляції капітал банків швидко знецінюється і прибутку може не вистачити навіть на компенсацію витрат.

Залучення капіталу за рахунок зовнішніх джерел можливе кількома *способами*: емісія акцій; емісія капітальних боргових зобов'язань (субординований борг); продаж активів та оренда нерухомості.

Вибір способу залучення капіталу із зовнішніх джерел має базуватися на результатах глибокого фінансового аналізу альтернативних варіантів та їх потенціального впливу на величину прибутку в розрахунку на акцію.

Найпопулярнішим зовнішнім джерелом є емісія звичайних і привілейованих акцій. Для вітчизняних банків емісія акцій – фактично єдине зовнішнє джерело поповнення капіталу.

Перевагами цього способу є можливість швидко одержати значні суми грошових коштів, а також поліпшити позиції банку щодо залучення коштів у майбутньому. Але такий підхід має ряд істотних *недоліків*, які слід брати до уваги: висока вартість, труднощі розміщення акцій на ринку, значне зростання ризику зниження доходів на одну акцію, послаблення контролю за банком з боку акціонерів, якщо вони не зможуть самі викупити всі акції нової емісії.

Субординований борг. Емісія може проводитись у формі випуску в обіг довгострокових цінних паперів або боргових зобов'язань. Передбачається, що такі зобов'язання банку мають характер субординованих, тобто в разі банкрутства вони є другорядними порівняно із зобов'язаннями перед вкладниками, але мають пріоритет перед акціонерами у разі встановлення порядку виплат. Банки також можуть вдаватися до емісії цінних паперів, погашення яких здійснюється лише через обмін на акції. Привабливість для банку такого способу нарощування капіталу визначається правилами оподаткування, коли процентні виплати за таким боргом відносяться на витрати банку і не оподатковуються.

Перевага методу полягає в підвищенні показників прибутковості на одну акцію за умови, що отримані в такий спосіб ресурси приносять дохід, який перевищує процентні виплати за ними. *Але цей спосіб формування капіталу зменшує стійкість банку* (співвідношення власних і залучених коштів) та

підвищує ризик, що може негативно вплинути на ціну акцій банку.

3. Цінові та нецінові методи управління залученими коштами

Методи управління залученими коштами зводяться до двох груп: цінові та нецінові.

Сутність *цінових методів* полягає у використанні відсоткової ставки. Підвищення пропонованої банком ставки дає змогу залучити додаткові ресурси. І навпаки, банк, перенасичений ресурсами, але обмежений небагатьма прибутковими напрямками їх розміщення, зберігає або навіть зменшує депозитні ставки.

Обсяги залучення заощаджень у банківську систему суттєво залежать від *цінової політики банків*, основним інструментом якої є депозитна ставка. Банки встановлюють диференційовані ставки залежно від виду депозитного рахунку, строку розміщення коштів на депозиті та суми вкладу. Ціноутворення за депозитними зобов'язаннями банку базується на аналізі співвідношення між депозитною ставкою, яка відображає ринкову вартість залучення коштів, і витратами банку, пов'язаними з обслуговуванням кожного виду депозитних рахунків. Якщо операційні витрати банку за рахунком чималі, наприклад, для розрахункових рахунків клієнтів, то ставка буде низькою або взагалі відсотки не виплачуватимуться. Покриття витрат з обслуговування депозиту банк найчастіше перекладає на клієнта, стягуючи фіксовану комісійну винагороду або встановлюючи вартість проведення кожної операції за рахунком, і водночас виплачує відсотки за залишок коштів на клієнтському рахунку.

Останнім часом значна увага приділяється неціновим методам управління, оскільки підвищення депозитних ставок має обмеження, і не завжди такий метод управління можна застосовувати.

Нецінові методи управління базуються на маркетингових дослідженнях того сектора ринку, який обслуговується банком, вивченні потреб клієнтури, розробці нових фінансових інструментів та операцій, що пропонуються клієнтам. У цілому

застосування нецінових методів потребує деяких (іноді й значних) витрат.

До нецінових методів належать: проведення лотереї серед клієнтів, безкоштовне розсилання виписок з рахунків, відкриття депозитів новонародженим як подарунок від банку, обладнання безкоштовних автомобільних стоянок біля банку, розташування банкоматів у громадських місцях, проведення безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карток, надсилання клієнтам привітань та подарунків до свят від імені керівництва банку тощо.

4. Комплексні методи управління пасивами банку

Для оцінювання ефективності та повноти використання банком своїх зобов'язань застосовуються такі показники:

- мультиплікатор капіталу,
- мультиплікативний ефект капіталу,
- ступінь використання платних пасивів,
- ефективність використання сукупних зобов'язань,
- витратність ресурсів.

Мультиплікатор капіталу — це показник максимальної здатності банку залучати депозити і видавати кредити чи розширювати ланку «депозит — позичка» в розрахунку на одну грошову одиницю власного капіталу банку. Мультиплікатор — це важіль управління банком, структурою власного і залученого капіталу, за допомогою якого він повинен забезпечити потрібну структуру капіталу, тобто бажану збалансованість між капітальною базою (власним капіталом) і її можливостями залучення додаткових фінансових ресурсів.

Мультиплікатор капіталу (M_k) обчислюється як відношення суми загальних активів банку (A) до власного капіталу банку (BK):

$$M_k = \frac{A}{BK} \times 100\%$$

Він показує, яку кількість активів повинна забезпечувати кожна гривня власного капіталу і відповідно яка частка банківських ресурсів може бути сформована у формі боргових зобов'язань. Оскільки власний капітал повинен покривати збитки за активами банку, то чим вищий рівень мультиплікатора, тим

вищий ступінь ризику банкрутства банку. Водночас чим вищий мультиплікатор, тим вищий потенціал банку для більш високих виплат своїм власникам.

Мультиплікативний ефект капіталу банку полягає в залученні та ефективному використанні платних грошових ресурсів.

Мультиплікативний ефект капіталу можна визначити за формулою:

$$M_{ек} = (R_e - i_d) \times M_k, R_e = \frac{П + B_{\%}}{A_c} \times 100, i_d = \frac{B_{\%}}{P_{\%}} \times 100\%,$$

де $M_{ек}$ – мультиплікативний ефект капіталу, R_e – економічна рентабельність банку, i_d – рівень процентної ставки за залученими платними коштами банку, $П$ – прибуток банку, $B_{\%}$ – процентні витрати, A_c – сукупні активи, $P_{\%}$ – платні залучені кошти.

Мультиплікативний ефект дозволяє визначити:

- якість вихідних та вхідних процентних потоків (ступень ефективності управління спредом),
- ефективність структури власного та запозиченого капіталу.

Для того, щоб визначити не тільки можливості додаткового залучення ресурсів (що показує мультиплікатор капіталу), а і здійснити оцінку ефективності їх використання по приросту власного капіталу, необхідно здійснити оцінку доданої вартості, яку створює власний капітал банку в результаті використання його можливості по акумулюванню додаткових ресурсів.

Ступінь використання платних пасивів банку ($K_{ен}$) визначається за такою формулою:

$$K_{ен} = \frac{ДА}{ПП} \times 100\%,$$

де $ДА$ – дохідні активи; $ПП$ – платні пасиви.

Як показує практика, показник використання платних пасивів має становити не менше 90 %.

Для оптимальної діяльності банку необхідне ефективне використання не тільки платних ресурсів, а й усіх сукупних зобов'язань. *Ефективність використання сукупних зобов'язань (K_3) визначають за такою формулою:*

$$K_3 = \frac{ДА}{СЗ} \times 100\%,$$

де $CЗ$ – сукупні пасиви.

Вважається, що банк ефективно використовує в господарському обороті сукупні зобов'язання, якщо наведений показник буде не менше 75—80 %.

Відносна вартість (витратність) ресурсів (B_p) визначається у відсотках і розраховується за формулою:

$$B_p = \frac{\sum B_i}{CЗP} \times 100\%,$$

де $\sum B_i$ – витрати на залучення кожного виду ресурсів, $CЗP$ – середньорічні залишки ресурсів

Аналіз останніх двох показників буде доцільним у тих випадках, коли сума наданих міжбанківських кредитів буде меншою суми отриманих міжбанківських кредитів. Оптимальною буде така структура ресурсів, коли за наявних умов забезпечуватиметься максимальна стабільність ресурсної бази за її мінімальної відносної вартості. У процесі формування оптимальної ресурсної бази банку насамперед необхідно визначити пріоритети окремих видів ресурсів, для чого здійснюється *структурний аналіз ресурсної бази* банку. Ефективність оптимізації забезпечуватиметься тільки за умови врахування всіх наявних обмежень на ресурси та можливостей їх залучення.

5. Управління активами банку: сутність та методи

Важливим компонентом банківського менеджменту є управління активами. У сучасній банківській практиці *під управлінням активами* прийнято розуміти інтегрований підхід до управління балансом банку, який розглядається як єдине ціле і спрямовується на досягнення загальної мети підвищення прибутків за прийнятого рівня ризику.

Сутність управління активами полягає у застосуванні спеціальних методів, формуванні стратегій та проведенні операцій, які приводять структуру балансу банку у відповідність до обраної політики. За даного підходу банки розглядають свої *портфелі активів*, зобов'язань та капіталу в нерозривній єдності як сукупний портфель, спрямований на досягнення спільної мети. Такий спосіб управління отримав назву *портфельного*, є цілком обґрунтованим, оскільки в реальній дійсності всі банківські

портфелі тісно взаємопов'язані і значною мірою впливають один на одного. У процесі його здійснення переважно вирішується два завдання: забезпечення прибутковості роботи та дотримання, як мінімум, зовнішніх нормативів і внутрішніх стандартів ліквідності й ризиків.

Портфельний підхід до управління активами передбачає застосування наступних методів управління: метод загального фонду коштів, метод розподілу активів, комбінований метод.



Рис. 9.4. Внутрішньобанківські методи управління активами

Метод загального фонду коштів (кредитного потенціалу) базується на тому, що кошти, за розміщення яких відповідає керівництво банку, надходять з різних джерел – залучених, запозичених коштів, а також власного капіталу банку. В основу цього методу покладено ідею об'єднання всіх ресурсів, після чого сукупні кошти розподіляються між необхідними видами активів (позик, цінних паперів, касової готівки). В моделі загального фонду коштів для здійснення конкретної операції не має значення із якого джерела надійшли кошти. Даний метод вимагає від керівництва банку рівного дотримання принципів ліквідності та прибутковості, тому кошти розміщуються в такі активи, які найбільш повно відповідають цим принципам. Використання даного методу дає банку широкі можливості вибору категорій активних операцій.

Метод розподілу активів (конверсії ресурсів) компенсує недоліки попереднього методу і передбачає розгляд конкретних джерел фондування кожного активного інструменту. *Конверсія* (суттєве перетворення) ресурсів свідчить, що обсяг необхідних

банку ліквідних коштів залежить від джерел залучення. Таким чином, починається спроба розмежування джерел коштів відповідно до норм обов'язкових резервів.

Даний метод заснований на урахуванні розходжень вимог ліквідності по відношенню до вкладів (депозитів) до запитання, ощадним вкладом, депозитом, строковим вкладом (депозитом) та основного капіталу. Головна *перевага* даного методу – зменшення частки ліквідних активів і вкладення додаткових коштів у позички і інвестиції.

Головні *недоліки обох підходів*: концентрування уваги на ліквідності за рахунок обов'язкових резервів і можливому вилученні коштів; менше врахування необхідності ефективного задоволення заявок клієнтів на кредит; орієнтування на середній, а не граничні чи близькі до них рівні ліквідності.

Об'єднання й поділ джерел фондів – найпростіші випадки управління, що або ігнорують зв'язки між активами (інтегруючи їх), або істотно конкретизують (диференціюючи).

Комбінований метод (забалансовий, комплексний) є інтегральним методом, який включає елементи двох попередніх методів, забезпечуючи більшу гнучкість управління. Сьогодні він є найбільш застосовуваним серед комерційних банків. Суть методу полягає в тому, що на практиці відбувається закріплення певних фондів за конкретними видами активів без надмірної деталізації.

Важливим завданням управління активами є *диверсифікація*, тобто пошук раціональної структури активів, що забезпечує найменші втрати за зниження їх вартості чи розміру доходів. Комбінований метод в цьому випадку полягає в координації управління розширеним набором активів.

6. Принципи, інструментарій і стратегії управління активами та пасивами банку

Найефективнішим підходом до управління банківськими фінансами у міжнародній практиці є *інтегрований і збалансований підхід до управління активами і пасивами* (УАП).

Зміст управління активами і пасивами полягає в тому, що воно об'єднує окремі методи управління (активами, пасивами), які використовувались протягом десятиріч, в єдиний

скоординований процес. Такий підхід до управління активами і пасивами повинен вирішувати такі *завдання*:

- забезпечення необхідної ліквідності;
- підтримання визначеного рівня прибутковості операцій;
- зведення до мінімуму банківських ризиків тощо.

Управління активами і пасивами банку дає менеджменту можливість управляти прибутковістю та ризиками (ризиком процентних ставок, валютним ризиком, ризиком ліквідності), координувати рішення щодо джерел фінансування та напрямів розміщення коштів. Діяльність в сфері УАП належить до числа стратегічних планів банку. При цьому визначаються довгострокові завдання, шляхи розвитку банку, а також комплекс заходів щодо їх реалізації.

Сутність управління активами та пасивами полягає в скоординованому управлінні фінансами банку, в процесі якого через узгодження управлінських рішень та досягнення певних пропорцій між активними і пасивними операціями досягається кілька цілей, таких як підвищення прибутку, зниження ризиків, аналіз і контроль за ліквідністю, управління спредом.

Управління активами і пасивами(УАП) має відповідати певним *вимогам*: УАП має базуватися на державному підході, який передбачає врахування відповідності методів управління соціальній, економічній, міжнародній політиці та законодавству; мати науковий характер – враховувати вимоги економічних законів розвитку, використовуючи новітні наукові досягнення в галузі управління; бути комплексним і охоплювати всі ланки і сторони діяльності банку; ґрунтуватись на системному підході, коли кожний об'єкт, який досліджується, розглядається як динамічна система; має бути об'єктивним, конкретним і точним; проводиться систематично з урахуванням єдності стратегічного і тактичного планування; має бути оперативним та ефективним.

УАП охоплює практично всі сфери фінансового управління банком, такі як стратегічне та середньострокове планування, оперативне управління, включаючи аналіз та контроль, управління прибутком та ризиками – формування аналітичного інструментарію.

Інструментарій управління активами та пасивами включає інформаційні системи, моделі планування, аналіз і оцінку сценаріїв, системи прогнозування, фінансові огляди та спеціальні звіти (рис.9.5).



Рис. 9.5. Основний інструментарій УАП

Невіддільними складовими процесу стають контроль та управління фінансовими ризиками, передусім ризиком процентних ставок, валютним ризиком і ризиком незбалансованої ліквідності.

Загальновідомі дві стратегії УАП та управління фінансовою діяльністю банку: стратегія максимізації прибутку та стратегія мінімізації ризику (табл. 9.1).

Таблиця 9.1

Стратегії та моделі управління активами і пасивами банку

Стратегія максимізації прибутку	Назва моделей УАП	Стратегія мінімізації ризику
Управління гепом	Модель гепу (<i>GAP</i>)	Фіксація спреду
Управління дюрацією	Модель імунізації	Імунізація балансу
Відкрита валютна позиція	Модель валютного метчингу	Закрита валютна позиція

У стратегії максимізації прибутку цільовою функцією є максимізація прибутку за умови обмеження ризику через

установлення максимально допустимого його значення. Стратегія передбачає свідоме прийняття ризику, характеризується спекулятивними тенденціями і реалізується через застосування незбалансованих підходів до УАП (які не передбачають вирівнювання окремих статей балансу за обсягами чи строками). Основне завдання такої стратегії – недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний.

Цільовою функцією *стратегії мінімізації ризику* є мінімізація ризику за умови утримання показників прибутковості на певному рівні, не нижчому ніж заданий. Дану стратегію вибирають тоді, коли рівень прибутковості банку задовольняє керівництво та акціонерів, а основною метою є стабілізація фінансових результатів.

У процесі реалізації будь-якої зі стратегій використовують дві групи методів: *методи управління структурою балансу* (геп-менеджмент, аналіз дюрації, імунізація балансу, валютний метчинг, управління ліквідністю тощо) та *методи управління, пов'язані з проведенням позабалансових фінансових операцій* (хеджування, страхування, спекулятивні операції з фінансовими деривативами, арбітраж із контрольованим ризиком тощо).

Методи управління структурою балансу досить громіздкі, складні для реалізації в практичній діяльності та потребують значних витрат часу і коштів. Методи, що передбачають проведення позабалансових операцій з метою управління, характеризуються як зручні, гнучкі та мобільні і допомагають швидше та раціональніше проведення реструктуризації позицій банку відповідно до кон'юнктури ринку.

Незалежно від обраної стратегії управління повинно охоплювати як довгострокову перспективу, так і короткострокову.

Довгострокове управління активами і пасивами оцінюється конкурентоздатним рівнем прибутку на активи (*ROA*) та прибутку на капітал (*ROE*). *Оперативне управління* зорієнтоване на щоденне управління банківським балансом. Основними показниками ефективності застосування УАП є процентний прибуток, чиста процентна маржа чи прибуток на акцію (*EPS*).

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність управління пасивами банку. Які інструменти та методи застосовуються менеджерами з метою управління?
2. Охарактеризуйте внутрішньобанківські методи поповнення власного капіталу банку. Охарактеризуйте джерела поповнення.
3. Наведіть цінові та нецінові методи управління залученими коштами банку.
4. Охарактеризуйте комплексні методи управління пасивами.
5. В чому полягає суть управління активами банку? Які методи для цього застосовуються?
6. Розкрийте принципи управління активами та пасивами.
7. Охарактеризуйте стратегії управління активами та пасивами і інструментарій, який застосовується в кожній із стратегій.

Рекомендована література

Основна:

1. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468с.
2. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Геленко, С.Л. Роголь та ін., За ред. О.А. Кириченка, 3-тє вид., переоб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 438 с.
3. Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку / Навч. посібник для студентів ВНЗ. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 296с.

Додаткова

4. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич. – Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2008 р. –182 с.)
5. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М. Кредит і банківська справа. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни Львів Видавництво Львівської комерційної академії 2008г. 324 с.
6. Довгань, Ж. Основи комплексного управління активами та пасивами банку [Електронний ресурс] / Ж.Довгань // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Svfin/2008_2/15-064.pdf.
7. Шварц, О.В. Інтегроване управління активами та пасивами банку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52818.doc.htm.
8. Щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: Методичні рекомендації від 29.01.2004. №42-311/382. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0946-05.-8.09.2011>. – Назва з екрана.

ТЕМА 10. УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ

1. Сутність кредитних ризиків та методи їх регулювання
2. Оціночні показники ризику кредитного портфеля банку
3. Сутність та типи кредитної політики
4. Методи управління проблемними кредитами

1. Сутність кредитних ризиків та методи їх регулювання

Кредитний ризик – один з тих ризиків, мінімізація яких є основною задачею менеджерів банку.

Кредитний ризик – це комплексний ризик обумовлений з одного боку ймовірністю втрат через недосконалу кредитну політику, з іншого боку - невиконанням позичальниками банків зобов'язань, що, як правило, проявляється в неповерненні (повністю або частково) основної суми боргу й відсотків по ньому у встановлений договором термін.

На величину кредитного ризику в країні впливають як макро-, так і мікроекономічні фактори. Банки змушені діяти в умовах загальної економічної нестабільності і мінливого законодавства.

До *факторів кредитного ризику* поміж іншими належать:

– макроекономічні: економічна, законодавча та політична нестабільність,

– мікроекономічні, пов'язані з кредитною діяльністю банку: зловживання і недостатній рівень кваліфікації менеджерів, відсутність повної достовірної інформаційної бази щодо позичальників, недосконалість методичної бази визначення кредитоспроможності позичальників,

– мікроекономічні, пов'язані з позичальниками: мінливість фінансового становища, недостатність (відсутність) високоліквідного забезпечення, форс-мажорні обставини тощо.

Кредитний ризик в залежності від об'єктів виникнення поділяється на *ризик кредитного портфеля та ризик позичальника*.

Ризик кредитного портфеля - вірогідність втрати банком ресурсів, неотримання прибутку через неправильно підбрану

кредитну політику. Ризик кредитного портфеля – це поняття, що поєднує в собі стратегічний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик ліквідності, ризик формування ресурсної бази, процентний ризик, валютний ризик, ринковий ризик.

Ризик окремої позики – ризик некредитоспроможності позичальника.

Регулювання ризику кредитного портфеля банку здійснюється на двох рівнях:

Перший рівень – Національний банк України - через застосування загальних методів – законодавчої та нормативної бази, та спеціальних методів – надання ліцензій на здійснення кредитних операцій, рекомендацій відносно кредитування, ломбардних кредитів та позик за облікової ставкою.

Інструкцією НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» встановлено вимоги щодо порядку надання кредитів та обов'язкові нормативи кредитного ризику. Зокрема, передбачено такі нормативи, як: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, норматив великих кредитних ризиків, норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами.

Другий рівень – рівень головного відділення кожного банку через формування кредитної політики, становлення видів кредитів, кола клієнтів, рівня відсоткових ставок і т.д.

Регулювання ризику кредитного портфеля банку здійснюється з використанням загальноприйнятих у банківській практиці *методів управління* таких як диверсифікація, концентрація, лімітування, резервування, сек'юритизація (рис.10.1).

Диверсифікація і концентрація ризику кредитного портфеля банку – це два протилежних методи. Перший метод спрямований на розподіл кредитних ресурсів серед широкого кола позичальників, що відрізняється один від іншого як по характеристиках (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон), а другий – на зосередження кредитних операцій.

Зважаючи на те, що кожен банк працює в конкретному сегменті ринку й спеціалізується на обслуговуванні певної клієнтури, диверсифікованість кредитного портфеля може бути

негативною, тобто необхідно дотримуватися певного рівня концентрації.

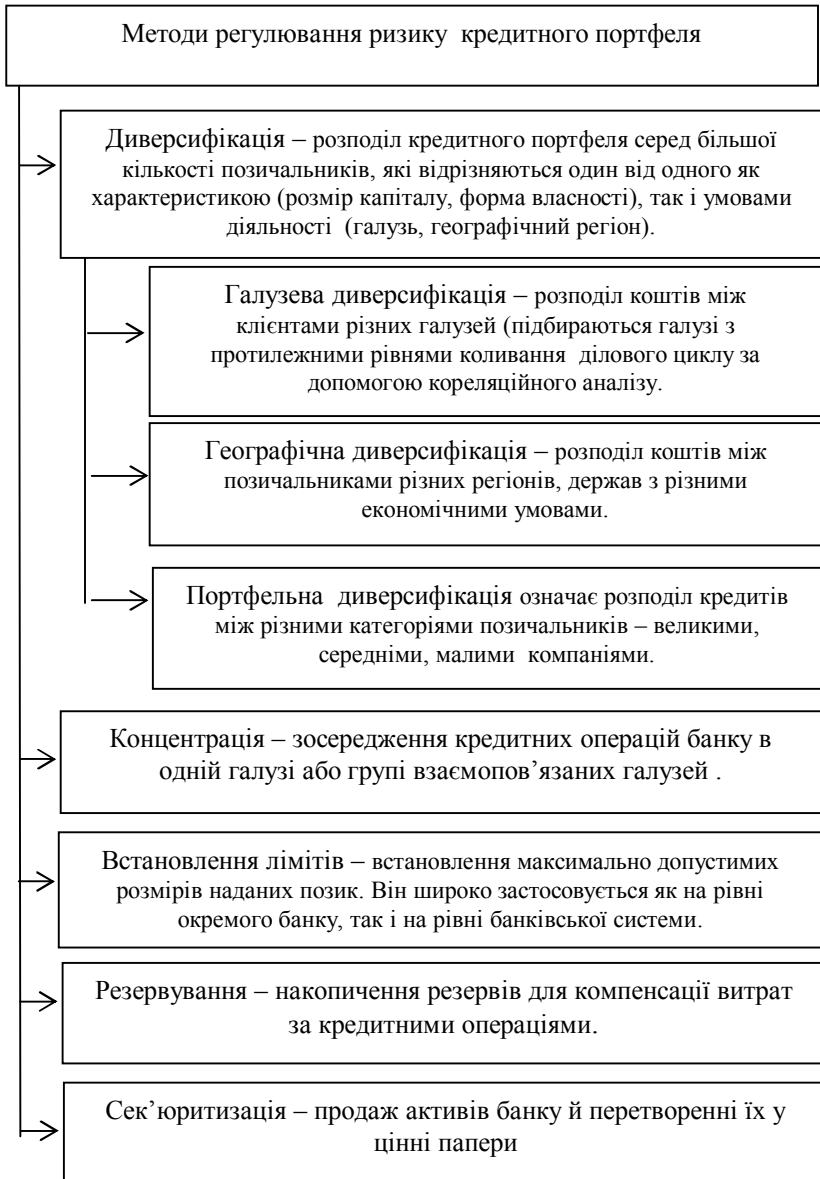


Рис. 10.1. Методи регулювання ризиків кредитного портфеля

Надмірна ж концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Нерідко банки концентрують свої кредитні портфелі в найбільш популярних секторах економіки, таких як енергетика, нафтова й газова промисловість, інвестування нерухомості.

Метод встановлення лімітів кредитування базується на встановленні максимально припустимих розмірів надання позичок, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам вдається уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель і забезпечити стабільні доходи. Ліміти можуть встановлюватися по видах кредитів, категоріям позичальників або групам взаємозалежних позичальників, по кредитах в окремих областях, по найбільш ризикованим напрямках кредитування, таким як надання довгострокових позичок, кредитування в іноземній валюті тощо.

Кредитний ризик банку обмежується встановленням ліміту загального обсягу кредитного портфеля, обмеженнями величини кредитних ресурсів філій банку й ін. Ліміти виражаються, як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту в грошовому вираженні), так й у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи).

Створення резерву для відшкодування втрат по кредитних операціях банків як метод управління ризиком кредитного портфеля складається в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку для компенсації неповернених кредитів.

Сек'юритизація. Даний метод є відносно новим, його сутність полягає в продажі активів банку й перетворенні їх у цінні папери, які надалі розміщуються на ринку. У кредитній діяльності банку сек'юритизація дає можливість паралельно із правом власності на кредити й грошові надходження по них передавати й кредитний ризик іншим учасникам ринку – інвесторам, які купують цінні папери. Тобто процедура сек'юритизації не тільки дозволяє здійснити трансферт кредитного ризику, але й трансферт ризику зміни процентної ставки, а також ризику довгострокового погашення кредиту. Процес сек'юритизації дозволяє перемістити балансові активи банку за межі балансу, тобто є одним з видів позабалансової діяльності банку.

2. Оціночні показники ризику кредитного портфеля банку

Найважливішим питанням для будь-якого банку є оцінка й регулювання ризикованістю кредитного портфеля, як одного з основних напрямків ефективного управління кредитною діяльністю банку, а головна мета процесу управління кредитним портфелем є забезпечення максимальної прибутковості при певному рівні ризику.

Рівень прибутковості кредитного портфеля банку залежить від його обсягу й структури, а також від рівня процентних ставок по кредитах.

Формуючи кредитний портфель, кредитор повинен мати на увазі, що зростання кількості позичальників та обсягів кредитування з можливістю одержання більшого очікуваного доходу є настільки ж позитивним, наскільки й негативним явищем, зважаючи на зростаючу ризикованість портфелю. Тому доцільно розглянути структуру кредитного портфелю за ступенем ризику

При оцінці ризику кредитного портфеля банку, варто враховувати якісні характеристики обслуговування боргу. Це обумовлено тим, що ризик по кредитних операціях банку залежить від стану погашення позичальником основного боргу й відсотків по ньому. Показники оцінки наведені в табл. 10.1 та табл.10.2.

Оцінка ризиковості кредитного портфеля передбачає визначення його якості, ступеня захищеності від можливих втрат, ефективності (дохідності та рентабельності).

Для оцінювання *якості кредитного портфеля* з погляду кредитного ризику застосовуються коефіцієнти.

Коефіцієнт покриття класифікованих позик ($K_{п.кл.}$) комплексно характеризує якість кредитного портфеля з погляду ризику в сукупності з його захищеністю власним капіталом. Підвищення цього коефіцієнта в динаміці вважається негативним явищем і свідчить про підвищення ймовірності збитків у майбутньому.

Коефіцієнт зважених класифікованих позик ($K_{зв.кл.}$) розраховуються множенням суми кредитів певної групи ризику на відповідний коефіцієнт.

Коефіцієнт прострочених позик ($K_{п.п.}$) вказує на ту частину позик у портфелі банку, виплати за якими були невчасно погашені, та на ті, які не були погашені взагалі. Високий відсоток свідчить про погіршення кредитної діяльності банку. Значний приріст свідчить про можливі значні збитки в перспективі.

Таблиця 10.1

Показники оцінки кредитного портфеля за ступенем ризику

Назва коефіцієнта	Формула розрахунку	Пояснення щодо умовних позначень
Коефіцієнт покриття класифікованих позик	$K_{п.кл.п.} = K_{зв.кл.} / K$	$K_{зв.кл.}$ – коефіцієнт зважених класифікованих позик; K – капітал банку
Питома вага зважених класифікованих позик	$K_{п.зв.кл.} = K_{зв.кл.} / П$	$П$ – загальна сума позик
Коефіцієнт питомої ваги проблемних позик	$K_{п.п.} = П_{простр.} / П$	$П_{простр.}$ – позика з простроченою виплатою відсотків та основної суми боргу
Коефіцієнт питомої ваги збиткових позик	$K_{зб.} = З_{п.} / П$	$З_{п.}$ – сума збитків за позиками за аналізований період

Коефіцієнт збитковості позик ($K_{зб.}$) визначає частину позик, які за певний період призвели до збитку. Зростання цього показника може свідчити про погіршення політики дотримання допустимого рівня ризику.

Оцінка ризиковості кредитного портфеля здійснюється також у напрямі оцінювання *ступеня захищеності від можливих втрат*. Чим гірші показники якості кредитів з погляду кредитного ризику, тим більшим має бути ступінь їх захищеності. Для оцінювання його рівня використовують такі показники:

Коефіцієнт забезпеченості позик ($K_{зп.}$) характеризує ступінь захищеності банку від втрат за позиками за рахунок зовнішніх факторів, таких як гарантії, застава майна, страхування, поручительство.

Коефіцієнт забезпеченості збиткових позик ($K_{з.з.}$) свідчить про ступінь захищеності банку від збитків за позиками з урахуванням тенденції збитковості кредитного портфеля, яка склалася.

Таблиця 10.2

Оцінка кредитного портфеля за ступенем захищеності від втрат

Назва коефіцієнта	Формула розрахунку	Пояснення щодо умовних позначень
Коефіцієнт забезпеченості позики	$K_{з.п.} = Z_n / П$	Z_n – загальна сума забезпечення кредитів $П$ – загальна сума кредитів
Коефіцієнт забезпеченості збитків	$K_{з.з.} = Z_k / C_n$	Z_k – кредитне забезпечення за збитковими позиками C_n – чисті списання за аналізований період
Коефіцієнт захищеності позик від втрат	$K_{зах.} = P_{зб.} / П$	$P_{зб.}$ – резерви на покриття збитків за позиками
Коефіцієнт покриття збитків	$K_{п.зб.} = P_{зб.} / П_{зб.}$	$П_{зб.}$ – сума збиткових позик
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	$K_{з.к.} = BK / П$	BK – власний капітал банку

Створення резервів дає змогу уникнути можливих збитків від неповернення кредитів. Ступінь захищеності від втрат аналізується за допомогою коефіцієнтів: коефіцієнтів захищеності позик, коефіцієнтів покриття збитків.

Коефіцієнт покриття позик капіталом ($K_{з.к.}$) указує на те, яка частина кредитного портфеля фінансується за рахунок власного капіталу. Зростання даного коефіцієнта свідчить про те, що посилюється захищеність кредитів власним капіталом.

Ефективність і доходність кредитної діяльності банку аналізується за допомогою системи таких показників, як доходність кредитних операцій, доходність активів за рахунок кредитних операцій, прибутковість та рентабельність кредитних операцій.

Коефіцієнт доходності кредитних вкладень є універсальним показником, що характеризує ефективність вкладень у кредитні операції і показує, скільки банк отримує доходів з кожної гривні, вкладеної саме в кредитні операції. Він розраховується як відношення доходів від кредитних операцій до середньої суми кредитних вкладень. Застосування коефіцієнту дає змогу провести порівняльний аналіз ефективності різних видів банківських операцій (операцій з цінними паперами, з

валютою, лізингові операції тощо) і оптимізувати напрями використання банківських ресурсів, віддаючи пріоритети найдоходнішим видам діяльності. Під час розрахунку даного коефіцієнта чисельник береться фактична сума отриманого доходу від процентів за кредитами.

Доходність активів за рахунок кредитних операцій характеризує внесок кредитних операцій у загальну доходність активів. Він розраховується як відношення доходів від кредитних операцій до середньої суми активів. За високої частки кредитів у загальних активах його значення наблизатиметься до значення першого коефіцієнта — доходності кредитних вкладень.

Питома вага доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів характеризує частку доходів, отриманих банком від надання кредитів у загальних доходах банку від інших активних операцій. Аналізуючи його, доцільно порівняти значення даного показника зі значенням коефіцієнта кредитної активності. Якщо коефіцієнт питомої ваги кредитних доходів вищий коефіцієнта питомої ваги кредитів у доходних активах, це свідчить про те, що ефективність кредитних операцій вища, ніж ефективність інших банківських операцій.

Рентабельність кредитних операцій характеризує ефективність обраної політики щодо регулювання співвідношення між ціною ресурсної бази та ціною розміщення ресурсів. Він розраховується як відношення процентних доходів від кредитних операцій до процентних витрат на залучення ресурсів. Зростання даного коефіцієнта характеризує високу якість менеджменту в банку.

Прибутковість кредитних операцій показує, скільки отримано прибутку від кредитних операцій на кожну гривню, вкладену в кредитні операції. Зростання показника прибутковості кредитних операцій вищими темпами порівняно зі зростанням показника доходності кредитних операцій свідчить про підвищення ефективності кредитних вкладень.

Можлива (очікувана) величина збитків по кредитному портфелю — це найважливіша характеристика кредитного ризику, тому що служить центром розподілу його ймовірностей. Зміст даного показника укладається в тім, що він показує найбільш правдоподібне значення рівня ризику і визначається в такий спосіб:

$$S_p = \sum_{i=1}^n s_i \times p_i(c),$$

де S_i – сума наданих кредитів i -ої групи контрагентів, $i = 1, n$;
 $p_i(c)$ – кредитний ризик відносно i -ої групи контрагентів.

Даний показник є узагальненою кількісною характеристикою, що не дозволяє ухвалювати рішення з приводу застосування основних методів регулювання ризику кредитного портфеля (диверсифікованості або концентрації).

3. Сутність та типи кредитної політики

Одним з найважливіших інструментів запобігання ризикам є кредитна політика банку.

Кредитна політика – комплекс рішень, прийнятих правлінням банку, у якому зафіксовані умови, параметри надання кредиту, організація кредитної функції.

Кредитна політика – це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку.

Кредитна політика в *стратегічному плані* включає пріоритети, напрямки розвитку, принципи окремого комерційного банку на кредитному ринку.

Кредитна політика в *тактичному плані* містить фінансовий та інший інструментарій, що використовується даним банком для реалізації його цілей при здійсненні кредитних угод, правила їх здійснення, регламент організації кредитного процесу.

Кредитна політика банку визначається, по-перше, загальними установками відносно операцій з клієнтурою, розробляється і фіксується в Меморандумі про кредитну політику і, по-друге, практичною діяльністю банківського персоналу, який втілює в життя ці установки.

При розробці кредитної політики комерційні банки виходять із необхідності забезпечення поєднання інтересів банку, його акціонерів і вкладників та суб'єктів господарської діяльності з урахуванням загальнодержавних інтересів.

Принципи кредитної політики можна поділити на два види: загальноекономічні та специфічні. Загальноекономічні принципи включають управління кредитними операціями,

процес кредитування, цілеспрямованість. До специфічних принципів належать ліквідність, дохідність, надійність.

Що стосується *типів кредитної політики*, то вона залежно від позиції банку на фінансовому ринку, його зростання й розвитку може бути *консервативною, агресивною і помірною*.

Консервативний тип кредитної політики спрямований на мінімізацію кредитного ризику. Така мінімізація розглядається як пріоритетна мета в здійсненні його кредитної діяльності. Орієнтуючись на даний тип кредитної політики, банк не намагається отримувати високі доходи за рахунок значного розширення обсягів кредитної діяльності. Механізмом реалізації даної політики є жорсткі критерії оцінки кредитоспроможності позичальників, мінімізація строків надання кредитів та їх обсягів, жорсткі умови надання кредиту та підвищення його вартості, використання жорстких процедур ліквідації проблемної заборгованості.

Поміркований тип кредитної політики характеризує типові умови її здійснення відповідно до загальноприйнятих банківською практикою та орієнтується на середній рівень кредитного ризику.

Агресивний тип кредитної політики за пріоритетну мету ставить максимізацію прибутку за рахунок розширення обсягів кредитної діяльності, не враховуючи високого рівня кредитного ризику, що супроводжує дані операції. Механізмом реалізації такої політики є надання кредитів більш ризиковим категоріям позичальників, збільшення строків надання кредитів та їх розмірів, зниження вартості кредитів до мінімально можливого рівня, надання позичальникам можливості пролонгації кредиту.

Виходячи із вітчизняного й світового досвіду, вимог оптимізації кредитної політики, можна скласти *теоретичну модель формування оптимальної кредитної політики*, яка зумовлена методологічно обов'язковими вимогами у процесі формування кредитної політики та організації кредитного процесу й повинна включати:

- 1) Загальні положення й цілі кредитної політики, які визначають стратегію комерційного банку у сфері кредитування;
- 2) Визначення тактики банку щодо управління кредитними операціями з боку персоналу банку;
- 3) Деталізація конкретних операцій та підходи до

організації кредитного процесу на різних етапах виконання кредитного договору банку з клієнтом;

4) Систему заходів щодо контролю і управління кредитним процесом .

Кожний напрямок моделі формування кредитної політики тісно пов'язаний з іншими і є обов'язковим для формування кредитної політики та організації кредитного процесу.

Процес формування кредитної політики включає п'ять етапів.

На першому етапі формуються мети і задачі кредитної політики комерційного банку. Другий етап включає визначення основних етапів кредитної політики. На третьому етапі здійснюється розробка стратегічних напрямків діяльності банку. Четвертий етап включає визначення технологічних методів проведення позикових операцій і асортименту кредитних послуг. На п'ятому завершальному етапі здійснюється встановлення критеріїв оптимальності кредитної політики і порядок контролю за їхнім виконанням

Кредитна процедура – це детальні рекомендації з приводу виконання затвердженої кредитної політики. Як правило, рекомендації містять установки про пріоритетні види бізнесу, де бажано розміщати кредитні ресурси, схема збору інформації про позичальника, пріоритетні види кредитних операцій з погляду безпеки технології контрольного супроводу позички і т.д.

Кредитна політика і відповідні процедури охоплюють всі етапи управління кредитною діяльністю банку

Процес реалізації кредитної політики включає кілька етапів: на першому етапі проводиться розробка параметрів, яким повинна відповідати кредитна політика відповідно до напрямків діяльності банку; на другому етапі здійснюється аналітична робота; на третьому етапі формується проект кредитної політики. Відповідальним за виконання перших трьох етапів є комітет кредитної політики; на четвертому етапі здійснюється аналіз підготовленого проекту; на п'ятому етапі - затвердження розробленого проекту кредитної політики; на шостому етапі зміст кредитної політики доводиться до зведення нижчих кредитних підрозділів; а сьомому етапі здійснюється контроль за дотриманням установлених параметрів кредитної політики.

Взагалі, не існує єдиної кредитної політики для всіх банків. Кожний банк визначає власну кредитну політику, враховуючи економічну, політичну та соціальну ситуацію в регіоні, його функціонування або беручи до уваги всю сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на роботу банку.

Зовнішні та внутрішні фактори впливу зведено в табл. 10.3.

Таблиця 10.3

Зовнішні та внутрішні чинники впливу на роботу банку

Основні зовнішні чинники	Основні внутрішні чинники
<ul style="list-style-type: none"> – загальний стан економіки країни, – грошово-кредитна політика НБУ, – рівень доходів населення, – регіональна та галузева специфіка функціонування банку, – рівень конкуренції, – рівень цін на банківські продукти і послуги, – попит на послуги банку його клієнтів 	<ul style="list-style-type: none"> – кредитний потенціал банку, – ступінь ризику та прибутковості окремих видів кредитів, – стабільність депозитної бази, – спектр послуг та операцій банку, – забезпеченість кредитів, – клієнтура банку, – цінова політика банку.

Слід зауважити, що сама по собі кредитна політика не є панацеєю від проблемних кредитів.

4. Методи управління проблемними кредитами

Незалежно від якості кредитного портфеля та методів, які застосовується при управлінні кредитним ризиком, усі банки тією чи іншою мірою стискаються з проблемами неповернення кредитів. Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, які дозволяють банку мати сумнів щодо повернення позики. Тому головне питання полягає у встановленні допустимого для банку рівня цих кредитів щодо загальної вартості виданих позик.

Для зарубіжних банків прийнятими є такі значення показників: питома вага списаних позик у загальному обсязі виданих – 0,25 – 0,75%; питома вага прострочених позик (понад 90 днів) у загальному обсязі виданих – 0,5 – 3%. Якщо останній

показник сягає рівня 7%, то становище банку визначається як кризове.

У процесі роботи з проблемними кредитами банк може застосовувати два основні методи управління: реабілітацію чи ліквідацію

Метод реабілітації полягає в розробці спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту.

Метод ліквідації означає повернення кредиту шляхом проведення процедури банкрутства та продажу активів позичальника.

Рішення про те, який метод краще використати, приймається керівництвом банку залежно від конкретних обставин та результатів попереднього аналізу проблеми.

Ліквідація і реабілітація – досить дорогі методи управління проблемними кредитами з погляду часу, фінансових та трудових витрат, оплати юридичних послуг. Звичайно, найкраща політика з управління втратами полягає в їх уникненні, але, на жаль, у реальному житті досягнути цього не вдається.

Практикою розроблено декілька основних *правил кредитного менеджменту*:

1. Банк не повинен надавати кредити, які не можуть бути професійно оцінені фахівцями банку.

2. Формуючи кредитний портфель, необхідно видавати ті кредити, які приносять максимальні доходи за інших однакових умов.

3. Для оцінювання прибутковості кредитів банк повинен мати ефективну систему обліку не лише доходів, а й витрат за кожним видом кредитів, а і систему оцінки кредитного ризику за кожним кредитом.

4. Підтримування необхідного рівня якості кредитного портфеля з метою мінімізації кредитного та процентного ризиків.

5. Кредити по можливості повинні надаватись клієнтам в тій валюті, в якій вони отримують доходи.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність кредитного ризику, визначить його місце серед банківських ризиків.
2. Охарактеризуйте методи регулювання кредитного ризику НБУ.
3. Охарактеризуйте внутрішньобанківські методи регулювання кредитного ризику.
4. Наведіть оціночні показники ризику кредитного портфеля за ступенем ризику та ступенем захищеності.
5. Охарактеризуйте типи кредитної політики та визначить призначення кожного з них.
6. Окресліть зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на роботу банку в сфері кредитування.
7. Охарактеризуйте методи управління проблемними кредитами та правила кредитного менеджменту.

Рекомендована література

Основна:

1. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ, 2004. –468с.
2. Управління банківськими ризиками. Навч. Посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчевний, Г.І. Великоіваненко; За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251с.
3. Денисенко МП., Домрачев В.М. Кредитування та ризики; Навчальний посібник. -К.; «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 480с.

Додаткова

4. Банківське кредитування : навч. посіб. / У.В. Владичин ; за ред. С.К. Реверчука. – К. : Атіка, 2008. – 648 с.
5. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М. Кредит і банківська справа. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни Львів Видавництво Львівської комерційної академії 2008г. 324 с.
6. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими базових банківських операцій / [А.О.Єпіфанов, Т.А.Васильєва, С.М.Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283с.
7. Постанова Правління НБУ від 28.08.2001р. № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні».[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
8. Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р. із змінами та доповненнями.:[Електронний ресурс].-Джерело доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>

ТЕМА 11. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМИ ТА ВАЛЮТНИМ РИЗИКАМИ

1. Стратегії управління процентними ризиками
2. Комплексні методи управління процентними ризиками
3. Валютний ризик: сутність, види, методи управління
4. Строкові валютні контракти як інструменти хеджування ризику

1. Стратегії управління процентними ризиками

Процентний ризик – імовірність понести збитки внаслідок непередбачених, несприятливих для банку змін відсоткових ставок і значного зменшення маржі, зведення її до нуля або до негативного показника. Ризик виникає у випадках, коли не збігаються терміни повернення наданих та залучених коштів, ставки за активними і пасивними операціями встановлюються різними способами (фіксовані ставки проти перемінних і навпаки), або менеджери невірно спрогнозували криву дохідності.

Якісне та ефективне управління процентним ризиком здійснюється шляхом:

- актуалізації внутрішньої нормативної бази по управлінню ризиком процентної ставки;
- аналізу показників ризику процентної ставки;
- аналізу різниці між строками активів і пасивів, чутливих до зміни процентних ставок і підтримки їх адекватної структури;
- аналізу гнучкості процентних ставок, які встановлені банком;
- прогнозування рівня процентних ставок на перспективу на підставі аналізу впливу факторів на їх зростання або зниження;
- періодичного перегляду процентних ставок за активними і пасивними операціями банків;
- вивчення і застосування на практиці сучасних інструментів управління ризиком процентної ставки.

Процентний ризик проявляється в двох аспектах: *зниження чистої процентної маржі* внаслідок більш швидкого зростання процентних витрат порівняно з доходами; *зниження ринкової вартості активів банку* при зміні ринкової процентної ставки. Обидва ці аспекти впливають на капітал банку опосередковано (через прибуток) чи безпосередньо.

Банк визначає процентні ризики на основі зовнішніх даних (макроекономічних індикаторів фінансового ринку: рівня процентних ставок, показників волатильності тощо), а також внутрішніх даних про розмір невідповідностей між активами та пасивами, чутливими до змін процентних ставок (на різних часових інтервалах та в розрізі різних валют), показники дюрації, криву дохідності, показники спреда, чисту процентну маржу та чистий процентний дохід.

Процес побудови системи управління процентним ризиком для банку починається з розробки *стратегії щодо процентного ризику і прийомів її реалізації*.

Стратегія мінімізації процентного ризику реалізується через застосування таких прийомів, як запобігання ризику та повна передача ризику третій стороні.

Стратегія максимізація прибутку при обмеженні процентного ризику. Прийоми реалізації цієї стратегії: передача зайвого ризику третім особам, обмеження ризику.

Оскільки ризик - невід'ємна частина будь-якого бізнесу і його повне усунення викликає, як мінімум, значне зниження конкурентоспроможності банку, то в даний час серед фінансистів переважають прихильники другого підходу.

Основою системи аналізу і контролю процентного ризику є методи аналізу, методи контролю й організаційні процедури.

Серед *методів аналізу і контролю* процентного ризику можна умовно виділити комплексні методи, тобто такі методи, у рамках яких можуть бути реалізовані внутрішньобанківські системи аналізу й контролю ризику відсоткової ставки, а також власне методи аналізу й методи контролю.

Методи аналізу дозволяють оцінити процентний ризик банку для заданої стратегії в заданих умовах. Основний метод аналізу – моделювання.

Методи контролю (за винятком хеджування) в остаточному підсумку пропонують критерії вибору лімітів і цільових значень позицій банку.

До основних методів контролю належать нейтралізація вимог і зобов'язань, хеджування процентного ризику, метод ефективної границі, оптимізація структури портфеля методами математичного програмування.

Перелічені методи дозволяють реалізувати різні прийоми стратегій. Прийом запобігання ризику реалізується методами нейтралізації. Повна і часткова передача ризику реалізується хеджуванням. Прийом обмеження ризику може бути реалізований методами гар, дюрацій, ефективної границі й оптимізації структури портфеля.

2. Комплексні методи управління процентними ризиками

До найбільш відомих *комплексних методів* можна віднести аналіз і контроль GAP, фіксації спреду та аналіз і контроль дюрацій.

У процесі управління активами та зобов'язаннями для встановлення контролю над рівнем ризику відсоткової ставки оцінюється чутливість окремих статей та банківського балансу в цілому до відсоткового ризику. Індикатором чутливості балансу до відсоткового ризику є показник *gap*.

Для *визначення показника gap* всі активи і пасиви банку поділяють на дві групи — *чутливі до змін відсоткової ставки та нечутливі до таких змін*. Такий поділ можна здійснити лише в межах конкретно визначеного часового інтервалу. Адже якщо часовий інтервал не зафіксовано, то в довгостроковій перспективі всі активи чи пасиви банку буде колись переоцінено чи повернено до банку, а отже, їх слід визнати чутливими до зміни відсоткової ставки.

Для цього весь часовий горизонт, протягом якого банк планує проаналізувати процентний ризик, поділяють на періоди (часові інтервали). У межах кожного з періодів структура балансу вважається фіксованою. Це дозволяє управляти

співвідношеннями обсягів різних видів активів і зобов'язань, елімінуючи вплив такого параметра, як час. Тривалість цих часових інтервалів обирається довільно, наприклад, відповідно до прогнозованих моментів зміни відсоткових ставок на ринку (здебільшого 90 днів).

Актив чи пасив є *чутливим до змін відсоткової ставки*, якщо впродовж зафіксованого інтервалу він задовольнятиме принаймні одну з таких умов: дата перегляду плаваючої відсоткової ставки потрапляє в межі зафіксованого часового інтервалу; строк погашення настає в цьому інтервалі; термін проміжної або часткової виплати основної суми настає в зафіксованому інтервалі; зміна базової ставки (наприклад, облікової ставки НБУ), покладеної в основу ціноутворення активу чи зобов'язання, можлива або очікується протягом цього самого часового інтервалу і не контролюється банком.

До нечутливих активів та зобов'язань належать такі, доходи та витрати за якими впродовж аналізованого періоду не залежать від зміни відсоткових ставок на ринку.

Показник гепу визначається як різниця між величиною чутливих активів та чутливих зобов'язань банку в кожному із зафіксованих інтервалів:

$$GAP(t) = FA(t) - FL(t),$$

де $GAP(t)$ — величина гепу (у грошовому вираженні) в періоді t ; $FA(t)$ — активи, чутливі до зміни відсоткової ставки в періоді t ; $FL(t)$ — пасиви, чутливі до зміни ставки в періоді t .

Геп може бути позитивним, якщо активи, чутливі до змін ставки, перевищують чутливі зобов'язання ($FA(t) > FL(t)$), або негативним, якщо чутливі зобов'язання перевищують чутливі активи ($FA(t) < FL(t)$).

Збалансована позиція, коли чутливі активи та зобов'язання дорівнюють один одному, означає нульовий геп. За нульового гепу маржа банку буде стабільною, незалежною від коливань відсоткових ставок, а процентний ризик — мінімальним. Проте одержати підвищений прибуток завдяки сприятливій зміні відсоткових ставок на ринку за нульового гепу неможливо.

І позитивний, і негативний геп надають банку потенційну можливість отримати більшу маржу, ніж у разі нульового гепу.

Для визначення співвідношення чутливих активів і зобов'язань банку використовують коефіцієнт гепу — $FGAP(t)$, який обчислюється як відношення чутливих активів до чутливих зобов'язань:

$$FGAP(t) = \frac{FA(t)}{FL(t)}$$

Якщо коефіцієнт гепу більший за одиницю, то це означає, що геп позитивний, коли менший — геп негативний. Якщо ж коефіцієнт дорівнює одиниці, то геп нульовий.

Головна ідея управління гепом полягає в тому, що величина та вид (позитивний або негативний) гепу мають відповідати прогнозам зміни відсоткових ставок.

Правила управління гепом:

– якщо геп позитивний, то зі зростанням відсоткових ставок маржа банку зростатиме і, навпаки, у разі їх зниження маржа зменшуватиметься;

– якщо геп негативний, то зі зростанням відсоткових ставок маржа банку зменшуватиметься, а з їх зниженням — збільшуватиметься.

Це означає, що для банку не так вже й важливо, як змінюються відсоткові ставки на ринку. Головне – щоб геп відповідав тому напрямку руху ставок, який забезпечить підвищення прибутку, тобто був позитивним за підвищення ставок і негативним – за їх зниження.

Але ні абсолютна величина гепу, ні коефіцієнт гепу не дають уявлення про те, яка частина активів чи пасивів банку залежить від зміни відсоткової ставки. Для контролю за рівнем відсоткового ризику використовують індекс відсоткового ризику.

Індекс процентного ризику дорівнює відношенню абсолютної величини гепу до робочих активів і виражається у відсотках:

$$IR(t) = \frac{|GAP(t)|}{A} \times 100\%$$

де $IR(t)$ — індекс процентного ризику; A — робочі активи банку.

Індекс процентного ризику показує яка частина активів (коли геп позитивний) чи пасивів (коли геп негативний) може змінити

свою вартість у зв'язку зі зміною ринкових ставок, а отже, вплинути на ринкову вартість усієї банківської установи. Індекс розраховується без урахування знака, оскільки й додатний, і від'ємний геп можуть призвести до збитків.

Через установлення лімітів індексу відсоткового ризику банк може здійснювати контрольну функцію. Ліміт індексу визначає той рівень ризику відсоткової ставки, який банк вважає за доцільне на себе взяти.

У практиці роботи зарубіжних банків ліміт індексу відсоткового ризику встановлюється, як правило, на рівні 20—25 %, хоча твердих норм не існує.

Зміну маржі банку залежно від коливань ринкових ставок дозволяє оцінити *модель гепу*, яка описує залежність між цими показниками:

$$\Delta P(t) \approx (r_p - r) \times GAP(t),$$

де $\Delta P(t)$ — величина зміни процентної маржі банку (у грошовому вираженні) протягом періоду t ; r_p , r — прогнозована та поточна ринкові ставки відповідно.

Збільшення чи зменшення процентної маржі залежить від знака гепу («плюс» чи «мінус»), а також від того, зростатимуть чи спадатимуть відсоткові ставки на ринку.

Позитивне значення $\Delta P(t)$ указує на збільшення маржі і буде результатом підвищення ставок за додатного гепу або зниження ставок за негативного гепу. Від'ємне значення $\Delta P(t)$ свідчить про зменшення маржі банку, зумовлене підвищенням ставок за негативного гепу або їх зниженням за позитивного гепу.

З моделі гепу випливає, що величина змін у показниках прибутковості банку залежить як від темпів зміни відсоткових ставок, так і від величини гепу, яку банк може регулювати на власний розсуд. Очевидно, що з цих двох чинників точно виміряти можна лише внутрішній, тобто геп, тоді як зовнішній (ставки) можна тільки прогнозувати з певним рівнем імовірності.

Головне завдання менеджменту банку в процесі управління гепом – досягти відповідності між видом гепу та прогнозом зміни напряму, швидкості й рівня відсоткових ставок. Необхідною умовою управління гепом є наявність надійного

прогнозу (або можливість зробити такий прогноз) та передбачуваність економічної ситуації.

Метод фіксації спреду передбачає максимальну збалансованість позицій за чутливими активами та зобов'язаннями, тобто нульовий геп. У такому разі маржа банку залишається стабільною, незалежною від коливань відсоткових ставок на ринку. У разі застосування стратегії фіксації спреду одержати підвищені прибутки завдяки сприятливій кон'юктурі ринку неможливо, тоді як і позитивні, і негативний геп дають таку потенційну можливість. Зате ця стратегія є найпростішою та досить надійною, адже вона не потребує ні точних прогнозів, ані складного аналітичного забезпечення.

Стандартна дюрація (дюрація Маколлі) - середньозважений за сумою термін погашення фінансового інструмента. Як фінансовий інструмент залежно від цілей дослідження можуть виступати будь-яка вимога чи зобов'язання, портфель цінних паперів, сумарні активи, сумарні пасиви тощо.

Модифікована дюрація – відношення стандартної дюрації до величини $1 + z$, де z — відсоткова ставка в індексному виразі.

Для оцінки відсоткової чутливості складних фінансових інструментів може застосовуватися *ефективна дюрація* – відношення відносної зміни ціни до зміни відсоткової ставки, визначена на основі відповідних статистичних даних про залежність між зміною ринкової ціни даного фінансового інструмента і зміною відсоткової ставки.

Метод аналізу дюрації заснований на її властивості відображати чутливість поточної вартості фінансового інструмента до зміни відсоткових ставок: чим більше дюрація фінансового інструмента, тим більше чутлива його поточна вартість до зміни ставки (за інших однакових умов).

Різниця між середньою дюрацією активів і пасивів на кожному тимчасовому інтервалі характеризує позицію, яку займає банк стосовно процентного ризику на цьому інтервалі. При оцінці отриманих результатів варто враховувати, що активи і пасиви банку відрізняються за величиною у межах розміру власного капіталу. З цієї причини як відносний показник позиції доцільно використовувати дисбаланс дюрацій, нормалізований

на величину власного капіталу банку — *нормалізований дисбаланс дюрацій (НДД)*.

Позитивний НДД викликає зміну економічної вартості банку в бік, протилежний зміні відсоткових ставок.

Негативний НДД викликає зміну економічної вартості в один бік зі зміною ставок.

Як абсолютну оцінку процентного ризику приймають можливу зміну економічної вартості банку в результаті відсоткового стрибка.

Управління дюраціями аналогічне управлінню гепом й полягає у встановленні цільового значення і лімітів на нормалізований дисбаланс дюрацій чи на відношення дюрацій активів до дюрацій пасивів.

Окремим випадком такого управління є *метод нейтралізації зобов'язань* і вимог щодо дюрацій. У цьому варіанті методу банк, що уникає ризику, повинен підтримувати НДД на нульовій відмітці.

Метод аналізу дюрацій використовує такі основні допущення: зміни відсоткової ставки невеликі за амплітудою; рівнобіжне зрушення кривої прибутковості (синхронна й односпрямована зміна ставок залучення і розміщення коштів).

Переваги даного методу: відносно проста математична модель, облік ефекту зміни економічної вартості банку.

Недоліки даного методу: низька точність аналізу при великих змінах ставки, ігнорування базисного ризику, ігнорування залежності невідсоткових прибутків від відсоткових ставок.

3. Валютний ризик: сутність, види, методи управління

Валютний ризик трактується по-різному: а) як вірогідність грошових втрат суб'єктів валютного ринку через коливання валютного курсу; б) як наслідок незбалансованості активів і пасивів відносно кожної валюти по строкам и сумах; в) як група ризиків, що виникають у зв'язку з використанням декількох валют у міжнародних угодах; г) як ризик втрат у зв'язку з несприятливими змінами вартості іноземної валюти відносно

валюти країн розміщення банку; д) як ризик валютних втрат у зв'язку з переоцінкою активів в іноземних філіях і т. д.

Валютний ризик виникає у випадку невідповідності обсягів активів і зобов'язань банку в іноземній валюті.

Основний фактор виникнення валютного ризику – коротко- і довгострокові коливання обмінних курсів, що залежать від попиту та пропозиції валюти на національних і міжнародних ринках.

Довгострокові фактори містять у собі: загальну економічну ситуацію в країні, політичну ситуацію, рівень відсоткових ставок на міжнародних ринках капіталів, рівень інфляції, стан платіжного балансу, систему валютного регулювання тощо.

Короткострокові фактори містять у собі: незбалансованість окремих ринків, стан ринкового і конкурентного середовища.

Валютний ризик поділяється на економічний ризик, ризик переведення та ризик угод.

Економічний валютний ризик – це ризик зміни вартості активів чи пасивів банку внаслідок майбутніх змін курсу.

Ризик переведення (бухгалтерський валютний ризик) – це ризик зміни вартості активів і зобов'язань банку, пов'язаний із зниженням курсу валюти. Він пов'язаний з переоцінкою активів і статутного капіталу банку, вираженого в валюті.

Ризик угоди зумовлюється невизначеністю вартості в національній валюті майбутньої угоди, укладеної в іноземній валюті. Щоб оцінити цей ризик необхідно проаналізувати частку хеджування в конверсійних угодах, валютних свопів, угод спот, наявність і частку взаємних заліків ризиків за активами і пасивами, частку великих валютних угод тощо.

На валютний ризик банку впливає і індекс ефективного валютного курсу.

Банк може мати незначний вплив на формування цих факторів, тому зусилля банку повинні бути спрямовані на управління валютним ризиком усередині самого банку

Методи управління валютним ризиком поділяються на внутрішні і зовнішні.

До *внутрішніх методів* належать: управління відкритою валютною позицією чи лімітування та диверсифікованість валютного ризику.

До *зовнішніх методів* управління валютним ризиком належить хеджування ризику.

Управління валютними ризиками, як і всіма основними банківськими ризиками, здійснюється на двох рівнях – рівні НБУ та рівні комерційного банку.

З метою зменшення валютного ризику в діяльності банків НБУ установив *норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку*.

Валютна позиція - це співвідношення балансових та позабалансових вимог й балансових та позабалансових зобов'язань банку в кожній іноземній валюті. За їх рівністю позиція вважається закритою (при цьому валютний ризик повністю відсутній), а за нерівністю – відкритою (наявність валютного ризику). Валютна позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за купленою валютою перевищує обсяг зобов'язань.

На розмір відкритої валютної позиції банку, а відповідно на розмір валютного ризику, впливають такі операції:

- купівля, продаж наявної і безготівкової іноземної валюти, у тому числі термінові операції, за якими виникають вимоги і зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів і форм розрахунків за ними;

- нарахування, отримання, сплатення іноземної валюти у вигляді прибутків і витрат;

- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу;

- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті;

- формування резервів в іноземній валюті за рахунок витрат;

- купівля-продаж основних коштів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;

- інші обмінні операції з іноземною валютою.

У випадку формування банком акціонерного капіталу в іноземній валюті, він повинен врахувати свій акціонерний капітал як відкриту коротку валютну позицію.

Залежно від того, які зобов'язання враховано, відкрита валютна позиція поділяється на *оперативну та стратегічну*.

При розрахунку оперативної відкритої валютної позиції враховуються зобов'язання банку перед клієнтами.

При розрахунку стратегічної відкритої валютної позиції зобов'язання обчислюються величиною капіталу банку першого рівня (статутний фонд) плюс нерозподілений прибуток, отриманий банком у неконвертованій валюті (капітал другого рівня).

При цьому для розрахунку активів при розрахунку відкритої валютної позиції основні засоби банку враховуються як активи в іноземній валюті (за винятком амортизації).

Норматив ризику загальної відкритої валютної позиції банку (H_{en}) визначають як співвідношення відкритої валютної позиції банку за всіма іменними валютами у гривневому еквіваленті ($ВП$) до регулятивного капіталу банку (PK):

$$H_{en} = \frac{ВП}{PK} \times 100\%,$$

Значення нормативу ризику загальної відкритої валютної позиції банку має бути не більше 35% у тому числі:

загальна довга відкрита валютна позиція має бути не більше 30%, загальна коротка валютна позиція – не більше 5%.

Одним з основних методів мінімізації валютних ризиків є *хеджування*, яке проявляється у використанні «валютної корзини». «Валютна корзина» являє собою набір валют, взятих у певних пропорціях. У «корзину» підбирають валюти з негативною кореляцією зміни курсу. Таким чином, збиток внаслідок несприятливої зміни курсу однієї валюти компенсується прибутком, отриманим за рахунок сприятливої зміни курсу іншої валюти.

Стратегія управління валютним ризиком полягає в тому, що банк може вибрати між повним непокритим валютним

ризиком, 100 % хеджуванням валютних ризиків та вибірним хеджуванням валютних ризиків

Політика *непокриття валютних ризиків*, тобто допущення відкритої валютної позиції, може застосовуватися в стабільних валютних умовах. Дана політика вимагає прогнозування майбутніх змін валютних курсів з достатнім ступенем ймовірності.

Автоматичне покриття ризику, тобто політика 100 % хеджування означає те, що будь-який валютний ризик має бути хеджований, як тільки він стає відомим. Недоліком є високий рівень витрат на хеджування.

Вибіркове покриття валютного ризику означає допущення відкритої валютної позиції в межах певного рівня зміни курсу.

Управління валютним ризиком містить у собі такі етапи:

- локалізацію й аналіз ризику, тобто визначення величини і природи відкритої валютної позиції банку;
- оцінку ризику, тобто визначення можливих збитків у випадку несприятливої зміни курсу;
- визначення припустимого рівня ризику, тобто встановлення відповідних лімітів і нормативів;
- розробку заходів для мінімізації ризику, а також вибір методів управління ризиками і підрахунок витрат, пов'язаних з покриттям ризику.

4. Строкові валютні контракти як інструменти хеджування ризику

Форвардний валютний контракт (FXA — foreign exchange agreement) — це угода між двома контрагентами про фіксацію валютного курсу за операцією купівлі-продажу обумовленої суми валютних коштів на визначену дату в майбутньому.

Основним питанням за укладання форвардного валютного контракту є рівень обмінного курсу, який визначається на дату угоди і за яким операція купівлі-продажу валюти буде здійснена на дату валютування. Щоб не втратити значних коштів на форварді, учасникам бажано мати прогноз зміни валютних курсів і враховувати вплив відповідних чинників на процес формування форвардних курсів за валютами.

Для європейських умов, коли котирування показує кількість валюти за один долар США, короткостроковий (до року) форвардний курс валюти розраховується за формулою:

$$F(C_1 / C_2) = S(C_1 / C_2) \cdot \left(\frac{1 + r_{C_1} \cdot \frac{t}{BS}}{1 + r_{C_2} \cdot \frac{t}{BS}} \right),$$

де $F(C_1 / C_2)$ – форвардний валютний курс однієї валюти (C_1) щодо іншої (C_2); $S(C_1 / C_2)$ – спотовий валютний курс; r_{C_1} , r_{C_2} – відсоткові ставки за відповідними валютами; t – тривалість форвардного періоду (у днях); BS – база розрахунку (в днях).

Для розрахунку довгострокових форвардних курсів використовується формула:

$$F(C_1 / C_2) = S(C_1 / C_2) \cdot \frac{(1 + r_{C_1})^n}{(1 + r_{C_2})^n},$$

де n – тривалість форвардного періоду у роках.

За умови фіксації валютних курсів у FXA беруться до уваги не тільки результати розрахунків, а й власні міркування учасників щодо змін ціни на валюту, тому курс, зафіксований у форвардному контракті, не обов'язково збігається з форвардним валютним курсом, що діє на ринку.

Курсова різниця визначається як різниця між курсом, зафіксованим у FXA, та спот-курсом, що склався на дату фіксингу. Дата фіксингу – це день, коли фіксується ринковий курс валюти (на міжнародних ринках здебільшого за два робочі дні до дати розрахунків).

Механізм обслуговування форвардного валютного контракту, як і в загальному випадку, полягає у розмежуванні двох видів операцій – операції купівлі-продажу валюти та форвардної валютної операції. У разі, коли угоду укладено на умовну суму, операція купівлі-продажу не проводиться і контрагенти розраховуються в щойно описаному порядку.

Якщо обмін валют є реальним, то він проводиться за діючим на день фіксингу спотовим курсом.

Форвардні валютні контракти захищають обох учасників від зміни валютних курсів упродовж форвардного періоду

попереднім фіксуванням курсу на момент укладення угоди. Протягом періоду дії FXA учасники не наражаються на валютний ризик, пов'язаний зі змінами валютних курсів. У цьому і полягає сутність операцій хеджування валютного ризику.

Ф'ючерсні контракти за іноземною валютою – це угода між продавцем (покупцем) та кліринговою палатою ф'ючерсної біржі про продаж (купівлю) стандартної суми однієї валюти за іншу за узгодженим валютним курсом на конкретну дату в майбутньому. Сутність ф'ючерсного валютного контракту полягає в тому, щоб зафіксувати в момент укладення угоди валютний курс, за яким відбудеться операція купівлі-продажу валюти в майбутньому.

Типи ф'ючерсних контрактів на іноземну валюту досить різноманітні і змінюються від біржі до біржі за номінальною вартістю та видами валют, що обмінюються. Предметом найактивнішої торгівлі є ф'ючерси на долари США, євро, канадські долари, фунти стерлінгів, єни, австралійські долари.

Для ф'ючерсів на іноземну валюту система ціноутворення паралельна звичайному форвардному ринку іноземної валюти з урахуванням того, що контракти оцінюються з огляду на основний валютний курс у американських котируваннях.

Особливість валютних ф'ючерсів полягає в котируваннях за американською системою. Мінімальним кроком ціни валютного ф'ючерсу, як і в загальному випадку, є тік. Але величина та вартість тіків для різних ф'ючерсних контрактів на валюту не однакові, оскільки різні валюти мають різну вартість у доларовому вираженні.

У всіх випадках прибуток чи збиток за ф'ючерсною операцією визначається як добуток вартості тіка, кількості тіків, на яку змінилась ціна контракту, та кількості контрактів за відкритою учасником ринку позицією. Як і в загальному випадку, на більшості міжнародних бірж валютні ф'ючерси функціонують на основі квартального циклу, коли березень, червень, вересень та грудень є місяцями поставки для відповідних контрактів.

Різноманітність ф'ючерсів на іноземну валюту дозволяє хеджерам вибирати такі контракти, які мають високий рівень кореляції з балансовою позицією і досить точно відображають

зміни у валютних курсах. Якщо валютна позиція учасника ринку виражена в одній із основних валют, то хеджування проводиться за допомогою ф'ючерсів на ту саму іноземну валюту. А якщо хеджер має відкриту позицію у валюті, для якої не існує відповідного типу ф'ючерсних контрактів, то необхідно дібрати такий ф'ючерс, зміна ціни якого була б паралельною зміні обмінного курсу базової валюти. Для виявлення тісноти залежності між змінами цін застосовуються методи кореляційного аналізу.

Валютний опціон – це контракт, який надає покупцеві право (але не зобов'язання) купівлі або продажу обумовленої суми валютних коштів за фіксованим курсом на визначену дату або протягом певного періоду в майбутньому в обмін на опціонну премію, виплачену продавцеві опціону.

Призначення валютних опціонів полягає в захисті власника опціону від несприятливих коливань валютних курсів. Водночас, якщо валютний курс змінився у сприятливому для власника напрямі, то опціон дає можливість скористатись перевагами. У цьому разі можна обміняти валюту за вигіднішим ринковим курсом, не користуючись опціоном.

Валютний опціон обмежує валютний ризик учасника ринку за сумою опціонної премії, яка не повертається. Вартість опціону (опціонна премія) залежить від співвідношення спот-курсу валюти на дату укладення угоди та курсу, зафіксованого в опціонній угоді, а також від тривалості періоду дії опціону.

Якщо опціон дає право продажу визначеної валюти, то це опціон PUT за даною валютою. У разі надання права купівлі опціон називається CALL за даною валютою. Вказування виду валюти з назвою опціону обов'язкове, оскільки опціон PUT є одночасно опціоном CALL за тією валютою, за яку продається опціонна валюта, і навпаки. Наприклад, опціон PUT за доларами США, який передбачається здійснити за євро, одночасно є опціоном CALL за євро.

Для проведення розрахунків за опціонною угодою відводиться, як правило, два робочі дні, тому валютний опціон має бути пред'явлений до виконання його власником не пізніше

як за два робочі дні до дати розрахунків за умови прийняття рішення про його виконання.

Для банків основні напрями використання валютних опціонів полягають у страхуванні відкритої валютної позиції та захисті інвестиційного портфеля, деномінованого в іноземній валюті.

Використання валютних опціонів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для страхування ризиків доцільне в таких випадках: коли терміни та суми валютних надходжень і платежів точно не визначені, а отже, застосування форвардів та ф'ючерсів неможливе; у разі захисту експортних або імпорتنих товарів, чутливих до зміни цін, виражених у конкретній валюті; при публікації преїскурантів на свої товари в іноземній валюті; для підтримання комерційної пропозиції на укладання контрактів в іноземній валюті із зарубіжним партнером.

Для уникнення валютного ризику банки, компанії та інші учасники ринку вдаються до валютного свопу, який нагадує надання паралельних кредитів у різних країнах. При цьому дві сторони погоджуються надати рівновеликі позички з однаковим строком погашення місцевому позичальнику, який вказується іншою стороною, але в місцевій валюті.

Загалом операції хеджування стають все популярнішими у банківській діяльності, оскільки дозволяють менеджментові банку адекватно реагувати на зміну ринкових параметрів, за потреби суттєво знизити власні ризики та пропонувати похідні інструменти як банківську послугу своїм клієнтам. Зараз строковий ринок розвивається досить динамічно, на ньому з'являються все нові види похідних фінансових інструментів, які точніше пристосовано до потреб учасників. Світовий досвід свідчить, що саме банківські установи найчастіше стають ініціаторами таких нововведень, використовуючи можливості похідних інструментів як для підвищення доходів, так і для зниження ризиків.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність процентного ризику, визначить його місце серед банківських ризиків.
2. Охарактеризуйте стратегії регулювання процентного ризику
3. Розкрийте комплексні методи управління процентними ризиками
4. Охарактеризуйте показники процентного ризику
5. Наведіть методику визначення гепу, дайте характеристику його призначення
6. Розкрийте сутність валютного ризику, наведіть його види та охарактеризуйте методи управління.
7. Охарактеризуйте особливості строкових валютних контрактів

Рекомендована література

Основна:

1. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ, 2004. –468с.
2. Управління банківськими ризиками. Навч. Посіб, / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчевний, Г.І. Великоіваненко; За ред.. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251с.
3. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Геленко, С.Л. Роголь та ін., За ред.. О.А. Кириченка, 3-тє вид., переоб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 438 с.

Додаткова

4. Шевченко Р. І., Кредитування і контроль: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] — К.: КНЕУ, 2002. — 183 с.
5. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А.О.Єпіфанов, Т.А.Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ»УАБС НБУ», 2012. – 299с.
6. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич. – Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2008 р. – 182с.)
7. Подчесова В.Ю. Управління банківськими ризиками: опорний конспект лекцій. – Харків: ХІБС УБС НБУ, 2014. – 83с.
8. Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р. із змінами та доповненнями.:[Електронний ресурс].-Джерело доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>

ТЕМА 12. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛІКВІДНОСТІ

1. Роль ліквідності в життєдіяльності банку
2. Методи оцінювання потреби в ліквідних коштах
3. Система управління ліквідністю
4. Стратегії управління ліквідністю

1. Роль ліквідності в життєдіяльності банку

Ліквідність є одним з важливих факторів фінансової стійкості банків. У міжнародній банківській практиці під ліквідністю розуміють здатність банку швидко і в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах..

Згідно з Інструкцією НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання свої грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між стоками і сумами погашення розміщених активів і строками й сумами виконання зобов'язань банку, а також строками й сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Банківська діяльність піддається *ризикові ліквідності* – ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат. У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів.

Банківська ліквідність залежить від багатьох *чинників*, які поділяються на дві групи: внутрішні та зовнішні.

До *внутрішніх чинників* належать: дисбаланс грошових потоків, викликаний невідповідністю структури вимог та зобов'язань банку; структура та стабільність депозитної бази банку; достатність капіталу; якість активів; фінансовий стан позичальників; репутація банку, яка впливає на здатність швидкого запозичення коштів на ринку; неправильна стратегія управління ліквідністю (наприклад, пріоритетність прибутковості над ліквідністю).

До комплексу *зовнішніх належать чинники* загальноекономічного характеру належать: грошово-кредитна політика; стан грошового ринку; низька ліквідність окремих сегментів фінансового ринку для конкретних видів активів, що ускладнює їх продаж за прийнятною ціною в короткі строки; можливості запозичення коштів у центральному банку; регулятивні обмеження в країні; загальні кризові явища в економіці, які унеможливають безперебійне залучення коштів.

Банк вважається ліквідним, якщо він має можливість постійно і безперебійно задовольняти потреби у грошових коштах, трансформувати свої активи в готівку без суттєвої втрати їх вартості або в будь-який момент запозичати кошти на ринку за середньою ставкою для поповнення ліквідності.

Ліквідність банку тісно пов'язана з поняттям *ліквідності балансу*. Цей показник визначається співвідношенням вимог (статей активу) та зобов'язань (статей пасиву) на певний момент часу. Отже, ліквідність банківського балансу є складовою загальної ліквідності банку, а відтак процедура визначення ліквідності балансу є необхідним етапом аналізу рівня ліквідності банку.

Проте ліквідність балансу є лише необхідною, але не достатньою умовою для висновків про те, що банк ліквідний. Насправді може виникнути ситуація, коли банк повністю чи частково неліквідний (тобто не має можливості постійно підтримувати свою ліквідність), і разом з тим його баланс достатньо ліквідний. Виникнення такої ситуації пов'язане із невідповідністю між строками розміщення активів та строками виконання зобов'язань банку.

Сутність проблеми банківської ліквідності полягає в тому, що попит на ліквідні кошти рідко дорівнює їх пропозиції в будь-який момент часу, тому банк постійно має справу або з дефіцитом ліквідних коштів, або з їх надлишком. Дефіцит ліквідних коштів призводить до виникнення ризику втрати ліквідності, порушення нормативних вимог НБУ, штрафних санкцій і - що найнебезпечніше для банку – до втрати депозитів. І навпаки, невиправдано високий рівень ліквідності породжує дилему «ліквідність – прибутковість», адже *найліквідніші активи не генерують доходів*. Якщо фактична ліквідність значно перевищує необхідний рівень або встановлені нормативи, то діяльність банку негативно оцінюється акціонерами, адже не використані можливості щодо отримання прибутку призводять до зниження вартості бізнесу.

Джерела попиту та пропозиції ліквідних коштів представлені в табл. 12.1.

Таблиця 12.1

Джерела попиту і пропозиції ліквідних коштів

Пропозиція ліквідних коштів	Попит ліквідних коштів
Продаж активів	Вилучення грошей з депозитів
Доходи від не депозитних послуг	Виплати дивідендів акціонерам
Погашення раніше наданих послуг	Операційні витрати, сплата податків
Надходження депозитів	Витрати із залучення не депозитних ресурсів
Залучення ресурсів на грошовому ринку	Заявки на надання кредитів

Імовірність настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією ліквідних коштів називають *ризиком незбалансованої ліквідності*

Позиція ліквідності фактично визначається сумарною різницею чинників, розташованих у лівій та правій частині наведеної вище таблиці. Банк практично завжди працює в умовах дефіциту або надлишку ліквідних коштів, як мінімум унаслідок невідповідності між термінами погашення за своїми активами та за основними зобов'язаннями.

Практика управління ліквідністю свідчить, що недостатній її рівень часто стає першою ознакою наявності в банку серйозних фінансових труднощів. За таких умов, як правило, починається відплив клієнтів і закриття рахунків, що, у свою чергу, веде до підвищення потреби в ліквідних засобах і поглиблення кризи ліквідності. Банки змушені шукати джерела поповнення грошових коштів через продаж найбільш ліквідних активів та запозичення на ринку.

Чинники, що найбільше впливають на ліквідність банків, можна виділити в чотири групи:

- 1) випадкові і надзвичайні, які виникають через особливості діяльності клієнтів банку,
- 2) сезонні, що стосуються виробництва, переробки сільськогосподарської продукції,
- 3) циклічні, які відтворюють зміну ділової активності, довготермінові, зумовлені зрушеннями в споживанні, інвестиційному процесі тощо.

2. Методи оцінювання потреби в ліквідних коштах

Загальна потреба банку в ліквідних коштах визначається як сума очікуваної потреби у грошових коштах для обслуговування депозитних і недепозитних зобов'язань та потреби в наданні ліквідних кредитів.

У практичній діяльності менеджмент банків застосовує кілька *методів оцінювання потреб банку в ліквідних коштах*: метод фондового пулу (оцінювання грошових потоків), метод структурування фондів (поділу джерел фінансування), метод показників ліквідності.

Сутність *методу фондового пулу* полягає у зіставленні загальної потреби в ліквідних коштах з наявними джерелами їх надходження, котрі перебувають у розпорядженні банку. Особливістю підходу є те, що всі надходження банку розглядаються як єдиний пул без диференціації за джерелами фінансування. В основу покладено два очевидні твердження:

- 1) ліквідність зростає зі збільшенням депозитів і зниженням обсягів кредитування;
- 2) ліквідність знижується зі зменшенням депозитної бази і зростанням потреби у кредитах.

Основні етапи застосування методу фондового пулу:

- визначення планового періоду для оцінювання потреб ліквідності;
- прогнозування обсягів кредитів і депозитів для обраного періоду;
- обчислення очікуваної динаміки зміни обсягів ліквідних коштів протягом планового періоду;
- оцінка нетто-ліквідної позиції банку протягом планового періоду;
- складення плану дій у разі виникнення дефіциту або позитивного сальдо ліквідності.

Сутність *методу структурування фондів* полягає у встановленні відповідності між конкретними видами джерел та напрямками використання ресурсного потенціалу. Частина ресурсів, сформована за рахунок мінливих джерел, таких як вклади до запитання, залишки на розрахункових рахунках клієнтів, вкладається в короткострокові кредити та цінні папери. Кошти, одержані з відносно стабільних джерел (строкові вклади, депозити), можуть бути спрямовані на видачу довгострокових кредитів і придбання облігацій.

У разі використання методу структурування фондів необхідно:

- на першому етапі розподілити всі ресурси за джерелами формування залежно від оборотності за рахунками;
- на другому етапі за кожним із джерел установити вимоги збереження фіксованої частки ресурсів у ліквідній формі;
- на третьому етапі розподілити кошти з кожного джерела на фінансування відповідної групи активів.

Потреба банку в ліквідних коштах оцінюється встановленням для кожної категорії джерел фінансування вимоги збереження певної частки коштів у ліквідній формі. Для стабільних джерел ця частка може бути незначною - 10-15 %, для мінливих вкладів і недепозитних зобов'язань – 25-30 %, для зобов'язань за «гарячими грошима» - 80-90 %.

Метод показників ліквідності. Управління ліквідністю банку може здійснюватися за допомогою розрахунку певних показників, які характеризують рівень забезпеченості банку ліквідними коштами. Значення обчислених коефіцієнтів

порівнюються з нормативами, середньогалузевими значеннями показників або з рівнем, який визначений банками на основі практичного досвіду. Результати порівняльного аналізу дозволяють виявити загальні тенденції зміни ліквідності банку й імовірність виникнення проблемних ситуацій, а також вжити відповідних заходів щодо поповнення ліквідних активів або реструктуризації балансу.

Метод показників ліквідності застосовується менеджментом банку для контролю за її рівнем. Цей метод є найпростішим підходом до управління ліквідністю і застосовується в умовах слабorozвиненого банківського сектору. *Недолік* методу полягає в тому, що за його використання необхідно підтримувати великі обсяги активів у ліквідній формі, а це негативно позначається на доходах.

3. Система управління ліквідністю

Безперебійне задоволення зобов'язань перед клієнтами, тобто забезпечення потреб у ліквідних коштах і, як наслідок, збереження довіри клієнтів – основна *мета управління ліквідністю*.

Здійснювати управління ліквідністю можна як проводячи заходи з управління активами, так і пасивами (табл. 12.2).

Таблиця 12.2

Управління ліквідністю

За рахунок активів		За рахунок пасивів	
<i>Вимоги до ресурсів</i>	<i>Недоліки управління</i>	<i>Вимоги до ресурсів</i>	<i>Недоліки управління</i>
Наявність ринку активів	Наявність альтернативної вартості активів	Можливість запозичення ліквідних коштів	Підвищений процентний ризик
Стабільність цін на активи	Витрати з продажу	Точна оцінка потреб (терміни й обсяги)	Зниження пропозицій іншими банками при виникненні труднощів
Можливість відновлення активів з мінімальним ризиком	Необхідність продажу першокласний активів	Аналіз динаміки та надійне прогнозування	Можливість зростання витрат на придбання ресурсів

Система управління банківською ліквідністю складається із підсистеми стратегічного управління і планування та підсистеми оперативного управління і моніторингу ліквідності(рис.12.1).

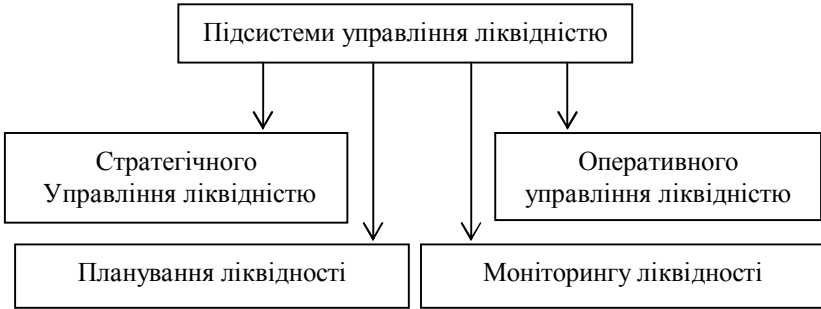


Рис. 12.1. Підсистеми управління банківською ліквідністю

Формування підсистеми *стратегічного управління ліквідністю* має відбуватися в контексті загальної стратегії банку і базуватися на обраних ним принципах та підходах до управління активами і пасивами.

Підсистему оперативного управління ліквідністю спрямовано на визначення щоденної потреби в ліквідних коштах та вибір раціональних джерел їх поповнення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

До основних етапів оперативного управління ліквідністю належать: контроль за дотриманням обов'язкових нормативів ліквідності; визначення планового періоду для оцінювання потреб ліквідності; розподіл планового періоду на інтервали згідно зі строками виконання активів та зобов'язань; групування активів і пасивів банку за строками; прогнозування обсягів та строків проведення активних і пасивних операцій банку у межах обраного періоду; обчислення розриву ліквідності (фактичного та прогнозованого) у кожному із зафіксованих інтервалів; обчислення сукупного (кумулятивного) розриву ліквідності протягом планового періоду; складання плану дій у разі виникнення дефіциту або позитивного сальдо ліквідності; моніторинг ліквідної позиції банку.

У процесі формування систем управління банківською ліквідністю ефективність процесу слід оцінювати за двома основними параметрами: швидкістю перетворення активів у грошову форму і задоволення потреби в готівкових коштах (часовий компонент) та вартістю підтримування певного рівня ліквідності (вартісний компонент). Адже найстабільніші джерела коштів потребують найвищих витрат, а найбільш ліквідні активи – непрацюючі та низькодохідні.

З огляду на винятково важливу роль ліквідності в життєдіяльності банку та підтримуванні рівноваги банківської системи в цілому в багатьох країнах органами банківського нагляду та законодавством передбачено встановлення *нормативів ліквідності*. Банки зобов'язані підтримувати показники ліквідності не нижчими від певного рівня (норми). Це дозволяє мінімізувати ризик ліквідності, здійснювати контроль за ліквідністю окремих банків та підтримувати необхідний рівень ліквідності банківської системи в цілому.

З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк України в Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» установив такі нормативи ліквідності:

- миттєвої ліквідності (Н4),
- поточної ліквідності (Н5),
- короткострокової ліквідності (Н6).

Норматив миттєвої ліквідності (Н₄) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг високоліквідних активів для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Норматив розраховується з урахуванням сальдо за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків.

Норматив поточної ліквідності (Н₅) визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно). Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного

місяця. Норматив розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів:

- за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків;
- за міжбанківськими кредитами/депозитами, що розміщені в інших банках та отримані від інших банків.

Норматив короткострокової ліквідності (H_6) визначається як співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року. Норматив розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів:

- за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків;
- за міжбанківськими кредитами/депозитами, що розміщені в інших банках та отримані від інших банків.

Здебільшого для контролю за ліквідністю застосовується метод коефіцієнтів, який дозволяє не лише оцінити рівень ліквідності окремого банку, але й здійснювати порівняльний аналіз ліквідності різних банків.

Управління ліквідністю в першу чергу залежить від виду і властивостей ресурсів.

Агресивна політика отримання максимального прибутку призводить до різкого зниження рівня ліквідності. Збереження в ліквідній формі частини активів знижує рентабельність роботи банку. Координація між залученням коштів і ліквідних активів у більшості випадків створює передумови для виконання банком зобов'язань як поточних, так і майбутніх.

Резерви забезпечення ліквідності можна поділити на кілька рівнів:

перший рівень: обов'язкові резерви, кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, готівка й чеки, інші платежі, що перебувають в процесі інкасації;

другий рівень: доходні активи, що з мінімальною затримкою і незначним ризиком можуть бути перетворені на наявні кошти, а також позички в інших фінансових інститутах.

4. Стратегії управління ліквідністю

На практиці існує три основні стратегії управління ліквідністю, які, по суті, є проявом загальних підходів до управління активами і пасивами банку(рис.12.2):

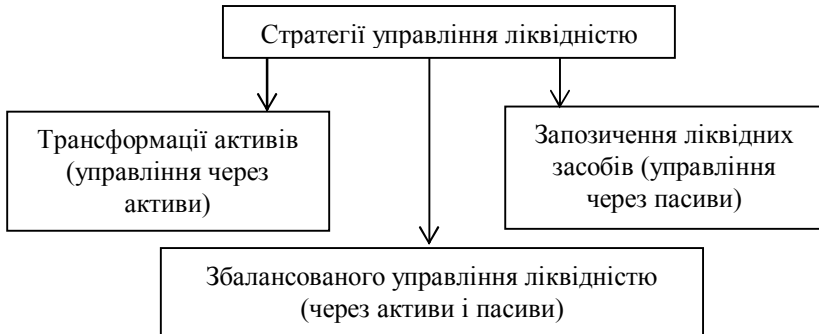


Рис 12.2. Стратегії управління ліквідністю банку

Сутність *стратегії трансформації активів* полягає в нагромадженні високоліквідних активів, які у разі виникнення попиту на ліквідні кошти продаються доти, доки не будуть задоволені потреби. Відтак відбувається перетворення (трансформація) активів у грошову форму. Стратегія трансформації активів є традиційним і найпростішим підходом до управління і здебільшого використовується невеликими банками, які не мають широких можливостей запозичення коштів та доступу на грошові ринки. Вона оцінюється як менш ризикована порівняно з іншими, проте й досить дорога з погляду вартості, адже підтримка значного запасу ліквідних коштів у цілому знижує показники прибутковості банку.

За *стратегії запозичення потреби банку в ліквідних коштах* задовольняються переважно за рахунок купівлі грошей на ринку, що дає змогу уникнути нагромадження високоліквідних активів, які приносять низькі доходи. При цьому запозичення здійснюються лише після виникнення попиту на грошові кошти. На вибір зовнішніх джерел поповнення ліквідних коштів впливають: доступність, відносна вартість коштів,

терміновість та тривалість потреби в ліквідних засобах, правила регулювання, обмеження. Основними джерелами запозичення ліквідних коштів для банків є міжбанківські кредити, угоди РЕПО, депозитні сертифікати, позички в євровалюті та механізм рефінансування операцій комерційного банку центральним банком.

Підтримання ліквідності *за рахунок зовнішніх джерел* супроводжується підвищеним ризиком зміни відсоткових ставок. Це означає, що вартість такого підходу може виявитися як нижчою від вартості застосування інших прийомів, так і значно вищою. Часто банки змушені запозичити кошти за невідгідною ціною або в період, коли зробити це непросто. Крім того, банкові, який має проблеми з ліквідністю, важче знайти кредитора, а отже, плата за позику у вигляді процентів відчутно зростає.

Необхідною умовою застосування стратегії запозичення ліквідності є високий ступінь розвитку фінансових ринків, що дає змогу в будь-який час і в будь-яких обсягах позичити ліквідні кошти. У цілому ця стратегія оцінюється як досить ризикована. Найчастіше такий підхід використовують великі міжнародні банки, іноді повністю задовольняючи потребу в ліквідних коштах саме в такий спосіб.

У разі застосування *стратегії збалансованого управління ліквідністю* частина попиту на ліквідні засоби задовольняється за рахунок нагромадження високоліквідних активів, а решта - за допомогою проведення операцій запозичення коштів. Основною перевагою такого підходу є гнучкість, що дає змогу банку вибирати найвідгідніше поєднання різних джерел поповнення ліквідних коштів залежно від економічних умов та змін у ринкових цінах. Слід відзначити, що через високу вартість стратегії трансформації активів і значну ризикованість стратегії запозичення більшість банків зупиняють свій вибір саме на цьому компромісному варіанті.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність банківської ліквідності
2. Охарактеризуйте зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на банківську ліквідність
3. Наведіть характеристику методів оцінювання потреби в ліквідних коштах
4. Охарактеризуйте показники процентного ризику
5. Охарактеризуйте систему управління ліквідністю банком
6. Окресліть сутність кожної з підсистем управління ліквідністю.
7. Охарактеризуйте стратегії управління ліквідністю та ситуації, за яких приймається та або інша стратегія.

Рекомендована література

Основна:

1. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. –2-ге вид., доп. і перероб. –К.: КНЕУ,2004. –468с.
2. Управління банківськими ризиками. Навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчевний, Г.І. Великоіваненко; За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251с.
3. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Геленко, С.Л. Роголь та ін., За ред. О.А. Кириченка, 3-тє вид., переоб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 438 с.

Додаткова

4. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А.О.Єпіфанов, Т.А.Васильєва, С.М.Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 299с.
5. Ющенко В., Міщенко В. Валютне регулювання: Навч. посіб. - К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 359 с
6. Постанова НБУ від 28.08.2001р. № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні».[Електронний ресурс].-джерело доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
7. Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р. із змінами та доповненнями.: [Електронний ресурс].-Джерело доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>

Практичні завдання для самоперевірки знань

Завдання №1. За даними звітності комерційного банку необхідно розрахувати показники достатності капіталу на початок та на кінець періоду. Які зміни відбулись в структурі капіталу?

Аналіз змін в структурі капіталу банку

Структурні елементи капіталу	Обсяг на початок періоду, млн. грн.	Обсяг на кінець періоду, млн. грн.	Абсолютне відхилення, млн. грн.	Відносне відхилення, %
Капітал банку				
Станом на				
Станом на				
- власний капітал				
Станом на				
Станом на				
- залучений капітал				
Станом на				
Станом на				
- запозичений капітал				
Станом на				
Станом на				

Поясніть зміни.

Завдання №2. За даними звітності банку визначить абсолютне та відносне відхилення обсягів готівкових операцій, кредитного і інвестиційного портфеля на початок та на кінець періоду. Чим на вашу думку обумовлені зміни?

Аналіз змін в структурі активів банку

Вид портфеля	Обсяг на початок періоду, млн. грн.	Обсяг на кінець періоду, млн. грн.	Абсолютне відхилення, млн. грн.	Відносне відхилення, %
Портфель готівкових коштів				
Кредитний портфель				
Інвестиційний портфель				

Причини змін обсягу кредитного портфеля та інвестиційного портфеля:

Завдання №3.

За даними фінансової звітності банку проаналізуйте вплив збільшення середніх залишків по виданим кредитам (залученим депозитам) та підвищення середнього рівня застосовуваної процентної ставки.

Аналіз впливу основних факторів на рівень прибутку банку

Показник	Обсяг на початок періоду, млн. грн.	Обсяг на кінець періоду, млн. грн.	Фактор збільшення середніх залишків	Фактор підвищення рівня процентної ставки
Середні залишки за виданими кредитами				
Середній рівень процентної ставки за кредитами				
Середні залишки за депозитами				
Середній рівень процентної ставки за депозитами				
Загальний вплив двох факторів	-	-	-	

Висновок:

Завдання №4.

За даними звітності банку проаналізуйте структуру його доходів, витрат та прибутку. Зробіть висновки стосовно орієнтації діяльності банку.

Аналіз доходів, витрат та прибутку банку

Показник	Обсяг на початок періоду, млн. грн.	Обсяг на кінець періоду, млн. грн.	Абсолютне відхилення, млн. грн.	Відносне відхилення, %
1	2	3	4	5
Доходи, всього				
в т.ч. - процентні				
- інші				
Витрати, всього				
в т.ч. - процентні	-	-	-	

- інші				
1	2	3	4	5
Прибуток , всього				
в т.ч. – за процентними операціями				
- за іншими операціями				

Висновок:

Завдання №5.

За даними фінансової звітності банку визначте основні фінансові показники. Порівняйте їх з середніми значеннями показників прибутковості банківської системи України.

Аналіз показників ефективності діяльності банку _____

Показник	Одиниці виміру	Банк, що аналізується			Банківська система		
		На початок періоду	На кінець періоду	+/-	На початок періоду	На кінець періоду	+/-
Чистий прибуток	Млн.. грн						
Балансовий капітал							
Сукупні активи банку							
Сукупні витрати банку							
Норма прибутку на капітал (ROE)	Відсотки						
Рентабельність активів (ROA)							
Рентабельність витрат							
Загальнобанківська маржа							

Висновок:

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Законодавчо-нормативна

Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 7.12.2000р. із змінами та доповненнями:[Електронний ресурс]:Режим доступу.- <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012р.[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

Додаток 1 до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України (у редакції постанови Правління Національного банку України від 18.08.2015 N 540).[Електронний ресурс].-Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE20026.html

Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 2.08.2004р. із змінами та доповненнями.: [Електронний ресурс].-Джерело доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>

Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. N 632 « Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів».[Електронний ресурс].-Джерело доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/632-99-%D0%BF>

Щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: Методичні рекомендації від 29.01.2004.№42-311/382. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0946-05>. –8.09.2011. – Назва з екрана.

Постанова Правління НБУ від 28.08.2001р. № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні».[Електронний ресурс].-джерело доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

Статистична та довідкова

Основні показники діяльності банків України.[Електронний ресурс].-Режим доступу:

http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

Дані фінансової звітності банків України

http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=6407

Статистика

http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162

Наукова

Криклій О. А. Управління прибутком банку: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 136 с. Режим доступу: <http://books.house/sistema-bankovskaya/upravlinnya-pributkom-banku-monografiya.html>

Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ринковими базових банківських операцій / [А.О.Єпіфанов, Т.А.Васильєва, С.М.Козьменко та ін.]/ за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283с. Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/1146_monograf.pdf

Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А.О.Єпіфанов, Т.А.Васильєва, С.М.Козьменко та ін.]/ за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 299с. Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9599/1/risk%202.pdf>

Навчальна

Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Геленко, С.Л. Роголь та ін., За ред. О.А. Кириченка, 3-тє вид., переоб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2009. – 438 с. Режим доступу: <http://mmlib.net/knigi/bankovskoj-menedzhment/kniga7/>

Банківські операції: підручник – 3-тє вид., перероб. і доп. / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с. Режим доступу: <http://books.br.com.ua/themes/108/113>

Банківські операції: Підручник /За ред. В.І.Міщенко, Н.Г.Слав'янської. – К.: Знання, 2006. – 727с.

- Банківські операції [Текст]. Навчальний посібник / К.Ф.Ковальчук, І.В.Вишнякова, Л.М.Савчук, І.Г.Сокиринська. — Дніпропетровськ.-ІМА-прес.-2010.-234с.
- Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент : навч. посіб. / О. В. Бондар. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 326 с.
- Васюренко О.В. Банківський менеджмент: Посібник. —К.: Видавничий центр «Академія»,2001. —320с
- Владичин У.В. Банківське кредитування [Електроний ресурс] : навч. посіб. / У.В. Владичин ; за ред. С.К. Реверчука. — К. : Атіка, 2008. — 648 с. — Режим доступу: http://mobile.pidruchniki.ws/1584072045689/bankivska_sprava/bankivske_kredituvannya_-_vladichin_uv
- Вовчак О.Д., Руцишин Н.М. Кредит і банківська справа. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни: Львів. — Видавництво Львівської комерційної академії, 2008р. — 324 с.
- Волошин І.В. Оценка банковских рисков: новые подходы. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2004.— 216с.
- Гроші і кредит: Підручник / О.М. Колодізєв, В.Ф. Колесніченко. — К. : Знання, 2010. — 615с.
- Денисенко МП., Домрачев В.М. Кредитування та ризики; Навчальний посібник. — К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. — 480с.
- Довгань, Ж. Основи комплексного управління активами та пасивами банку [Електронний ресурс] / Ж.Довгань // Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Svfin/2008_2/15-064.pdf.
- Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. Операції комерційних банків: Навчальний посібник.-Суми: ВДТ «Університетська книга», 2007.-523с.
- Заруба А.Д. Фінансовий менеджмент в банку.-К.,2000.-265с.
- Косова Т.Д., Циганов О.Р. Банківські операції: Навч.пос.-К.: Центр учбової літератури, 2008.-372с.
- Кредит і банківська справа: підручник / О.Д.Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/14-kredit-bankivska-sprava-vovchak-od.html>
- Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних

- закладів. – К.: видавничий Дім «Слово», 2004. – 296с.
- Мещеряков А.А. Фінансовий менеджмент у банках: Навчальний посібник. / А.А. Мещеряков, Л.В. Лисяк – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
- Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2003. — 347 с.
- Подчесова В.Ю. Управління банківськими ризиками: опорний конспект лекцій. – Харків:ХІБС УБС НБУ, 2014. – 83с. Режим доступу:
<http://dspace.khibs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/124/1/Oporni%20YBR.pdf>
- Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468с. Режим доступу: <http://buklib.net/books/21908/>
- Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг: пер. с англ. / Дж. Синки. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1024 с. Режим доступу <http://cwer.ws/node/375153/>
- Управління банківськими ризиками. Навч. Посіб, / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчевчний, Г.І. Великоіваненко; За ред.. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. - 251с.
- Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності «Банківська справа» (Укл. Н.В.Тарасевич. – Одеса: ОДЕУ, ротапінт, 2008 р. –182с.). Джерело доступу <http://books.house/finansy-uchebniki/finansoviy-menedjment-bankah-navchalniy.html>
- Шварц, О.В. Інтегроване управління активами та пасивами банку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52818.doc.htm.
- Шевченко Р. І., Кредитування і контроль: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] — К.: КНЕУ, 2002. — 183 с.
- Ющенко В., Міщенко В. Валютне регулювання: Навч. посіб. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 359 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ТЕМА 1. БАНК – ФІНАНСОВИЙ ПОСЕРЕДНИК НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	5
1. Фінансовий ринок та фінансові посередники	5
2. Банк: сутність, функції, принципи діяльності	7
3. Банківська тріада та основні операції банків	11
Питання для самоперевірки знань	15
Рекомендована література	15
ТЕМА 2. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У БАНКУ: СУТНІСТЬ, ПІДСИСТЕМИ, ФУНКЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ	16
1. Сутність банківського менеджменту та його підсистеми	16
2. Функції фінансового менеджменту банку	21
3. Планування в банках: види та призначення	23
Питання для самоперевірки знань	28
Рекомендована література	28
ТЕМА 3. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ БАНКУ	29
1. Сутність та структура фінансових ресурсів банку	29
2. Власний капітал банку: сутність, функції, склад	32
3. Джерела формування власного капіталу банку	
4. Методи обчислення вартості та достатності (адекватності) банківського капіталу	36
Питання для самоперевірки знань	42
Рекомендована література	42
ТЕМА 4. АКТИВИ БАНКУ	43
1. Сутність та класифікація активів банку	43
2. Кредитний портфель: сутність, структура, принципи формування	46
3. Інвестиційний портфель: сутність, структура, принципи формування	50
Питання для самоперевірки знань	53
Рекомендована література	53
ТЕМА 5. ДОХОДИ, ВИТРАТИ ТА ПРИБУТОК БАНКУ	54
1. Сутність та компоненти доходів банку	54
2. Витрати банку: сутність, класифікація елементів	56
3. Прибуток банку: види, методика визначення та фактори впливу	58

4. Інструменти управління прибутком	63
5. Методи реалізації стратегій управління фінансами	66
Питання для самоперевірки знань	69
Рекомендована література	69
ТЕМА 6. ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ БАНКУ	70
1. Методика оцінки ефективності діяльності банку	70
2. Сутність та показники фінансової міцності банку	77
3. Стійкість банку: сутність, складові та моделі оцінки	79
Питання для самоперевірки знань	83
Рекомендована література	84
ТЕМА 7. ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ	85
1. Сутність банківських ризиків	85
2. Укрупнена класифікація видів ризиків банку	87
3. Класифікація ризиків банківських операцій та банківської діяльності	92
4. Основні методи аналізу ризику	94
5. Етапи управління банківськими ризиками	98
6. Моделі оптимізації взаємозалежності «ризик-прибуток»	100
Питання для самоперевірки знань	102
Рекомендована література	102
ТЕМА 8. ФІНАНСОВІ УГОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ	103
1. Сутність та класифікація фінансових угод і фінансових інструментів	103
2. Форвардні контракти: сфери застосування, переваги та недоліки	106
3. Ф'ючерсні контракти: сфери застосування, переваги та недоліки	108
4. Опціони: типи, види. Призначення варантів	111
5. Своп-контракти: призначення, переваги та недоліки	116
6. Хеджування ризиків у банку: сутність, стратегії	118
Питання для самоперевірки знань	121
Рекомендована література	121
ТЕМА 9. УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ, АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ БАНКУ	122
1. Управління пасивами: сутність, інструменти, методи	122
2. Управління власним капіталом банку: методи, джерела	125

3. Цінові та нецінові методи управління коштами	128
4. Комплексні методи управління пасивами банку	129
5. Управління активами банку: сутність та методи	131
6. Принципи, інструментарій і стратегії управління активами та пасивами банку	134
Питання для самоперевірки знань	137
Рекомендована література	137
ТЕМА 10. УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ	138
1. Сутність кредитних ризиків та методи їх регулювання	138
2. Оціночні показники ризику кредитного портфеля банку	142
3. Сутність та типи кредитної політики	146
4. Методи управління проблемними кредитами	149
Питання для самоперевірки знань	151
Рекомендована література	151
ТЕМА 11. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМИ ТА ВАЛЮТНИМ РИЗИКАМИ	152
1. Стратегії управління процентними ризиками	152
2. Комплексні методи управління процентними ризиками	154
3. Валютний ризик: сутність, види, методи управління	159
4. Строкові валютні контракти як інструменти хеджування ризику	163
Питання для самоперевірки знань	168
Рекомендована література	168
ТЕМА 12. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛІКВІДНОСТІ	169
1. Роль ліквідності в життєдіяльності банку	169
2. Методи оцінювання потреби в ліквідних коштах	172
3. Система управління ліквідністю	174
4. Стратегії управління ліквідністю	178
Питання для самоперевірки знань	180
Рекомендована література	180
Практичні завдання для самоперевірки знань	181
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	184

Для нотаток

Навчальний посібник

**Сокиринська Ірина Геннадіївна,
Журавльова Тетяна Олександрівна**

Українською мовою

**Фінансовий менеджмент
у банку**

Відповідальна
за випуск Вишнякова І.В.

Формат 60x84/16. Ум. друк. Арк. 11,6 Тираж 300 пр. Зам. № 37

Видавництво «Пороги», 49000, м. Дніпропетровськ,
пр. К.Маркса, 60
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК №7
від 21.02.2000 р.

ISBN 978-617-518-234-5